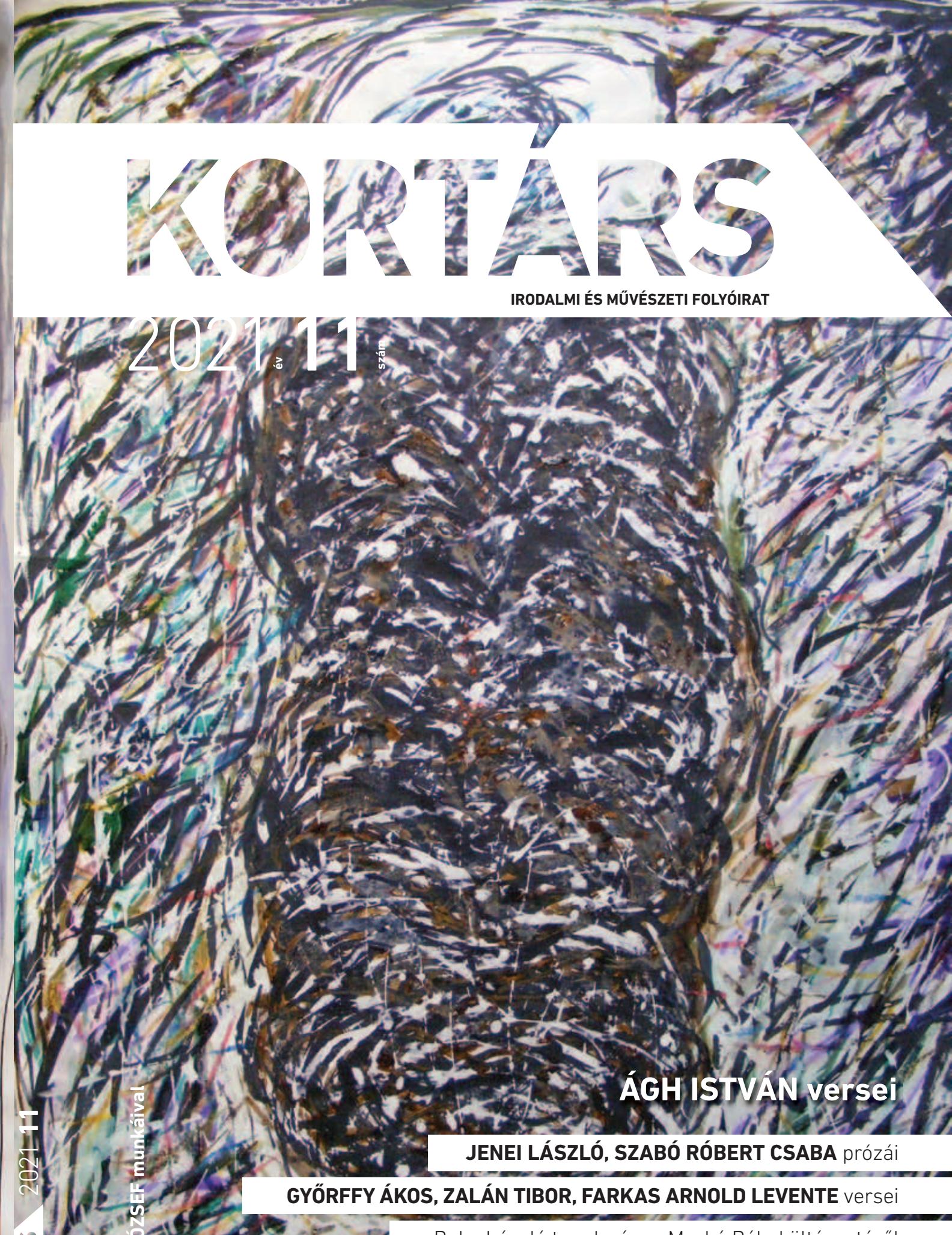
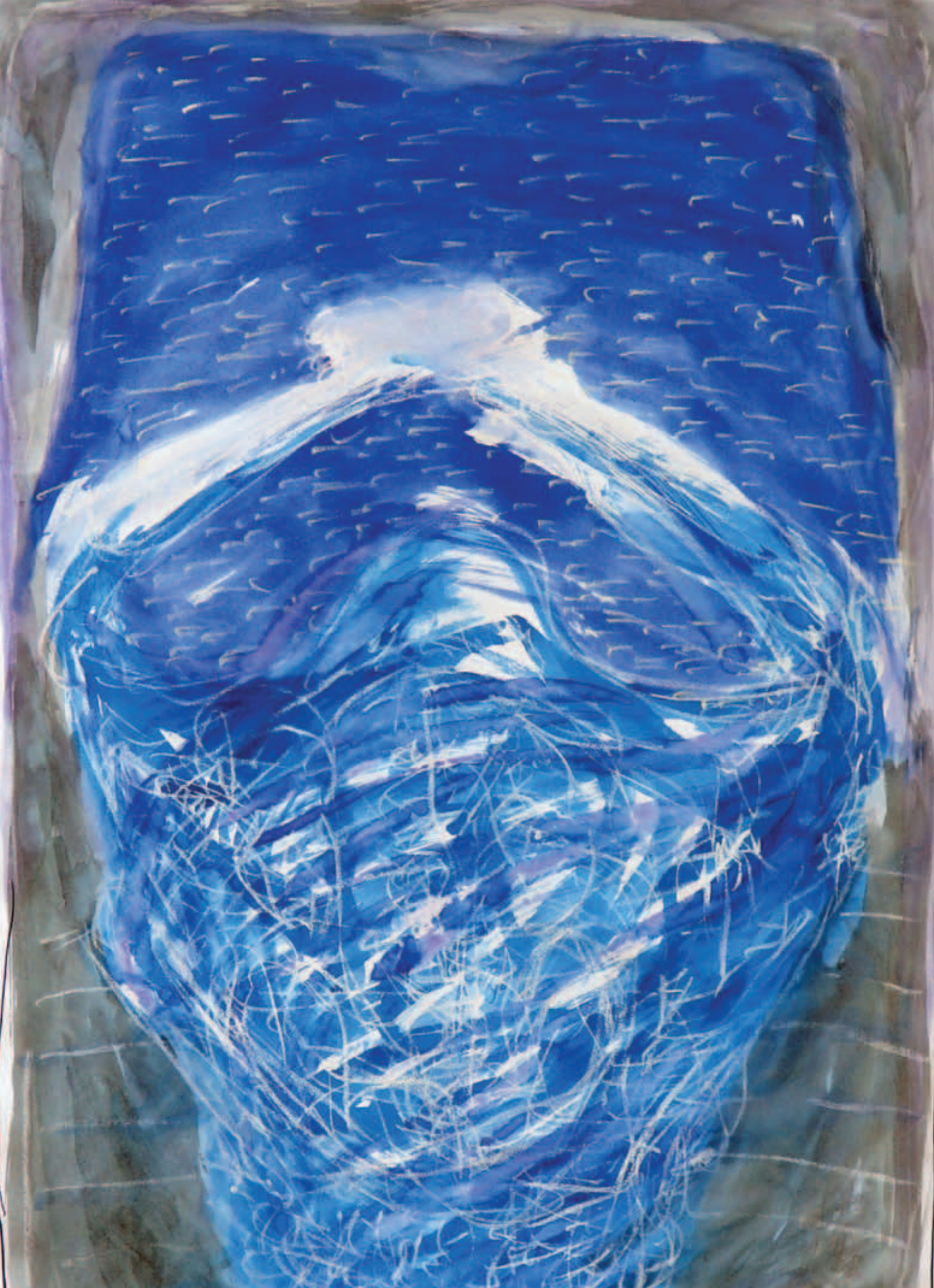

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2021 11

év

szám

ÁGH ISTVÁN versei

JENEI LÁSZLÓ, SZABÓ RÓBERT CSABA prózái

GYÖRFFY ÁKOS, ZALÁN TIBOR, FARKAS ARNOLD LEVENTE versei

Boka László tanulmánya Markó Béla költészetéről

TINKÓ MÁTÉ, KISS GY. CSABA, PÉNTEK IMRE kritikái

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

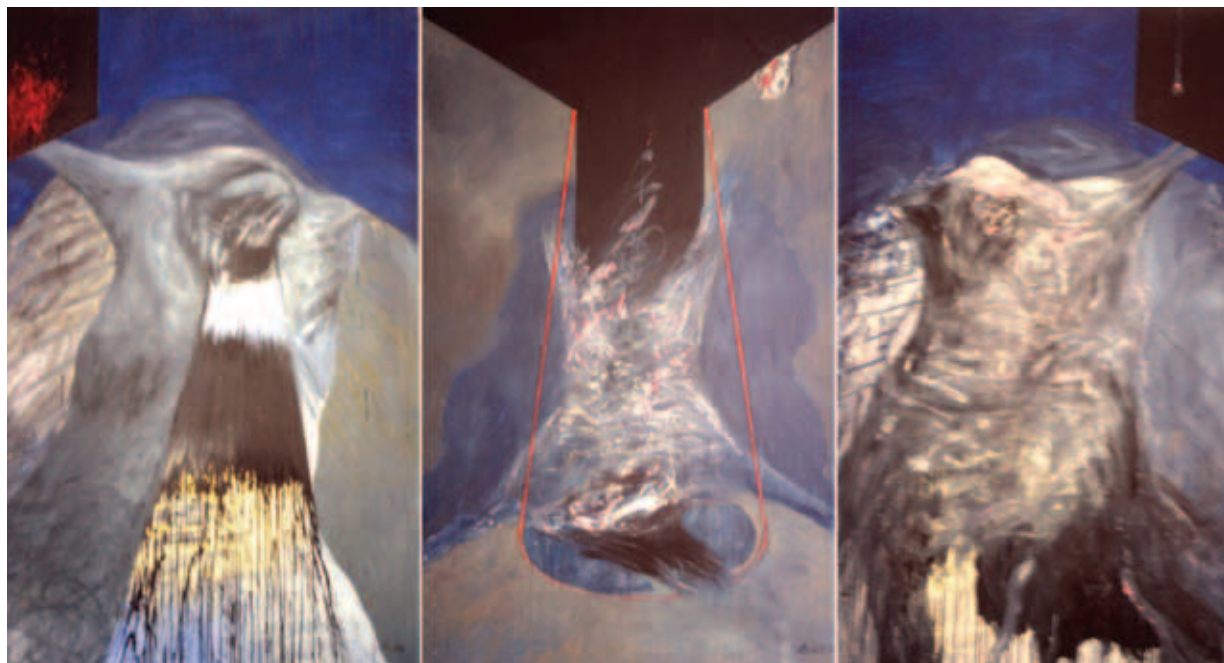
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

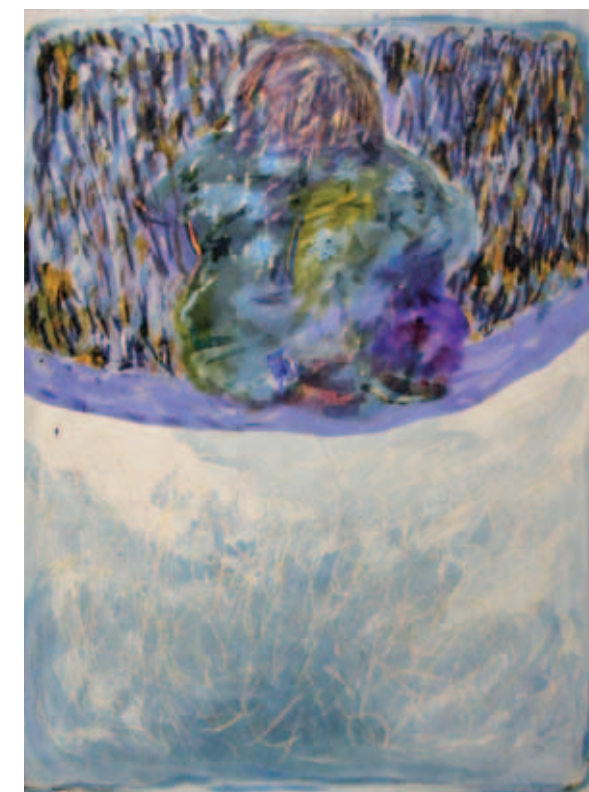
NKA
Nemzeti Kulturális Alap

KORTÁRS 2021 11

ADY JÓZSEF munkáival

AMBRUS LUDWIG, A legmélyebb seb (Ady József emlékére) (Triptichon), 2003, olaj, vászon, (3×) 250 ×170 cm

ADY JÓZSEF, Hegyesztű, avagy a nagy „link” (Hommage a Csorba Simon), 1990, egyedi vegyes technika;
Fordítva is!, 1990, egyedi vegyes technika

AMBRUS LUDWIG, Az élet harapása (Triptichon), 2003, olaj, vászon, (3×) 250 ×170 cm

AMBRUS LUDWIG, Az elmúlás biztosítása (Triptichon), 2003, olaj, vászon, (3×) 250 ×170 cm

TARTALOM

- 3** ÁGH ISTVÁN: Lepkék levendulával; Patak partján; Ilyen csönd lesz; Mindig egy kisgyermek; Nagyított kép; Miért jöttünk el Máriaremetéről?; Napba néző *(versek)*
- 7** JENEI LÁSZLÓ: Wombtomb *(próza)*
- 14** BOKA LÁSZLÓ: Szabadvers és boncasztal (Markó Béla: A haza milyen?)
- 21** GYÖRFFY ÁKOS: (Indián bölcső); (Oostende, Snorlax) *(versek)*
- 22** ARANYI LÁSZLÓ: Újjászületés *(vers)*
- 23** KARKÓ ÁDÁM: s hol van már az a méret *(vers)*
- 24** MÁRIÁS JÓZSEF: Az írás: vállalkozás –
Németh László: Írások a magyar irodalomról, I–II–III.
- 35** TINKÓ MÁTÉ: A Mészöly-jelenség nyomában egy makacs detektívvel
(Szolláth Dávid: Mészöly Miklós)
- 39** ZALÁN TIBOR: Kő és alma *(vers)*
- 41** FARKAS ARNOLD LEVENTE: változat *(vers)*
- 43** BORSODI L. LÁSZLÓ: Magister et Discipuli *(vers)*
- 45** AMBRUS LUDWIG: Harminc éve hunyt el Ady József képzőművész – Közös életérzéseinkre, együttalkotásainkra és vívódásainkra emlékezem *(képzőművészet)*
- 65** SZABÓ RÓBERT CSABA: Halál vidéken *(próza)*
- 71** KATONA ALEXANDRA: Mészöly Ágnes / A kupolák titka
- 74** GRÓH GÁSPÁR: Lenin 100+51 – In memoriam herceg Potyemkin
- 77** DRESCHER J. ATTILA: Szubjektív utószó –
Fájdalmas traumánk s egy másik jubileum kapcsán
- 82** „az a szépség bennük, ahogy összekeverik a tragédiát a humorral” –
Szekeres Nikoletta interjúja Owen Gooddal
- 86** G. KOMORÓCZY EMŐKE: L. Simon László alkotói útja – A Magyar Műhely és az avantgárd
- 94** JENEI GYULA: Retus nélkül – fekete fehérben
- 97** HALÁSZ MARGIT: Treno Ongaro (1–2. rész)
- 99** SZIGETHY GÁBOR: Egy korty magyar bor V.
- 104** KISS GY. CSABA: Dippold Pál / Vértérkép
- 106** HLAVACSKA ANDRÁS: Boros Botond / A Markoláb
- 108** SZEMES PÉTER: Villányi László / mindenkinek előtt
- 109** PÉNTEK IMRE: Párkányi Raab Péter új albuma

E számunkat ADY JÓZSEF munkáival illusztráltuk.

A borítón: Hidegzuhany, 1990, egyedi vegyes technika (részlet);

Cím nélkül, 1991, egyedi vegyes technika (részlet)

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékeiben élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **KORTÁRS ALAPÍTVÁNY,**
PETŐFI KULTURÁLIS ÜGYNÖKSÉG, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com),

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacskaandras@gmail.com),

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu),

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com),

SZEKERES NIKOLETTA (nszekeres@gmail.com).

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Laptevő: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com); Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531

1062 Budapest, Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig; Csütörtök: 10–13 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online aktuális tartalmából:

10 éves lett a KO – 10. menet – Interjú Thimár Attilával és Fodor Bernadettel a KO első évtizedéről

Kímélő egytálételek bánatos végnapokra – Interjú Vass Norberttel és Vincze Judittal Bodor Ádám ünnepi kötetéről

Az elveszett idő pénz – Gondolatok a filmes-sorozatos nosztalgiatermékekről – Rudas Dóra esszéje

www.kortarsonline.hu

A Kortárs folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

A Kortárs folyóirat tavaszi–nyári megjelentetés szakmai program megvalósítását 2020. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

A Kortárs című irodalmi, művészeti és kulturális folyóirat 2021. évi 4 lapszámának megjelentetése szakmai program megvalósítását 2021. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

www.kortarsfolyoirat.hu

ÁGH ISTVÁN

Lepkék levendulával

Sárga lepkék a kék levenduláson,
elszabadult, cikázó gyertyalángok.
a viaszról s a kanócról leválva
sütkéreznek, mielőtt füstté válnak,
így celebrál a saját emlékének
az élet, mikor vidám táncban ég el,
ha továbblépek, sötétségbe vesznek,
de minden nyáron újra megjelennek,
mindig mások az állandó alakban,
míg a látvány állása változatlan,
mintha csak én vonzanám ide őket
a nagy kékséget tükröző mezőre.

Patak partján

Patak partján széthullott óriás
gerinc s az ősgyík mindenféle csontja,
múzeumban láthattam ekkorát,
de itt egy kidőlt szomorúfűz korhad,
föltartott fejjel, mint az ég alatt,
álltam a méretek tengelyében,
most már fölötte találom magam,
ember nélkül, mint százmillió éve
jár a pondrók malma, míg a vadon
gyökerei dúlnak az óriásban,
s mint egy simára pusztított halom,
ragyog a gazban a kidőlt fa váza.

Ilyen csönd lesz

Nem ülhetnek már az asztal körül,
s ha számolom szaporodó hiányuk,
nélkülük még a nyári kert is űr,
nem hallatszík fülemben a madárdal,
ilyen csönd lesz, ha majd megáll a föld?
most még mozdul a hársfa egyik ága,
s ahogy kilendül lombjából külön,
ezüstöt hány a levelek fonákja,
rigó húzódott sűrű árnyékába?
váratlan fuvallattól nehezült?
vagy az angyal jött vissza valahára,
hogya ne érezzem magam egyedül?

ÁGH ISTVÁN (1938) Budapest

Mindig egy kisgyermek

Nincs egyetlen csillag,
hogyan az ég megadná
tartózkodásomnak
koordinátpontját,

bármilyen szívélyes
volt fogadtatásom,
rideg helyiségben
adatott megszállnom,

tapogat párnámon
egy idegen fényfolt,
mintha zseblámpából
csapna ki a téboly,

mint mikor otthagytak
szüleim a házban,
házunk akácosra
néző szobájában,

ami ott ijesztett,
itt lep meg, és bárhol,
mindig egy kisgyermek
riad föl álmából.

Nagyított kép

Nyarakat töltöttem a legelőn,
tanév idején délutánokat,
váltogatván a két kötelezőt,
leckém apadt, tehenem jóllakott,

ábrándozás volt a pásztorkodás,
felnőtt koromba tükröztem magam,
de az áhított megvalósulás
a tereléssel mindig elmaradt,

a hatalmas árnyat vető állat
eltakarta a közeli hegyet,
mintha csak ő lenne a gátja
mindennek, amit jól elképzelek.

soha annyi beteljesületlen
álmot, amiben mégis öröm ért,
mikor némelyek beteljesültek,
nem okoztak semmi lelkesedést,

esőre vártam, ha kellett, ha nem,
 hogy a díványon olvassak hanyatt,
 mintha nem is lennék parasztyerek,
 csupán véletlen származásom az,

csak nagyított kép az ég aljáról,
 a fiú meg egy zsemlyeszín tehén,
 vörös vércsék tetézik a nyárost
 a mai, üres levegő helyén.

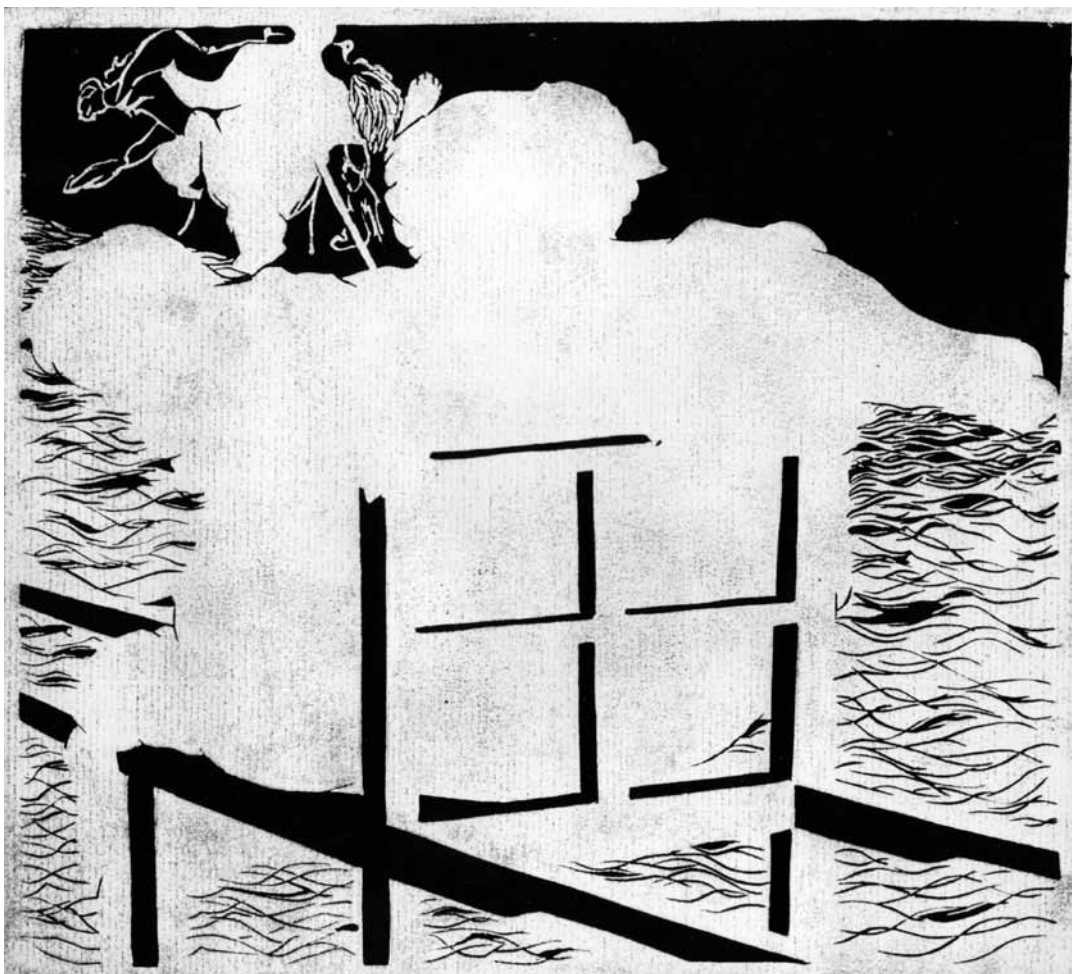
Miért jöttünk el Máriaremetéről?

Miért jöttünk el Máriaremetéről,
 ha az emléke mostanáig erő?
 elhagyhatatlan szolgalmi sávon
 közelítjük az évek távolából,
 kert végében az időtlen kis házat
 emlegetjük az ég ajándékának,
 olyan volt, mint rigónak a fészek,
 hol a fiókák éppenhogy elférnek,
 fülemüle dalára esteledtünk,
 de a madárdalért is megfizettünk,
 s a Nagyrétért, az egész hegyvidékért
 elviseltük a háziak szeszélyét
 meg a házörző állat rémuralmát,
 a legteljesebb kiszolgáltatottság
 próbája edzett egymáshoz szorítva,
 innen indultunk át a felnőtt korba,
 öt évünk rózsakertes idillé vált,
 míg boltban vettük vázánkba a rózsát.

Miért jöttünk el? nem az foglalkoztat,
 csak az, ha mégis maradhattunk volna,
 s megvalósul, mit remélni se mertünk,
 hiszen mások gazdagodtak helyettünk,
 villák virágágyásai az üzlet
 virágzásával álltattak bennünket,
 de egész élet lett volna az ára,
 minek a házhely szigorú irányt szab,
 csábíthattak a szép fekvésű telkek
 kilátással, köznapi előnyeikkel,
 vásárolhattunk volna rá faházat,
 csúfolhatnának faházaspárnak,
 fából téglára, palából cserépre
 lenne a lak lassacskán lecserélve,
 s kertünk tavasztól őszig illatozna,
 elől a házunk, a nagy, piros gomba,
 és a kuvasz, mint a hóbundás pandúr,
 kerti törpével osztzkodna rajtunk.

Napba néző

Szép, meghökkentő látomás
 szemem káprázata,
 amit a doktor operál,
 nem isteni csoda,
 kezek, fénycsóvak, műszerek
 kerítenek körül,
 s a káprázatos művelet
 szememből kivetül,
 elém csapódik csillagom,
 örvénylő tűz, lidérc
 korbácsolja az anyagon
 szított napkitörést,
 a teremtéshez sohasem
 voltam ilyen közel,
 de kit *lelkem ohajtva sejt*,
 majd a végén jön el.

ADY JÓZSEF, Cím nélkül, 1980-as évek, linómetszet

JENEI LÁSZLÓ

Wombtomb

JENEI LÁSZLÓ (1964) Gesztely

A Szófiába való kiutazást Zsuzsi intézte. Alacsony termete, karcsú dereka és szép arca miatt harmincnyolc évesen is egy fruska benyomását keltette. Pedig akkorra már megcsinálta magát, Ferenczy Noémi volt a mestere, tagja a Művészeti Alapnak. Szárnyai alá vette Lacit. Kapóra jött, hogy '68-ban Szófiában rendezik a Magyar Iparművészeti Kiállítást, kiviszi magával, reményekkel telve. Laci elérte, amit akart, minden tökéletesen a tervébe vágott. Már-már gyanús volt, milyen könnyen lépeget előre, mind messzebbre érve.

Felfogta persze, hogy milyen helyzetbe hozza majd a nőt, de egy percig nem volt lelkiismeretfurdalása. Nem hitte, hogy ennyitől ő már rossz ember lenne. Zsuzsi nagyobb vásznait nem tartotta sokra, részleteiben Dalí- és Gauguin-utánérzések szervezték, inkább az akvarelltanulmányait, talán még a gobelin vázlatait szerette. Ha megtiporják is, idővel talpra áll. Az ilyenekről, akiknek van még hová fejlődniük, általában is ezt gondolta: valamilyen értelemben ütésállók. Vagy inkább nagy túlélők.

Otthonról való indulásakor, a kis kofferrel a kezében, tétovázott a küszöbön. A háztól a kiskapuig két helyen is felfedezte a megpattant köveket a pedánsan kirakott bejáró úton. Miért nem vette észre eddig?! A világa biztos nem tegnap vált ennyire sebezhetővé. A kapun túl könnyebb lett. Az apjának nemrég megjött a Wartburgja, a hűtő kék zománcán táncolt a nap. Mondta neki a követ, de az apja szerint már a tavalyelőtti télen szétfagyott. Ezen elgondolkodott, Ferihegy közelében eszmélt föl, apjára nézett, s nem tudta, az öreg hol volt eddig, az elmúlt évtizedekben. Mostantól mindent jól meg fog nézni, határozta el Laci.

Zsuzsi már várta, repültek, a szófiai szállodáig alig emlékszik valamire. Nem félt, még nem. Aki hűtlenségre készül, áruházi, az utolsó percekig maga sem hiszi, hogy megteszi majd. Pontosabban, tudja, mi fog történni – de ilyenkor eleve nem ártatlan módon érzékeli a dolgokat. Talán álmodik valamit, amiben megfordul, felvillan az áruházi módja, de minden erőszakoltan homályos, veszélytelen. Semmibe vehető. Ez az álomszerű lebegés tartotta fogva az indulásig.

A határpontra azonban élesen emlékszik. Az új vonatkoztatási rendszerbe való átlépés a szófiai szálloda folyosói társalgónak szánt kis öblében történt. Zsuzsi ült egy miniatűr kanapén, Laci előtte állt. A sarkától a feje búbjáig szép lassan töltődött fel egy bizonyára nyers erőt kölcsönző folyadékkal, aminek köszönhetően ura lett a testének, öntudatosan megszabta helyzetét, mozgását. A galériába kellett volna mennie, de ő a folyosó végén a másik irányba fordult. Azonnal félni kezdett, nagyjából mindentől és mindenkitől, ezt az érzést nehéz eltompítani. A döbbenet, hogy sikerülhet.

De ami veszélyesebb, volt a félelmének egy rétege, talán egy alattomos hatáseleme, ami szinte lökte a másik ember felé. Olyannak kezdte érezni magát, aki hálás a segítségért, ám ez egy ilyen történetben egyenlő lett volna a lebukással. Számára csupán a konspirált kapcsolat megengedett. Zavarba jött, félt, megnyílt és újra bezárkózott. A hangját mélyebbre húzta, torokhangon beszélt, enyhén előredöntött fejjel.

A férfival a repülőtér előtti parkolóban találkoztak. Minden egyenes volt az idegen fiatalemberen, a frizurájától a szemöldökén át a mosolyáig – három

vízszintes vonal. Valóban hasonlított rá. Yvonne erről elég részletesen beszélt, amikor a szófiai szálloda melletti utcai telefonfülkében – még Frankfurtból – felhívta. Elég ez a pár vizuális inger, és tessék, máris megtörténik az összekapcsolás. Laci mostantól ezt a másik testet képviseli, azaz hordozza magán, mindazzal együtt, ami tartozéka. Érzései, gondolatai, gesztusrendje. Hamis útlevele, benne a kiutazó vízum Dániába.

Az utasítás szerint ismeretlenek egymás számára. Végig a repülőúton, a budapesti kiszálláskor is messze elkerülték a másikat. A ferihegyi repülőtér tranzitvájójában viszont egészen közelről válthattak pillantást. Laci a megerősítéstől megkönnyebbülve nézett körül. Világoszöld műmárvány burkolatú falak és oszlopok, kényelmes székek, párnázott padok. A nagyvonalú berendezéstől egy kicsit megszeppent. Mindenfelől hatalmas ablakok jelezték, hogy azért szem előtt vannak. Átsétált az étterembe, onnan az egész repülőtérre kilátás nyílt. Majd visszatért a váróba, még utoljára belesajdult a múltja. Felvillant benne, vajon mit jelent szeretni, ragaszkodni, a budapesti kiállítások belterjes világában otthonosan elmosolyodni, csupán egy nyomott ívű karrierre vágyani, és miben rejlene az esély, hogy a hazája számára visszahódítsa őt. Néha igencsak abszurd gondolatai vannak. De ha a többiek otthon maradnak, akkor meg kell szökni. Öntudatlanul a mellkasára nyomta a tenyerét – nem ez a fájdalom, ismerte el.

Minden szálát elvarrt, amit meg nem, azzal nem volt tennivaló. Szinte már túlbiztosította magát. A Rákóczi úton vett új, kéregbarna cipőt, majdnem háromszáz forintot fizetett. A haját fazonra vágatta, ötven fillér jattot adott. Megvette a standon a Rádió- és Televízióújságot – minek venne valaki ilyesmit, ha elhagyni készül az országot. Csak azután volt képes abbahagyni ezt, amikor az ABC-ben fél kiló trappista sajtot kért, mint aki hetekre vásárol. A sajt az albérlete hűtőszekrényében, az újság a dohányzóasztalán. Nem ez a fájdalom. Yvonne-ra kell gondolnia, mondogatta magában.

Míg várni kellett, Laci Yvonne telefonon elhadart mondatait próbálta felidézni. A wiesbadeni fesztivál csodás, van ott is egy magyar fiú, nagyon vonas, de valami nem stimmel vele. És van egy müncheni fiú is, aki hisztérikusan harcol önmagában a náci felmenőivel, legalábbis Yvonne így látja. Minden mondatában ott van ez, hogy náci, meg hogy fasiszta. Náci professzorok a müncheni egyetemen. És az a rengeteg fasiszta az Ulbricht-féle német szocialista államban. És hogy mindjárt indul a gépe Koppenhágába. Nem lehetett hallani, mikor vesz lélegzetet, nincs ritmus, az alaphangot kitartva játssza — tenuto. Laci tőle tanulta ezt a szakkifejezést. Igazán nagyon rendes teremtés, egy finom, fiatal nő. Nem is állnak jól neki ezek az agresszív szavak. Máskor, ha durvul, van nála a fölforgatás szándékának bizonyos aktuális hangmagassága. Yvonne zenész, ért ehhez. Így viszont, tenuto, kevésbé finom, sőt tapinthatóan alpári. És izgató. Főleg, amikor azt mondja: a baloldali fasiszták. *Őrülten* szerelmesek egymásba, mindenre ez a magyarázat, ismételte a lány.

A Lacié és az Yvonne-é, elképzelésük szerint, az a történet lesz, ami legyőzi a két világrend eszement rivalizálását, kijátssza a védelmi szabályaikat, felülemelkedik ideológiai és morális megfontolásaikon. Afféle hatvanas évek végi Rómeó és Júlia lesznek, a végkimenetel tekintetében erős korrekciókkal. Yvonne nem kedves az emberekhez, vagyis inkább a kedvességének semmi látszatja nincs. Alkati kérdés. Elnyomhatatlan vágyai vannak, olyanok, amiket lehetetlen beteljesíteni. Szerinte jobb is így, tovább él együtt ezekkel a vágyakkal, kiismeri a működésüket, és ez fiatalon tartja. Lacinak pillanatnyilag egyetlen vágya volt, feltűnés nélkül kicserélni a tranzitkártyát a különleges vonalú bárpultnál ülő fiatalemberrel.

Öt perc múlva már nála volt a tranzitkártya. A beszállás végtelenül simán ment, sorra előzi egymást boldogság és félelem, míg a legvégén, amikor fel-

emelkedik a repülőgép, az előbbi marad. Az állkapocscsont remeg, de nem sírás lesz belőle. Mindennél előbb ilyenkor az ember, úgy érzi, beszélnie kell, de még most sem szabad.

•

A koppenhágai repülőtér hatalmas üvegcsarnokában elveszve álldogál Yvonne. Mellette Poul, egy dán képzőművész ismerőse. Ezzel is kedvezni akart Lacinak, mesterségbelit invitált, hogy legyen a kalauzok a lundi úton. A „művészek vagyunk” kollektív tudata átsegíti őket a kezdeti nehézségeken. Mert őszintén szólva Yvonne, míg hunyorgott az erős napsütésben, s várta a landolást, csakis arra tudott gondolni, mekkora örültséget csinál.

Itt van mindjárt ez a Poul, rengeteget változott. Az a hosszú szakáll, a felálló, tömött bajusz és a munkásnadrág! A lábán meg klumpa van. Nem is emlékezett rá, hogy a szemei ennyire bandzsák volnának. És az arcán mély ráncok futkosnak le-föl, jobbra-balra, hunyorog, grimaszol, megráng a válla. Talán beteg. Jól bele-választott. Híres figura, művészeti iskolája is van, de amikor Frankfurtból ide repült, a gépen átnézett pár brosúrát, és hát a művei... Ki nem tenné a lakásában egyiket sem. Itt fent, északon, gondolta, elég a szívárványos céltábla meg a kockák, szívecskék, négyzetek geometrikus sorozata, és kész is a karrier.

Poul ötlete volt a lundi kiállítás is, átmenni Svédországba, ahogy mondta: *pizszok közel van*. Az erotikus művészet első nemzetközi kiállítása a Konst-hallban. El fogja varázsolni Lacit. Yvonne szerint inkább órá fog rossz fényt vetni, ha első Nyugaton, a szabad világban töltött napjait kapitális nemi szer-vek, stilizált vagy nagyon is realiztikusan ábrázolt aktusok rengetegében kell eltöltenie. Mintha Yvonne így akarna igazán közel kerülni hozzá, csak a testével. Pedig erről szó sincs. Visszagondolva egyetlen budapesti éjszakájuk minden mozzanata életét megrabló, vadállati jellegű volt. Ám eksztatikus orgazmusokkal, hangos sikolyokkal teli. Könnyen lehet, hogy ez a rémes kiállítás színezi át az emlékeit, az előérzet, a túlkombinált várakozások. Persze hogy szereti Lacit, amilyen rejtélyesen mosolyogni tud.

Gyorsan elő is kapta a fotóját, nézte, ahogy teljes pompájában, lírai türelmetlenséggel üldöggél kis híján oldalra billenve. A repülőtéri kavarodásban most megjelent a képen valami kétértelműség is, eddig sosem figyelt fel rá. Laci mosolyog a képen, de nem az életöröm út át az ajkainak ívén, az egész arc tisztázatlan módon megcsúszik, és valami keselyűszerű vonást nyer. Fogalma sincs, honnan úszott ide ez az új jelentés, egyszerre ott volt, és már idétlennek látta a fejőszék alakú kis zsámolyt is, amin Laci elég férfiatlanul feszengett. Meglepte a gyanakvása, hogy együttlétük során a fiú mélyebben belé mar majd, ártani fog neki. Lehet kétszer az életben ugyanolyan szenvedéllyel szeretkezni? Úgy, hogy a fájdalom ne legyen gyanús?

Az életét teljesen felforgatta a találkozásuk. Hazatérve hónapokig úgy élt, hogy minden messze került tőle, nemcsak Laci, de például a telefon, a falikapcsoló, az öngyújtója. Soha semmi nem esett kézre. A dolgok ellenséges távolságtartását a hangszerén is érezni vélte, kilógott a zenekarból, szíve szerint feltúrta volna az ülésrendet. A rosszkedv mindenhová elkísérte, a próbák, fellépések utáni ivászatok se frissítették fel. Az a meglehetősen korlátozott valóság, ami élete keretként Laci után maradt, minden eresztékében recsegett, összeomlással fenyegetett. Éjjel a skót plédébe burkolózva figyelte, milyen alattomosan szökik föl a láza. De nem volt beteg, csak nem tudta elfogadni a kételyeit, nem látott tisztán, és a szervezete húzta magával a mélybe, az állandósult nyugtalanságba.

Yvonne közelebb ment a kiszálló utasok kapujához. Most már egész testben remegett. Poul átfogta volna a vállát, hogy megnyugtassa, de a lány le-

fejtette magáról, el is tolta kicsit, csak őt lássa Laci. De még odafordult, kicsúszott belőle egy kérdés: *Szép nő vagyok?* Belepirult, de Poul megsejtette, milyen pokoli rendetlenség lehet a fejében, és kapásból rávágta: *Diadalmasan szép.* Yvonne bájos fintort vágott, fellélegzett, mintha egy félig elhúzott függöny mögül véletlenül ismét a boldogság övezetére látna.

•

Az autó hátsó ülésén egymás mellett ültek, lebegtek kellő távolságban, mint a víz felszínén úszó levelek. Készenlétben voltak szavaik, mozdulataik, mint akik még nem békültek ki egy nagy veszekedés után, de már tele vannak reménnyel. Poul vezetett, épp egy hídról kanyarodott le, Lacit tartotta szóval. Lund szépségeit ecsetelte, meg hogy lesz még idő Koppenhágára, de sietniük kell, hiszen nyílik a nagy exhibition, ami persze international, és főleg: first! Emellett már szinte el-sikkadt az, hogy erotic art. Aztán a saját művészetpedagógiai ötleteit idézte föl, mi mindent lehet kezdeni fényes fémlemezekkel, egy dróttkerccsel, szemétlerakóban talált tárgyakkal vagy akár pornográf magazinokkal. Hiszen minden milyen konkrét körülöttünk, mondta, az anyagok, a vásznak, a kövek... Majd az orosz avantgárdról és a kollektív műalkotás lehetőségéről kezdtek beszélgetni.

Yvonne nem érzékelte a külvilágot, csak egy testet maga mellett. Nem hitte el, mi történik az autóban. Egy kis nyugalomra lenne szüksége, hogy felmérje a helyzetét. De nincs idő, minden itt és most történik, vagyis hogy éppenséggel nem történik. Hiszen ezt a fiút kiszabadította abból a szaros kommunista országból! Itt van a szabadság földjén. Mi az oka a tartózkodásának? Ez a visszafogottság még akkor is szemet szúr, ha a szeretteit, barátait kellett hátrahagynia. Itt újjászületik majd, mondta neki többször is Laci. Hát bizony, úgy néz ki, még csak a vajúdnál tartanak vele.

Vádolni szerette volna, számon kérni. Aztán erővel visszafogta magát, tudta, meg kell nyugodnia. Miért ilyen türelmetlen?! Övék az egész élet. Rendületlenül és megszállottan azonosulni akart Lacival, de az látszólag nem vett róla tudomást. Minimalizmusról, politikai aktivizmusról, a szennyeződés kreativitásáról, valamint névtelen struktúrákról társalogtak. Főleg Poul vitte a szót. Yvonne nem először érzi, mennyire dühítően fölösleges, tolakodó a művészet. Ha ez jutott eszébe, általában praktikus akadályt látott benne, semmiképpen alkalmas eszközt. Hányszor kellett szembesülnie azzal a társadalmi elutasítással, ami a művészeket sújtja. Persze, ő tehet róla, kis odafigyeléssel megválogathatná a barátait, olyan körökben kellene mozognia, akik fogékonyak a hajlamaira. No de Laci... Ő beszél itt a művészi temperamentumról?! De hiszen művészettörténész! Mit tudhat ő erről?! Jóságosan és hűvösen beszél. Jóképű, nem változott, egy sóvárgását kiválóan leplező, várakozó keselyű. Frissen vágott frizurát. Rá gondol közben, míg locsog? Vagy Frankfurtba, ahová majd Lundból készülnek? Örül-e a kitérőnek, ennek a kiállításnak? A telefonban folyton a németekről áradozott. Yvonne nem vethetett a szemére semmit, az ő unokatestvére is az NSZK-ba költözött, ott dolgozik egy fogászati laboratóriumban, műfogsorokat csinál, és havi ezer márkát keres. Többet, mint ő a zenekarban. Mit akar magával kezdeni Laci? És mit kívánna tenni az ő gyötrő szomjúságával? Jó embernek tűnik. És elszánnak. Talán nem lesz baj.

A koppenhágai szabadkikötőtől Malmöbe közlekedő komp minimális változást hozott. Valami megrepesztette a burkot, ami ilyen merevvé tette. Talán a tenger. Poul egyre csak beszél, hogy legutóbb kórházi folyosókat „frissített fel” a dekorációival, de Laci már Yvonne-hoz simult, még nem karolta át, nem fogta meg a kezét, de test a testhez álltak a komp korlátjánál.

•

Lehajtottak a rámpán az autóval, Poul szólt, innen Lund már csak tíz kilométer. A hátsó ülésen ismét a távolságtartás. A szállásukon is zavarban voltak, két tágas, jókora belmagasságú szoba. Laci kidobált az ágyra néhány inget a bőröndjéből, nagyon otthon érzi magát. Hosszan bámul ki az ablakon, felmér mindent. Aztán megfordul, nekidől a párkánynak, és bent is vizsgálódik. Yvonne feszeng, egy széken ül. Némán elnéznek a másik mellett, majd Yvonne kigöngyöli az egyik plédet, ami az ágyra volt készítve. Laci látszólag egykedvűen sétálgat a szobában. Kint hirtelen feltámad a szél, lágyan mozgatja a hotel előtti fák ágait, a szobájukat árnyak tánca teszi mozgalmassá. Látják lebegni, felszikkadni a port, és minden nagyon sűrűnek, telítettnek érződik. A két évvel ezelőtti budapesti éjszaka óta most maradtak először kettesben.

Yvonne a lelkét is odaadta volna az ördögnek, hogy az a nap megismétlődjön. De hiába, közben Poulról kezdenek beszélgetni. A bűvös hatású szabadság megbénítja mindkettőjüket. Végül Laci tesz egy váratlan megjegyzést. Kellene egy „új kiindulópont”, mondja bátorítóan elmosolyodva. A mosoly jókor jött, felmerültek a régi, apró részletek, visszfények. Érzelmekről viszont egyetlen szó sem esett. Annál több annak a napnak a jelentéktelen körülményeiről. Yvonne a budapesti Bartók Szemináriumra fizetett be, két hetet töltött viszonylag kemény munkával. A hétvégei viszont szabadok voltak, a szervezett programokat mellőzte. Az ujjaiiban, a zsigereiben még az *1. hegedű-zongora szonáta* féktelen taktusai lüktettek, egész lényét az előadás egyelőre homályosan érzett nehézségei sajátították ki. A természeti adottságokról gondolkozott, megszűnt számára a külvilág. Vakon haladt a Zeneakadémia előtti járdán, amikor megragadták a könyökét. Odakapta a fejét, Laci arcát látta egészen közelről – és valami kis ujjongásféle kelt lábra benne, bár nem tudta eldönteni, hogy a férfi hozta-e ki belőle, vagy még mindig az izgatott tremolók és trillamozgások emlékének kicsapódása. Hogy ő már pár napja felfigyelt Yvonne-ra, ezt mondta Laci. Ne vegye tolakodásnak. Angolul beszélt, de elnézést kért, amiért nem franciául szólította meg. És hogy hallotta játszani is őt. Hol hallotta volna? És honnan tudta, hogy nem száll fel a kiránduló szeminaristákkal Esztergomba induló buszra? Mindenesetre Bartókról kezdeményezett beszélgetést, szakértőnek bizonyult, komolyság volt a hangjában, a gondolatai pedig sokrétűek voltak. Tudott bánni a pillanat csendjével, s ezt egy zenész nagyra értékeli.

Hamar összeemelegedtek, nem izzott fel azonnal gigantikus szenvedély, de ahogy kialakult köztük a felelős játékoság bensőséges stílusa, mindennél többet ért. Laci vacsorázni hívta, majd a padlásalakásában értek révbe. Ott viszont elszabadult a pokol. A szemérem és erkölcs teljes hiánya, a kíméletlen genitális összjáték, a fájdalom és szenvedés orgiasztikus természetének együttes felfedezése... ez a mindentudás olyan egyszerűnek tűnt, akár a levegővétel. Utána, mikor Yvonne már hazautazott, a levelezésükben nyoma sem volt mindennek. Nagyok szikár, összeesküvőkhöz illő, kimért szóhasználat, tárgyyszerűség. Ki kellett hozni Lacit Nyugatra. Mintha csak ez az egy férfi létezne, Yvonne, hol szenvedélyes szeretőként, hol dühöngő anyaként, küldetésének választotta a tervet. Eredményeiről, a vége felé mind többször a *koppenhágai vendégségről*, telefonon egyeztetettek, mindenféle óvintézkedés után. Közben a leveleikben szárazon kopogtak a művészeti kérdésekről szóló eszmefuttatások. Ha kicsit jobban figyelnek, kellemetlenül érintette volna őket, hogy az utolsó hetekben a telefonbeszélgetéseik is ugyanilyen hideg gyakorlatiassággal zajlottak. Sehol egy vékony nevetés, halovány kacérkodás, lefojtott utalás.

Ugyanez van most itt is, a lundi szállodai szobában. Lacinak az *új kiindulópont*ról szóló, teljesen gyanútlan mondata szembesítette őket a valósággal. Milyen tennivalók adódnak ebből a helyzetből, fut át például Yvonne-ban, és rö-

tön kapcsol, hogy mennyire fals ez így, mert rendben van, hogy általában egyikük sem kitarulkozó személyiség, de hát volt az az éjszaka – és ilyen múltira lehetne építkezni. De ha egyszer nem megy magától, mintha két mérnök bólogatna egy tervrajz fölött.

•

Az éjszaka egy rémálom volt. Csókolóztak, simogatták egymást, de nem szeretkeztek. Yvonne panaszkodott, milyen merev a tarkója, Laci megmasszírozta. Míg hosszan és visszhangosan vizelt, Yvonne befogta a fülét. Diplomatikusan megegyeztek abban, hogy rengeteg idejük van, és hogy nem kényszeríti őket semmi. Yvonne reggelre teljesen kimerült az aggodalomtól, alig evett valamit, úgy mentek át Poul elé a hallba. Beugrottak az egyetemre, bemutatták őket néhány tanárnak, művésznek, egy szituacionistának, akiből ömlöttek a Guy Debord-idézetek. Szó esett a nanterre-i eseményekről. Egy próféta külsejű professzor, akinek végig idegesítően szörcsögött az orra, oda nem illő félmosoly kíséretében elevenítette föl, hogy nem sokkal az ellene elkövetett merénylet előtt Dutschke itt, az egyetemen tartott előadást, és ennek a lehangoló embernek módja volt *felvilágosítani* a hírneves vendéget pár apró kérdésben. Amikor kidőlt belőlük minden, amivel ezekben a körökben hőzöngeni lehet, kiderült, inkább Lacira kíváncsi mindenki. Yvonne francia létére szívesen megosztotta volna velük az álláspontját, de elfogadta a helyét, ezekben a beszélgetésekben is, hiszen tudta, kis pont a forrongó világban, az ő szintjén nehéz kitűnni, sok hasonló képességű hegedűművész van. Nem esett nehezére a háttérbe vonulni, nyugodtabban tanulmányozhatta Lacit. Amikor a helyiek megtudták, hogy az erotikus művészet első nemzetközi kiállítására készülnek, páran velük akartak tartani. Tanúi szerettek volna lenni, ahogy Laci a rendszer által belé nevelt prűdéria miatt lánggra kap és elhamvad a látottaktól. Mintha Yvonne nem is létezne, még a barátnői státusa sem derült ki, útitárs volt, aki igyekezett kompenzálni rosszallását.

Ebéd és rövid városnézés, a nemrég restaurált dómban is elidőztek, majd betértek a jellegzetesen szögletes épületbe, ahol aztán vége kellett legyen a passzivitásnak. Poul már a Konsthall felé közeledve idézgetett a katalógusból. Az első tematikus képcsoportnál állva épp valami olyasmit mormogott, hogy a szabad, egészséges erotika alapvetően csak a szabad, egészséges társadalmi renddel, azaz csak a valódi demokráciával kompatibilis. Laci nevetett, de mint aki azonnal és mindent képes tiszta élvezetté átváltoztatni. Yvonne lopva figyelte az arcát, és ez a koncentrált odafordulás is hozzájárult, hogy Poul rájött, ezzel az élménnyel már valóban magára hagyhatná a párt. Csak haladjanak a maguk tempójában, mondta, ő már nem először van itt, és előresietett.

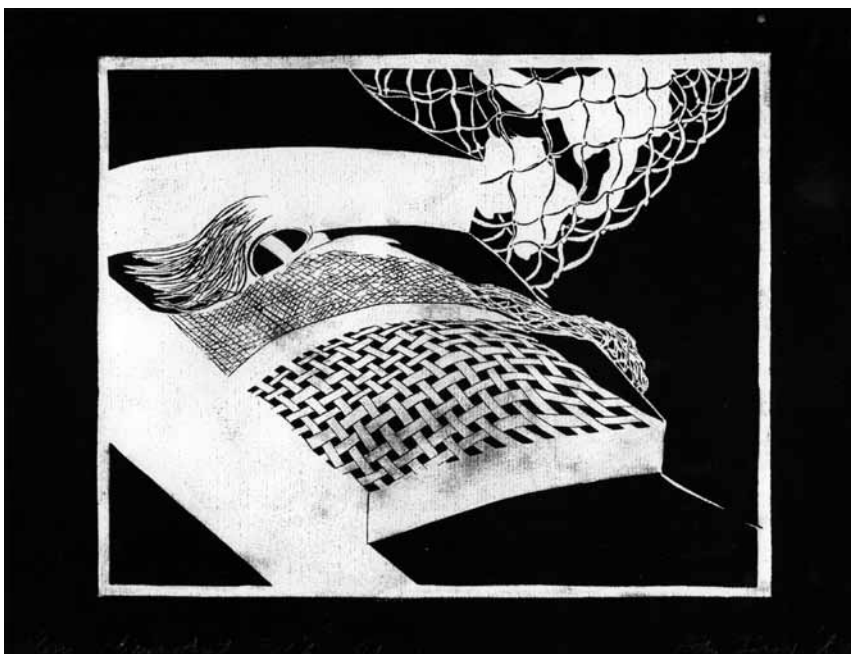
Volt ott minden. Festett tekercsek, miniatúrák, ceruza- és tintarajzok, akvarellek, metszetek, kollázsok, faragványok. Festettek olajjal fára és vászonra, de volt bronzszobor és fazekasmunka is, sőt frízek valami épületről. Amit az élvezetért ember megtehet – oly sok ötlet, truváj, édesen szemérmetlen trükk vagy a test kivégzésszerű dúlása, hogy egy idő után szinte hipnózisban nézték, biztosra véve, hogy igazából minden művészet erotikus. De semmi olyasmit nem találtak, amit ők műveltek egymással Budapesten. Yvonne legalábbis konkrétan ennek az ábrázolását kereste, hiába. Abban bízott, hogy Laci túlfellett magabiztossága felmondja a szolgálatot, ha szembesítheti azazal, hogyan tűnt el saját személyiségük – ha csak egyetlen éjszakára is. Így tervezte, ezt a szembesítést kívánta elérni, mert félt, hogy különben a történeteknek az emléke is elvész.

Jóval a kiállítás felén túljutva szólalt meg először Laci. Emberi szükségletekről beszélt. Yvonne próbálta megszólaltatni a művészettörténészt. Felvetette, milyen szembetűnően elnagyoltak az indiai rajzok például a japáno-

kéval összevetve. Amúgy részletgazdagok, de éppen a genitáliákhoz érve szinte mindegyik rajzon ugyanazt a kis répacskát látni. A répacskán Laci jót nevetett. Amit Yvonne kicsalt belőle, jóval több volt egy mosolynál, és a vidámság magukkal ragadta őket. Érezték, lényegét tekintve más ez, mint vidámság. A külső jelzésektől függetlenül is történik velük valami, amit kötelességük végigcsinálni. Talán mostantól lehetnek őszintébbek, remélte Yvonne.

Ez a megpezsdlő, karneváli hangulat fokról fokra teljesedett ki. Egy tizenhetedik századi szobornál Yvonne már szívesen *odanyúlt* volna a férfialak félig elmerült szerszámaához. Kezdte elveszíteni a józan ítélőképességét, forró lett a teste, nem volt hát haszontalan az elmúlt év, a kockázatvállalás. A modern francia litográfiák Lacit is elragadták. Mind többször ért össze a testük, és Laci nem tért ki, andalogtak, álldogáltak, találkozott a válluk, derekuk. Akár egy előjáték. Egy afrikai bronzszobornál Yvonne újra a tiszta és legtökéletesebb kint érezte, összemosódott benne fantázia és valóság. Néhány perc, és lelki erejének teljes megfeszítésével sem lesz képes uralkodni magán.

Ekkor érték oda egy élénk színekkel tündető, szőrös koporsóhoz. Annak tűnt, de amikor körbejárták, főleg amikor fentről, fölébe hajolva megnézték, felfogták, mit látnak. A hüvelynyílást. A koporsót hosszú szálú, szintetikus, bézs színű műszőrme borította, rajta kanyargó, halványlila, neonzöld és pink díszítés, és a tetején jókora, vulva alakú nyílás. Félreérthetetlen. Laci villámgyors reakciója szerint is nagyon konkrét, mármint a párhuzam a vulva mögötti üreg, azaz az anyaméh és a koporsó között. Mintha azt mondaná a művész, hogy a születés előtt és a halál után kényelmes a helyzet. Egy harminc körüli nő odalépett a *Wombtomb*hoz – ez volt a műalkotás címe –, átemelte a peremen a lábát, belecsusszant a résbe, és eltűnt a... méhben? koporsóban? Aztán nevetve kidugta a fejét, a párja lefényképezte. Az a hazám, mutatott Laci a bútorszobor belseje felé. Yvonne leforrázva állt. Szóval tényleg igaz, mindent csak bérbe kap, gondolta. Aztán döntött, elérkezett a pillanat, hogy Lacihoz lépjen, és megfogja a kezét. Egykedvűen, azért a közönség elől nagyjából takarásban, Laci kézfejét az ágyékához szorította. *Wombtomb*, súgta a fülébe, és pontosan tudta, hogyan fog mindenért bosszút állni.

ADY JÓZSEF, *Álom*, 1983, linómetszet

BOKA LÁSZLÓ (1974) Budapest

BOKA LÁSZLÓ

Szabadvers és boncaszta

Markó Béla: A haza milyen?

Markó Béla legújabb kötetének kontemplatív sorait, elgondolkodtató remekeit olvasva egy különös mondat, de legfőképp egy szókapcsolat derengett fel bennem egy régen olvasott kritikából: mikroszkopikus architektúra. A szöösszetétel szerzője Dsida Jenő, aki a mára meglehetősen elfeledett egykori költőtárs, Olosz Lajos második kötetéről érkezett ekképpen az *Erdélyi Helikon* hasábjain, éppen kilencven évvel ezelőtt: „Mikroszkopikus architektúra, ahol minden a maga helyén áll. Minden szónak súlya van, egyetlen jelző vagy kötőszó sem fölösleges.”¹ Oloszról egykoron maga Hamvas Béla is azt írta, hogy azon költők prototípusa ő, akiknek igényessége és szerénysége egyszerre azt követeli, „hogy tompított fegyvereiket is tiszteljék, hogy a nem használt mesterfogások ellenére is felismerjék bennük a mestert”.² A véletlenszerűen bennem felöltő párhuzamot az is erősítette, hogy az autonóm, mondhatni, öntörvényű Olosz jelentőségteljes klasszikus műveltsége mellett sokat foglalkozott jogfilozófiával, nagyon érdekelte az axiológia is, az értékelmélet etikai vonatkozásairól is értekezett,³ mindemellett azonban a szabadvers egy különös formáját is meghonosította. Markó Béla, a szonettek és haikuk nagymestere nem kevésbé autonóm alkotó, aki azonban ezúttal szinte teljességében szabadversekkel jelentkezett. Olyanokkal, amelyek a „nem használt mesterfogások” ellenére is fontos lételméleti tanulságokat közlő filozófiai felismerések megszólaltatói. Látszólag a világ személytelen dolgairól beszél, látszólag eszköztelenül, de minden szavának egy-egy szokatlan fordulatában, kimért sorában vagy épp kimondatlan utalásaiban mérhetetlenül gazdag asszociációs képvilágok rejtőznek. Miután rákerestem a nyitányban felidézett szókapcsolat mentén Dsida egykori recenziójára, még inkább úgy éreztem, hogy a versekbeli „architektúrán” túl még valami rokonítja Markó mostani kötetét Oloszéhoz. De ne szaladjunk ennyire előre.

Markó korábban sem valamiféle „barlanghomályból” szólalt meg. Itt sem az individuum elvonulását látjuk, netán „magánbeszélgetéseit” olvassuk, s nincs szó az egykori közéleti szerepek után azok megtagadásáról sem.⁴ Markó a Forrás-generációk (a névadó könyvsorozatban debütáló erdélyi költőnemzedékek) közt is egyedi jelenség volt, nem tartozott sem a második, sem a harmadik rajzáshoz, indulása óta afféle „kettő és felesként” ismert. Első kötete 1974-ben jelent meg, de költészete még a hatvanas évek végén formálódott, s ily módon e két generáció karakterisztikus jegyei egyaránt jellemezték költészetét. Az adott kor elkomoruló valóságára és súlyosbodó kisebbségi helyzetére adott válaszképp az előbbi nemzedéknek hangsúlyos közösségi felelősségtudata (az irodalom korabeli kényszerű többletfeladataival és védekező kollektivitásformáival), míg az utóbbinak már inkább individuális, lázadó szabadságeszméi voltak, a brettei *itt és mást* jegyében fogant egyetemesebb esztétikai szempontokkal és poétikai revelációikkal, kísérletező-kedvvel. Markó volt persze az is, aki az 1990 után debütáló fiatalokat (akik a magyarországi recepcióban addigra teret nyert Erdély-skatulyáktól, a megkötő vagy éppen kultikus értelmezések ballasztjaitól érthető módon szabadulni igyekeztek) elsőként figyelmeztette: túl hamar és túl látványosan akarnak túllépni saját hagyományaikon, determináltságaikon, regionális lehetőségeiken, még mielőtt az erdélyiség valós potenciálját és expanzív játéktérét valóban kipróbálták volna! Markó esetében, miközben maga is küzdött a kultuszok és leegyszerűsítő Erdély-képletek, a torzító homogenizációk ellen, többek között ezekért is (tehát nemcsak a később vállalt politikusi működése okán!) eleve kudarcra ítélt volt az úgynevezett feladatelvű vagy közéleti költészet és egy némiképp újparnasszista, szigorúbban vett esztétikai alapállás szétszalazhatósága. Bölcselő sorai, lételemző költészetének minden sora tanúság erre az utóbbi évtizedből is.

A mostani kötet cím alapján persze sokan azt gondolhatják, a haza milyenségét, minőségét új kötetében is firtató szerző eleve vitaterepekre kalauzolja olvasóját, mintegy újfent aktualizálva a problémakört. A kötetben finoman, szinte észrevétlenül ott van e szál, ahogyan ott van kimondatlanul a szülőföld determináló ereje s a gyermekkor egész életet meghatározó élményforrása,

s persze ott ez a furcsa, immáron száz éve létező kettősség is, a kint és bent, az itt és ott, a miénk és tettek binaritása. Az erdélyi és – Cs. Gyimesi Éva egykori kedves-ironikus kifejezésével – a „pannonmagyar” haza azonosságai és eltérései. Mindezek mellett is a jelen és a közelmúlt, például a romániai forradalom, amelynek Markó évek óta adekvát és hiteles költője lett. E hitelesség nem az ábrázolás vagy az emlékezés tényén, még csak nem is annak érzékenységén, hanem termékeny kiaknázhatóságán, tág értelmezésrétegein és játékba hozhatóságán mérhető. A forradalom élménye (vagy az akkor elmulasztott dolgok) ugyanis visszatérő elemként fokozatosan filozófiai-ontológiai többlettel, mélységekkel telítődtek a Markó-lírában. Az akkori történések Markó Béla életének és költészetének is egyik origójává nőttek, későbbi életútjának determináló erőiként, alakítóiként. Csalódásainak egy jelentős része is óhatatlanul e történelmi eseményhez kötődik. Mindez most elsődlegesen a visszatekintésben s nem (vagy nem csak) az egykoron játszott politikai szerepkörök miatt kap különösen fontos hangsúlyokat új kötetében. Közismert, hogy Markó hosszú kihagyás után tért vissza íróasztalához. Hogy egyáltalán ez sikerült, hogy nem erodálódott e folyamatokban, s nevét nem a politikai süllyesztő vitte végképp el, már önmagában is óriási morális teljesítmény. Nemegyrághuzamról írhatnánk itt, akiket végképp felfalt, eltorzított a politika, egykori költői énjüket és nimbuszukat végképp lerombolva. Markó visszatérése súlyát azonban szonettkötetek sora, három haikukötet, illetve több esszékötet is jelezte azóta. Az pedig, hogy ilyen érzékenyen, rétegzetten, árnyalatokban formálja *ma* költői univerzumát, javarészt magán- és közéleti tapasztalatainak keserűségéből egyaránt fakad. Problémafelvetéseinek élessége, érzékenysége, egyedisége mindazonáltal a jelen kötetben elsődlegesen nem ebből az irányból eredeztethetők. Az új Markó-kötetet elsődlegesen a kontempláció, illetve a visszatekintés, a számvetés jellemzi. A most 70. életévébe lépett költő számára ugyanis óhatatlanul nagyobb immár a megtett út, mint a még előtte álló, érthető tehát, hogy számot vet korával, helyzetével, egykori önmagával. A maradék idő számbavétele során, illetve a megélt évekkel való szembenézésben minden átértékelődik, más fénytörésben látszik: fontos és kevésbé fontos dolgok kerülnek helyükre, miközben sztoikus, rezignált sorokban ér össze minden érdemleges a mából és a tegnapokból. Nincs a visszatekintő momentumokban semmiféle tragikum, nosztalgia vagy pátosz. Van valami különösen csodálni való abban, ahogyan Markó a bölcselő nyugalomával, olykor az elemző túlzott higgadságával és objektivitásával mérlegel és szemlél. Amint megfigyel, „kilát eddigi életéből”, korábbi élettapasztalatait teszi mérlegre, apró dolgokban lát meg kardinális összefüggéseket, lényegi dolgokra döbben rá vagy éppen eddigi mulasztásait veszi számba, istenkereséseivel küzd. Ez a kontemplatív jelleg és ez a felvállalt esendőség a legerőteljesebb e visszatekintő kötetben, de ez legkevésbé sem valamiféle meditatív állapotot, mintsem az időben és terekben oda-vissza oszcilláló keresésben folyamatos (és nem kevésbé fájó) élveboncolással járó felismeréseket eredményez. A kérdő attitűd, az önértelmezésnek, önelemzésnek konstans, alapvető (korábbi kötetekben is alkalmazott) formája ezért marad hangsúlyos.⁵ Általában egy-egy ráeszmélés váltja ki, indítja el leginkább a verset, de e spontán folyamat végén, a verszárlatokban mégis – mint e kötet darabjaira különösen is jellemző – bennünk továbbzakatoló felvetésekkel találkozunk, melyekre a választ magunknak kell megtalálni.

A szokatlan termékenység a Markó-oeuvre-ben, amit az utóbbi évek kötetei⁶ is jeleztek, egyrészt azt mutatja, hogy alkotójuk bepótolja a kihagyott hosszú éveket, amíg nem írt szépirodalmat, másrészt sokkal inkább azt is, hogy évei fogytával alapvető létezési forma lett számára a versírás. Minden verssé változik, egy-egy gyermek- vagy ifjúkori képkocka megelevenedése éppúgy gazdag asszociációs bázist teremt, mint a közelmúlt történései, például a koronavírus-járvány okozta korlátozások. A verssorok általi konstans önkifejezés viszont ezúttal hangsúlyosan az említett visszatekintő, számvető attitűdben, az életutat több irányból summázó vagy éppen a legapróbb jelenségekből filozófiai mélységekbe révedő kontemplációban ragadható meg leginkább. A változás az előző kötetekhez képest mindezzel összefüggésben leginkább ott érzékelhető, hogy a szkeptikus vagy sztoikus Markó-versek komoly gondolati, bölcséleti potenciálja most sajátos szabadversekben mutatkozik meg, kerül az olvasók elé. Mintha csak azt üzennék az élőbeszédhez jobban hasonlító sorok, hogy ontológiai alapállásukban a mondandó az igazán lényeges, kevésbé a kifejezési forma maga. A kontemplációhoz ez eleve a legalkalmasabb, a szinte hallható morfondírozást, a gondolatfolyamok sodrását így nem kell túl szigorú keretekbe fogni, annak természetes áradása nem vesztí lendületét, asszociációs láncolatai pedig könnyedebben megmutathatók. Éppúgy, ahogyan leg-

utóbbi kötete egyik darabjában Markó azt már némiképp előrevetítette: „Kevesebb rím, kevesebb kép. / Több kérdés, kevesebb felelet. / Több beletörődés” (*Több*).

Az emlékek nem egykori fényükben, csupán jelenbéli értelmezéseikben válnak jelentőssé, mondhatni, létmeghatározókká. A kötetbe sorolt darabok egyrészt a fogyó időben a be nem fejezettség felemás hangjaival, a még meg nem valósítottak aggodalmával, a végső bizonyosság székszéksével szólnak meg, akkor is, ha szerzőjük tudja, kimondja, hogy óhatatlanul „félúton ér véget minden utazás” (*Hübrisz*). Másutt azt hangsúlyozza, hogy a lét nem valami egyenes vonalú út, mégis visszafordíthatatlan, így az egyénnek vezekelnie kell „az elmulasztott kudarcokért” is. Az *Életvers* már nyitányában leszögezi: „Nem arról van szó, hogy máris készülődöm”, de az idő múlásával óhatatlanul meg kell próbálni legalább „erőltetett távolságtartással szemlélni az egészet”. Az *Ars vivendi* is nyíltan számot vet a fogyó idővel, ám annak árnyékában azzal is, hogy mi a különbség élet és szonett között („annál jobban tudom, minél kevesebb / időm van”), hogy a fent említett távolságtartással rögvest tisztázza: immáron „nem évtizedekben, csupán években / kell számolnom”. Ez a már-már fájoan józan tudat a Markó-lírában mégis akaratlanul is a transzcendenst pásztázza. Látja, hogy az élet önmaga „nem a halál felé tart. Nincsen iránya”, vagyis nem szakad félbe soha, és nem is ér véget. Létezik örökké, ez a princípiuma. Akárcsak a mű, amelynek minden sora önállóan is érvényes, hiszen él, minden pillanatban kész. Markó ezért is írhatja egy helyütt, hogy gyötrődései során nem feltétlen Istenben, legfeljebb az istenkeresésben hitt, de abban – azt látjuk – igencsak konstans módon. „Tompuló érzékeink élesítik a sejtelmet, / a megérzést, a gyanút [...] Egyre kevésbé hallod majd, hogy mit is / mond a másik, mégis olvasni fogsz / a nézéséből. Nem kell a madár hangja, / Csak a röpte. Vagy az sem. Elmúlnak / talán az illatok, a másik bőrének szédítő / simasága, testének ujjbeggyel tapintható / hajlatai, ám utána is fel tudod idézni, / hogy milyen. Felhőkkel fodrozott, végtelen / maszk lesz minden körös-körül, mégsem / tagadhatja le már senki, hogy mi rejtőzik / mögötte. Mert nem mi halunk meg, csak az érzékeink” (*Békés átmenet*).

A nyíltan ki nem mondott ráhangolódás békét remélő hangulataiban nem a biztonságot adó környezet, az otthon békéje, hanem a teremtet világ lényege, célja, ontológiai funkciója nyithat csak általánosabb perspektívát. A vadcserecsnye, a körtefa, egy díszcsereje a szomszédban, a táguló észlelésben a madárzsivaj, a rigófütty ezért csak elindítja az asszociációs láncot, mondhatni, hasznos kullissza lesz. Az igazi eseményt azonban nem az empiria, nem az érzékszervek ragadják meg. „Egy hang. Egy forma. / Egy irány. Egy lengés az ágon. Vagyis / minden, ami a forró testből kiárad” – írja, hogy a gyors asszociációs lánc végén hozzátegy: „Van lélek ezek szerint. Mint egy rigófütty. / A rigó hangszer. Valaki játszik rajta. / Ami a földben rothad majd belőlünk, / az is csupán egy dob vagy hegedű” (*Biztonság*). Ugyanígy kaphatnak fontos szerepet a „megkékítő messzeség” más darabkái. „Járványkor égszínkék a maszk is” – írja a mindent ontológiai alapállásból megfigyelő Markó, hogy azután a jelen realitásaiból transzcendens távlatokba is emelje a banális tárgyat. Ahogyan a maszk mögött nem látszanak az ajkak, a fogak, a nyelv, nem látszik semmi, úgy az égbolt kék maszkja mögött a Teremtőnek sem olvashatunk a szájáról. „Pedig tudom, hogy verset mondasz, / belégzéskor be-behorpad fejem fölött / irdatlan maszkod. Mögötte nyálcseppek, / apró csillagok.” A megszólítás személyessége látszólag meghittséget sugall, mégis „mint szájról olvasó siketekre, / előbb-utóbb irdatlan csend szakad reánk. / Veréb, rigó, varjú, tücsök, darázs, / szél, eső, mind-mind egyszerre beszél. / Egy hasbeszélő Isten kezében vagyunk” – zárja a *Maszk mögött a vers* reflexióit.

A „végső útra” való gondolásban a megérkezés lehetősége-lehetetlensége, egy ismeretlen átmenet természetesen a félelmeknek is utat tör. A gyermekkori emlékként felidézett, az emberek álmában történő „szép” halál gondolata arra készíti a költőnköt, hogy azon gondolkodjék, vajon nem jelent-e mindez örökös bolyongást, leginkább rémálomszerű elveszettséget („Sehova sem vezető utcákon bolyongok / álmomban, keresem a társaimat, de hiába, / hiszen úgysem fogom megtalálni őket, / elmegy a vonat, amire odaérek, már elutaztak, / akiket szeretek, vagy éppen ellenkezőleg, / nem érkeztek meg, várom őket kétségbeesve, / és mindig másfelé visz az út, nem arra, / amerre indultam, honnan tudhatnám, hogy aki / álmában hal meg, tulajdonképpen hol is / marad el végképp”), hogy aztán a hangsúlyos zárlatban ki is mondja: „mert ennyi csupán a pokol, / egy állomás, ahol rajtam kívül nincs senki”. Az álommotívum vissza-visszatérése megfigyelhető a kötet más darabjaiban is, minden alkalommal a bolyongás, az elveszettség vagy a hiány, a sejtelen felhangjaival. Az *Emlékezés egy forradalomra* is címével ellentétben az egyén legbensőbb félelmeit, a volt és a lesz párhuzamait, a várakozás nehézségeit, a meggyőződés és remények olykor szilárd, máskor gyermeket,

naiv kettősét mutatja, az emlékezésben a félbehagyott élet és az elmulasztott mondatok előre-hát-ra nyitottságát hangsúlyozva, „mert minden félkész”. „Ha végre eltűnik a jelen idő. / Tetszés szerint válogathatsz a múltból. / A lehetséges jövőből. Amíg eláraszt / az ablakon át a fény.”

A célba érés vágya vágy marad a fény felé nyújtózó, ámbár virágot nem bontó rózsák látványakor is, miközben kitartó reményük pirongató, egyúttal példamutató is. Hisz leginkább „az számít, megtettem-e mindent, / hogy élhessek, írhassek, szerethessek. / A többi már nem rajtam múlik” – mondja a *Délutáni vigasz* zárlatában. Tulajdonképpen minden (felidézett vagy jelenben percipált) kép verset indít el a költőben: a rózsató, a darázsfészek, a lámpaizzó, és még a vírushelyzetben előírt, kötelező távolságtartás furcsa rituáléja is. Legtöbbször szenvtelen leírással indul egy vers, a lassú kameramozgást vagy a banálisnak tűnő alaptörténetet azonban az irányított asszociációs láncolatok hullámai gyors ütemben felkavarják, nem egy ízben kiélezett morális döntéshelyzetek elé is állítva az olvasót. A mérnöki precizitással megépített darázsfészekre rovarirtót fújni annyi, mint pusztító szelet küldeni Babilóniára. Az asszociációs lánc innentől a maga párhuzamaiban törvényszerűen építkezik, a kérdőjel bennünk legfeljebb csak a gondolatkör kimenetelével, egyéni költői megoldásaival kapcsolatban merülhet fel, mintegy azt várjuk, milyen frappáns megoldást választ ezúttal Markó, aki könnyedén hozza játékba az európai költészeti hagyományokat az antikvitástól a jelenig, illetve a speciálisan kelet-európai és magyar kommunikatív emlékezetnek bizonyos 20. századi szegmenseit.⁷

„A nyár kezdete tulajdonképpen a vége. Amíg készült, volt remény. Utána már csak növekszik az árnyék a fényzuhatagban” – mondja a *Napforduló* soraiban. Markó minden verssora arról tanúskodik, hallja, érti a figyelmeztetést, „hogy előbb-utóbb befejeződik. / Hogy valami más is van az alig-alig / rövidülő nappalok mögött” – s bár este nyolckor még süt a nap, nem a szentivánéji varázslat érdekli, hanem majd a leghosszabb téli éjszaka, a téli napforduló, mert az „sem csak jelen idő. A halál sem.” Annyi persze bizonyos, „hogy az életem lassan már / kicsordul, de üres még a halálom” – juttatja eszébe a hegyvidéken az esővizet összegyűjtő edény gyermekkori emléke („elképzelem, hogy egy / tízliteres fazék az élet, kár erre túl sok pátoszt / vesztegetni, telik az élet, és ha szerencsénk van, / tiszta esővízzel telik meg” – *Esővíz*).

A múlt egy-egy darabját felidézni ugyanakkor azt jelenti, mint átmenteni valamit a jövőbe, új értelmet, táguló jelentést, távlatot adni neki. Mikor emlékezem, „innen oda hordom át az életemet” – írj a *Lépesmész* soraiban. „Verset írok az emlékekből, amelyeket meggyűjtöttem eddig, s most felélem őket.” Mégis, ez az átrendezés óhatatlanul folyamatos önértelmezéssé lesz. A tojásból kibújó madárfiókák felélik maguk körül a fehérjét, „mint én az emlékeimet”. Ilyen s ehhez hasonló képekkel szembesítenek az önelemzések, amelyekben a belső hang keresi „a legtalálhatóbb képet. Például, hogy vágom magam alatt a múltat. Ez az átrendezés izgat. Hogy nem a jövő fog, hanem a múlt” – ez adja a lírai én reményét is. Hisz minden egy örökös mozgásnak és ciklikusságnak, az élet legalapvetőbb löktetésének, finom változásának van alárendelve. Az emlékezés, mint a mellkas mozgása, amely a belégzéssel felfelé mozdul, ám ha akarna sem tudna ott, az amplitúdón maradni, visszatér, óhatatlanul visszazuhan, legfeljebb csak ennek tempóját választjuk, tudjuk valamelyest – ha ugyan, s rögtön felöltik a kérdést: meddig? – szabályozni.

Az elme szelektív játékában olykor igazán apró dolgok válnak érdekessé arra, hogy az emlékezetbe vésődve fennmaradjanak, onnét kiemelkedjenek, létre keljenek. Ennek szubjektivitása az ösztöni világban, az érzéki vágyakban is megmutatkozik. Így lesz az *Erotika* címet viselő vers visszaemlékezés az 1989-es forradalom egyetlen speciális és szubjektív momentumára, amelynek kulisszái egyfelől „emlékezetes múlttá” lettek mindannyiunk számára, akik átéltük, mégis, ilyen formában egyedi csak Markó számára lehetett, amint egy, az események forgatagában elszakadt harisnya megvillantani engedett egy érzéki női combot. A kép felidézett erotikája elválíék végképp a történelmi kulisszától, ugyanakkor össze is nő az emlékezésfolyamban az eseménysor szubjektív kereteivel, három évtized távlatából is fehérén világító képkockaként marad meg a költő emlékezetében, mint a férjezett nő combjának fehér puhasága. Mert idővel „nemhogy tompultak, inkább kiélesedtek az érzékeim” – mondja Markó konklúzióképp a *Mentség* soraiban.

„Élni annyi, mint biztonságos / lassúsággal változni napról napra” – olvassuk az *Útközben* soraiban, mintegy tovább folytatva önmaga számára is egy korábban közhelyesnek mondott gondolatmenetet, miszerint az észrevétlen, de biztos változás már itt e földi létnek is alapvető tulajdonsága. „Sejtek halnak, sejtek születnek.” A kép, ahogyan a test a sejtek szintjein is fokozatosan kicserélő-

dik, a *Pamflet* soraiban rögvest alkalmasnak mutatkozik a költő előtt arra, hogy egy párkapcsolat dimenzióján belül az elhallgatás-elmondás, a titok és beavatás súlyos dilemmájáig, majd e révén egy erőteljes ugrással, látványos dimenziókat váltva magáig a megváltandó népig jusson. A birtokraggal jelölt *szeretőd* és a *néped* meghódításának költői hasonlata az elmúlt évtizedek látens politikai irányváltásaiig tágítja aztán az értelmezési kereteket. Markó tapasztalatból, mégis keserűen beszél. Pragmatikus és ironikus egyszerre mind a szeretőkkel, mind az „istenadta” néppel: „Hatalomra kell jutni. / Mint amikor el kell érni, hogy levesse / a blúzát, a melltartóját és így tovább. / Szeressen téged. Ha te is szereted.” Mindent a cél érdekében? – kérdezheti az olvasó. Az egykori politikus jól tudja, hogy e téren „nem könnyű” eredményt elérni. „Kellenek hozzá / az eszközök, ha meg akarod váltani. / Úgy hívják, lebutított kommunikáció. Éppen úgy, mint az ágyban. Elvégre / ott sincsenek összetett mondatok. Hát akkor mi a baj?” A baj Markó szerint kimondatlanul is az, ahová a politika *mára* jutott. Itt és ott, „kint és bent” a magyar hazában. „Készséggel elhiszem, hogy nem így / indultatok. [...] Azt sem állítom, hogy / volt egy hirtelen fordulat, egy egészen / pontosan meghatározható pillanat, / amikor valaki azt mondta közületek: / *Úgy döntöttem, hogy...*” Nincs ebben a kötetben explicit politikai költészet, de finom, halk, ugyanakkor határozott kritika a mai politika irányába nagyon is sok van. Érzékeny és értő olvasók kellenének, hogy III. Richárd szavaiból kiértsük mindazt, ami nem a mához, a ma harcaihoz láncol csupán bennünket: „Könyörgök, / olvassátok újra Shakespeare-t. Minden / történetet. Valaki majd elbúcsúztat titeket. / Talán Fortinbras? Nem biztos. A sejtek / cseréje lassan befejeződik” (*Pamflet*).

Az ilyen sorok miatt is olyan erőteljes a kötet *Kezdek kilátni* címet viselő ciklusa. Nem e nyíltabban közéletinek nevezhető vonal miatt, nem is a korábban (a térség sajátosságai okán) Markó által abszurdnak mondott, éles kritikával is illetett, „homogén nemzetállami gyakorlatok” okán, s nem is önmagában az időskori tisztánlátás becsülendő, de valljuk meg, elég sekély képe miatt, amely az egykori politikus-ént levedlő régi-új költőt övezné. Szakadjunk is el ettől. Az önmagát boncasztalon elemző Markó cikluscímadó versében a „kezdek kilátni / az életemből” sor lesz az igazán meghatározó. A koros, egyre bölcsebb férfi hangja, aki életére és környezetére tekint vissza, annak összetett problémáira, értékeire, eredményeire és mulasztásaira. Egy életre, amely „vásik, szakad, átereszt”, hiszen az idő múlásával egyre „gyéresebb szövésű minden”, s közben a hangsúlyok is máshová kerülnek. Az átlátást segítő idő önmagában is magyarázza azt az iszonyú versírás-kényszert, amire már utaltam, s amivel Markó szembesíti saját olvasóit. Fontos, hogy ennek a rezignált rátekintésnek és visszapillantó kimondásnak, más-más megvilágításba helyezett egykori önmaga szemlélésének az alapattitűdje mégis a „de már nem félek, hogy ami kint van, nem én leszek” bizonyossága. Az élet „nagy kérdései” az idő előrehaladtával relativizálódhatnak. Az emlékezés csupán ennek tudatosításához lesz szükséges. „Nem az első, hanem az utolsó mondatot / kell tudni mindig” – hangsúlyozza, mint egy látszólag hasznos receptet a *Retorika* című vers nyitányában. A jó tanácsot a költő és az egykori közéleti szónok is alkalmazhatta, hiszen ahhoz, hogy „magabízón szembenézhes” hallgatóságoddal, „a befejezés a lényeg, a többi csak felkészülés, közelítés, ráhangolódás”. A befejezés nyilvánvaló áthallásai azonban itt ontológiai mélységeket kölcsönöznek az olvasatnak, aminek tudatában mindez nem „retorikai kérdés” marad, „hanem az életed, mégsem szorongsz, hogy / nem lesz elég frappáns a vége, és valamilyen / hiányérzettel maradnak utánad”. A válasz a szorongás elmaradására az érett lírikus életszemléletében keresendő. Ha ugyanis „kezdetből fogva / ismerted ezt a befejező mondatot, és egy-egy / kitérővel vagy pihenővel arrafelé igyekeztél”, akkor, még ha nem is sikerül eljutnod addig, vagy ha nem is lesz erőd beszélni, „és végül csak annyit mondasz hangosan, / hogy *föld, fű, ég, haza*, esetleg *szeretet, szerelem, / hűség*”, már úgyis „másképpen fogsz élni, mert tudod a végét”. Az „eszerint” élés, a magadénak tekintett elvekhez való igazodás morális gyakorlata és vigasza már az utat is jócskán meghatározza.

A fentebbi reményteljes, mondhatni, a moralitás vezérelve okán biztató gondolatmenet ellenére még elgondolkodásra alkalmas minden itt, a változó földi létben: igaz lehet, hogy életeink során „más-más sebeket kapunk”, vagy „különböző szerelmek nyomát viseljük” (*Életcél*), de nem igaz, hogy egyformának születtünk, s úgymond, csak „menet közben” távolodunk, ahogyan a rémálmaink sem ugyanazok. Markó szerint a halál felé közeledve inkább közeledünk egymáshoz: „Folytonos közeledés. Hogy másfelől, másképpen, más ablakban, de végül ugyanoda.” Ez a „végül” lesz az igazi haza-gondolat a kötetben, amely felülemelkedik időn és tereken, mégis most olyannyira kötött mindannyiunkban, mint a gyermekkort meghatározó apró kulisszák: a kályhán a fazék, a meleg tej

illata, a vetetett ág, a kertkapu. Csak így írható le, így ragadható meg, így képzelhető el. A haza így lesz belső menedék, az életünk során egy vágyott, ám sosem stabil, hanem folyton változó, alakuló valami, az otthonosság életkorral, élethelyzetekkel terjeszkedő, majd visszább húzódó érzése leginkább, tapasztalások és emlékek révén is alakuló belső mag, magunkban hordozott iránytű. Persze van hagyományos értelemben vett földi haza is, általános is, meg némiképp elvont is, amely nekünk, magyaroknak a legkevésbé sem problémamentes. Markó kérdése eleve nem az, hogy mi a haza, hanem hogy milyen, s erre nyilvánvalóan csak egyéni, nagyon szubjektív válaszok lehetségesek, ahogyan az otthon és az otthonosság esetében is. A bennünk felépített haza, s az a haza is, ahová hazatérünk majd, „végezetül”. Ennek transzcendens perspektívái erőteljesebben mutatkoznak meg a kötet lapjain véleményem szerint, mint bármikor korábban, s más hangsúlyokkal telítődnek a kötet végére, mint a prologusversben felidézett szűkebb, fagyott, földi haza (konkrét táj, régió, szülőföld) képe, amelyhez az asszociációs láncot egy egyszerű fehér fényű (vagyis „hideg”) izzó látványa indítja el. Markó ezekben igazán mesteri. A finom áthajlásokban, átvezetésekben, ott tud felejthetetlenül egyéni lenni, amint például a tárgyakkal való párbeszédbe elegyedésben sem az öregkori demencia egyik jelét, hanem valamiféle visszatérést, közeledést sugall egy ősihez, ahogyan a gyermek is beszél a plüssállataival, mindezen túl viszont kellő iróniával önmagára utalva „a költők privilégiumaként” is szemléli e párbeszédigényt. Így aztán bizonyos kor előrehaladtával ez is a közelgő visszavagy hazatérés egyik irányjelzője lesz. A „kézzelfogható világon” túl a költők ugyanis az elvont fogalmakat is megszólítják, mondja finom átvezetéssel. „Hazám, / mondják, hazám! Kérve, könyörögve, vággyal / és szerelemmel telten. Legalább egyszer ezt is / megpróbálja egy valamirevaló költő. Vagy / nem is egyszer. Kiáltottam én is kétségbeesve: / hazám! És jött a válasz egyszerre kétfelől is: / tessék? Nézttem megzavarodva, de nem az volt / egyikük sem. Mit tehetnék? Járok-kelek csak itt / a házban, szidom a nyikorgó ajtót: rohadj meg!” (*Párbeszéd*).

A kötet verseinek java, mint már szó volt róla, speciális szabadvers, amelyekben a belső rímek legfeljebb a nagyobb gondolati egységeket tagolják, strófákat pedig a kötet 85. oldaláig egyáltalán nem találunk, s utána is keveset. A hetvennél valamivel több, most kötetbe sorolt vers öt ciklusra tagolódik, ezek látszólag egyszerű címei is már jelzik, hogy az alapdikció mögött a szavak és képek mélyrétegeire, illetve az alkotó önreflexív játékaira kell majd erőteljesebben figyelni.

Bár azzal kezdtem, hogy a kötetben minden a maga helyén áll, Markó Béla legújabb versei véleményem szerint az előző évek verstermését közlő kötetek anyagával együttesen (főként az *Egy mondat a szabadságról* verseivel) jelölnek új szintet az életműben. Dsida Jenő felidézett szókapcsolatán túl azonban tényleg valami fontosabb is rokonítja e verseket Markó elfeledett helikoni elődjével. A hangulati témák remekbeszabott exponálásán túl s a biztos kézzel, artistikusan építkező versszerkezetek mellett az érett lírikus minden esetben a zárlatok felé tereli olvasóinak figyelmét, amely zárlatok, ha kell, kitárt kérdőjelekkel, ha kell, borzongató, többes értelmű sorokkal gondolkodtatnak el. „Ezekről az utolsó sorokról, melyekből az egész versre visszasugárzó fény fakad, külön tanulmányt lehetne írni. Az olvasó kalandja tulajdonképpen csak ezeknél az utolsó soroknál kezdődik: trambulín mindegyik, amelyről végtelen vizekbe kell ugrania az olvasónak.”⁸ Úgy vélem, nem szükséges annál plasztikusabban fogalmaznom, mint ahogyan a Markó-versek mottóiban is fel-feltűnő Dsida tette azt kritikusi szerepkörben kilencven évvel ezelőtt. A valóság egy-egy darabkájából a szimbolikusba való átjátszás könnyedsége csupa emlékezetes mondatokat sorjáz *A haza milyen?* lapjain. Ezek erejét és valós potenciálját azonban az említett verszárlatok „trambulín-léte” adja, amely az egésznek is merőben új perspektívákat képes nyitni.

Az *Egy mondat a szabadságról* már olyan erőteljes Markó-kötet volt, amelyről a teljes kortárs magyar líra palettáján beszélni kellett. Ezt folytatta most *A haza milyen?*, amely az egyén ön- és létfiggató kérdéseit, szép emlékei mellett félelmeit, nyomorúságát, hitbéli gyötrelmeit és/vagy kiútkereséseit, az összegző, sztoikus és nagyon is higgadt visszapiillantásban a hétköznapi és a művészet apró párhuzamait, az irodalom magasba emelő erőit, de mindenekelőtt Markó sokrétű szépségét szólaltatja meg. A belső költői hang talán most ért zenitjére, s mondhatni, véglegesen felszabadult már a „talpig öltönyben és talpig nyakkendőben és talpig politikában” egykori élethelyzetektől.⁹ Báthori Csaba találó sorai az előző kötet kapcsán kimondták, hogy Markó „politikai szerepvállalása előtt is jóra való költőként élt az emlékezetben, de nagy költővé csak az utóbbi esztendőben érett”.¹⁰ *A haza milyen?* ezt a megállapítást támasztja alá és építi tovább még erőteljesebben. (*Pesti Kalligram, 2021*)

JEGYZETEK

¹ DSIDA Jenő, *Barlanghomály*, Erdélyi Helikon, 1931/10, 805–807.

² Ld. HAMVAS Béla, *Olosz Lajos: Barlanghomály. Versek*, Protestáns Szemle, 1932, 425.

³ Amint azt legutóbb Filep Tamás Gusztáv is kifejtette egy Olosz Lajosra emlékező előadásában (*Láger, szkepszis, sztoa*) a Marosvécsen megrendezett Helikoni Napok emlékprogram keretében (2021. augusztus 28.).

⁴ Bár ő maga mondja ki a fontossági sorrendeket, amikor például egyik interjújában az irodalom kárára feláldozott hosszú esztendőkről beszél.

⁵ Markó 2016-os kötete kapcsán többek között ezt emelte ki értő kritikájában Pécsi Györgyi is. Lásd Pécsi Györgyi, *Markó Béla: Kerítés*, Kortárs, 2017/4, 100–103.

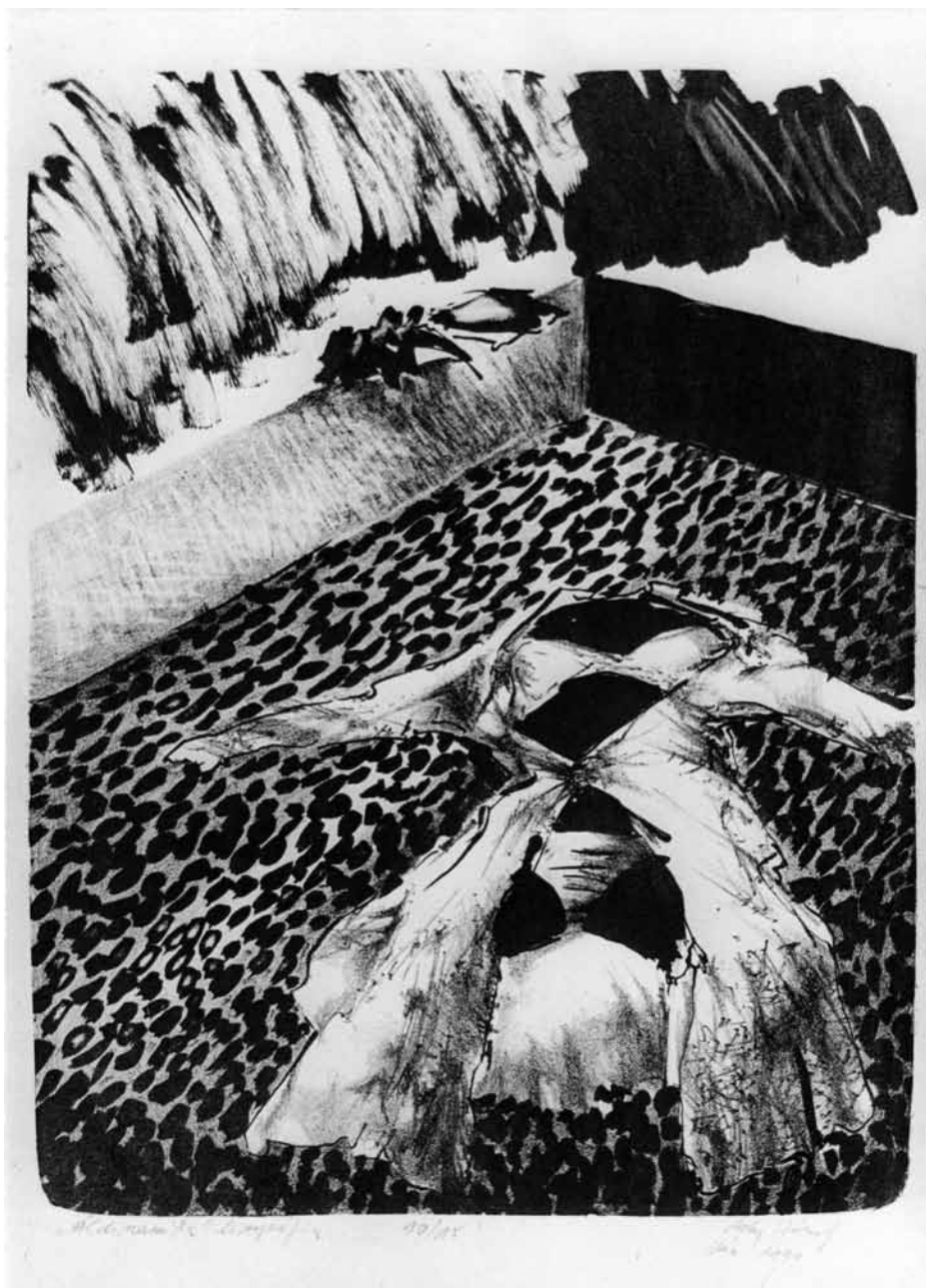
⁶ A budapesti Kalligram kiadásában 2016 óta öt verseskötete jelent meg!

⁷ Ilyetén is fontosak a mottókban megidézett elődök és kortársak, mesterek vagy rokon lelkek: Dsida Jenő, Hervay Gizella, Székely János, Baka István, Egyed Péter, Kántor Péter.

⁸ Lásd DSIDA, *i. m.*

⁹ Ahogyan az egyik, Zentán folytatott nyilvános beszélgetésén Elek Tibornak adott válaszképp önironikusan saját politikai létéről fogalmazott.

¹⁰ Lásd Báthori Csaba fűlszövegét a 2020-as Markó-kötetben.

ADY JÓZSEF, Áldinamika, 1990, litográfia

GYÖRFFY ÁKOS

(Indián bölcső)

GYÖRFFY ÁKOS (1976) Kismaros

Amikor a *National Museum of the American Indian*ban
megláttam az üveglap mögött,
kis híján elbőgtem magam.
Talán mert semmi sem tud olyan üres lenni,
mint egy kétszáz éves indián bölcső.

(Oostende, Snorlax)

Az izomsorvadás a végtagok folyamatos gyengülésével jár.
Az izomszövetek zsírszövetté alakulnak.
A folyamat vége általában az,
hogy miután a szívizmok és a bordaközi izmok is elzsírosodnak,
a szív vagy a tüdő egyszer csak leáll.

Zoli elektromos tolokocsival közlekedett már évek óta.
Az ujjait is alig tudta mozgatni.

A tengerpart Oostendénél egy körülbelül kétszáz méter széles
homoksáv.
A járóképes gyerekek valahogy lebotorkáltak a vízig,
Zoli viszont az elektromos kocsijával együtt
azonnal belesüppedt a homokba.

Pontosan tudta, hogy nemsokára meg fog halni,
hogy legfeljebb két vagy három éve van hátra.
Az iskolai szünidőket általában úgy töltötte,
hogy egy kanapén ülve egész nap tévét nézett vagy aludt,
mert a szülei nem tudták felvinni az elektromos kocsit
a panelház harmadik emeletére.
A nyári szünet két és fél hónapjában be volt zárva a lakásba.
Testvérei az elektromos kocsijával
a ház előtt száguldoztak.

Erős szél fújt,
a látóhatár peremén az angliai Dover fehér sziklái ragyogtak.
Kiszereztem Zoli kocsijából az akkumulátort.
Az akkumulátortól megszabadított kocsit
legalább már le tudtam tolni valahogy a partra.
Sokáig nézte a tengert szótlanul, közben a lábával paskolta vizet.

Utoljára akkor láttam, amikor egy reggel kórházba
vitték. Az oxigénmaszk alól mosolygott
rám, tenyerében kedvenc játékfiguráját,
Snorlaxot szorongatta.

KARKÓ ÁDÁM

s hol van már az a méret

amikor sétáltam a másfél méter széles
lépcsőn az emeletre ahol
balra az erkélyről látni lehetett
az utcán lezúduló nyári
záport hátam mögött
a könyvespolc életem
első könyvével
azóta agyon-lapozva figyel az újpesti
lakás fali nyugalmában
(azaz fog mert Albertfalván
küzd még a penész ellen)

s hol van már az a méret
még akkor ott
feküdtem a poros szőnyegen
három hónapra vettük ki a lakást
én tizenkettő voltam
mint egy gyerek
általában
s féltem hogy a vérfarkas
beugrik az ablakon

s hol van már a méret
tekertem naphosszat
tokodról tátra meg tátról nyergesre
s hol van már az a méret
ha csabáról gyulára
gyuláról csabára

hol van már az a méret
először részegedtem meg
az első barátaimmal
hányszor mosta ki anyám
a méretet túl a tizenötön

hol van már az a méret
vagy hol lesz az a méret
s hol leszek én
mikor az a méret
végleg lefoszlik rólam

KARKÓ ÁDÁM (1997) Tát

MÁRIÁS JÓZSEF

Az írás: vállalkozás

Németh László:

Írások a magyar irodalomról, I–II–III.

„A sors előtt álltam, a nemzeté és a magamé előtt, akartam vagy sem, ezt kellett a múltból levezetnem, s minthogy az irodalom volt a terep, amelyen a legotthonosabban mozogtam, a sorsunkban kibomló hibát, »eredendő bűnt« is effelől próbáltam megérteni.”

Németh László szavaival ad iránytűt az olvasó kezébe Ekler Andrea, amikor útra bocsátja az író magyar irodalomtörténeti írásait tartalmazó gyűjteményének első kötetét.¹ A folytatás sem marad el: a következő években két másik kötetrel hívja meg az olvasót: kísérik el mi is Németh Lászlót a magyar irodalomban tett időtlen utazására, amely hozzásegít bennünket az író irodalom- és létszemléletének jobb megismeréséhez, a kettő szimbiózisát követésére, amely elvezet az életművet átható, meghatározó kultúra- és nemzetföltés bizonyosságaihoz. A szerkesztő nem az írások keletkezésének időrendje szerint szedi csokorba a műveket, hanem tematikai szempontot követ, e kötetben Sylvester Jánostól Berzsenyi Dánielig vezet bennünket a magyar irodalom országútján.

I.

„Nem elég a művet csak magában megbírálni tudnod, de meg kell azt tudni bírálni még azon legfőbb szempontból is, mint illik össze az egész mű a nemzetnek s emberiségnek céljával...”

Az olvasó kettős haszonnal forgathatja a könyvet: egyfelől megismerheti az alkotás belső kényszerét – „író az, aki kimondja azt, amit a végzet beleprésett” –, amely tollat ad a kezébe; másfelől a Németh László vállalta szerep gazdagodását, attól kezdődően, hogy mint „alázatos lámpagyújtogató” a „lelkemet megöblíteni” szándékával merül el a 16–18. század irodalmában, a protestantizmustól a felvilágosodásig. Sylvester János, Heltai Gáspár, Pázmány Péter, Szenczi Molnár Albert, Károli Gáspár, Bethlen Miklós, Árva Bethlen Kata műveiben, a hitviták és zsoltáros könyvek lapjain követi nyomon azt a folyamatot, amely sokszor egymástól függetlenül, de párhuzamos sínpályán mozogva szolgálja az éledező nemzeti gondolat és a nemzeti nyelv és tudat születését, szárba szökkenését, miközben önnön „korlátairól” is számot vet: „Nem vagyok irodalomtörténész. Az én törekvésem a hajdani aktualitást felidézni a halott jelenségekben.” Halott jelenségek? Amikor olyan jelenségekről ad számot, mint „az igazságkeresés igénye”, „a nyughatatlan igazságszomj”, szándéka nagyon is élővé változik, soraiban Németh László gondolatai genezisének gyökereit fedezhetjük fel, amint Szenczi Molnár Albert életének jellemzői – „monumentálisra törő férfiszívósság” – is Németh László karaktervonásait idézik elénk. Sőt, ennél is több! Hisz a zsoltáríró arra is ráébreszti, hogy „a kultúra nem tudás, nem művészi produkció, hanem valami életet szabályozó elv, amely egy embercsoport minden tagjának belső mágnesé, irányítója”. Károli Gáspár révén ennél is tovább halad az írói feladat kikristályosodási folyamatában: „van az alkotásnak egy magasabb hitele, mint a pontosság és a szépség, az az erőfeszítés, amely a művet létrehozza. [...] Az igazi irodalmi művet a nagy ellenállás ellen szegzett, nagy hit hívja világra, anélkül a virtuozitás széthull, s a fölény fölényeskedéssé válik.” Balassi Bálint versújító erőnei mellett külön kihangsúlyozza modernségét és magyarságát.

Az életművekből a protestantizmus formálta nyelvi kincseken túlmenően kiolvasható volt egy másik törekvés is. A Bethlen Miklós önéletírásában, a korra vonatkozó ismeretforráson túl benne rejlik „a magyarság önismeretének” megalapozó szándéka. A következő lépcsőfok: Árva Bethlen Kata – a protestáns Antigone – életpéldája. Nem kell különös képzelőerővel rendelkezünk ahhoz,

hogy a róla írott sorokban ne az író életének fájó mozzanatait, tapasztalatait idéződjének elénk: „Van-e nagyobb fájdalom, mint példaéletre, »ideaemberré« születni, s egyetlen hibán – egy éveinkben busásan kamatozó gyengeségen életünkben a Példát elveszíteni?” Emlékezzünk: mennyi szép Németh László-utópia hullt hamvába, megvalósulás helyett!

A 18. század utolsó harmada/vége új lapot nyit a Németh László által megrajzolt, megidézett magyar irodalomban. Új törekvések, új álmok, új célok. Egyik jellemző vonás: a Nyugat irodalmára való odafigyelés, a tájékozódási horizontok tágulása. Faludi Ferencről állapítja meg: „nem akar többet: csak hazája szokásait a világ ízlése szerint fűszerezni”. Ennél jóval többet akart Kazinczy Ferenc, „a tekintélyes ifjú”, az új nemzedék „szívós seregkürtöse”, kiből Németh László rokon lelkét, a magyar irodalom első nagy organizátorát üdvözölhette. Tagja volt annak az írói közösségnek – Szabó Dávid: a „nagy lélegzetű poéta”, Batsányi: „a nemes kovalélek”, Kazinczy: „a század kegelytje” –, amely a Magyar Museum című folyóiratot létrehozta, azt a fórumot, amely megteremti a magyar irodalmi öntudatot. „A Magyar Museum fedezi fel az irodalmi tradíciókat, s mindjárt oda is illeszkedik e tradíciók folytatásába.” Sőt, ennél is többet: „E lap legfontosabb feladata: egy táborba gyűjteni az országban elszórt maroknyi olvasót, akiknek jó része író is volt.” Az ezt követő seregszemlében az első hely Csokonait illeti, aki „spongyaéhességgel szippantja magába a világ kínálkozó látomásait és ismeretkincsét, de nem úttörő, inkább megszépíti, mint újraformálja a kifejezési eszközöket”. De nem csak formaművész volt. „A lexikonok százada után egy költő, akinek a verseiben lexikonok rejtőzködnek.” A Németh László-i irodalmi növéstervben Katona Józsefnek jut jelentős szerep, nem csak azzal, hogy „ő írta meg a legnagyobb magyar drámát”, amelynek külső alakját „egy belső növéstörvény hozta létre”, „drámává nem szerkezete, hanem a levegője teszi”. S még valami, amiben újra Németh László alkotóműhelyébe, a Németh László-művek létrejöttének genezisére ismerhetünk: „a szélnek akadály kell, hogy erejét mutassa, a szenvedélynek metrum, hogy legyen mit feszítenie”.

Ezen a ponton elérünk ahhoz a korszakhoz, amely Németh László szemlélete szerint a „kultúráválasztás” kora volt. Előkészítői, létrehozói, kísérletezői sorában említi Bessenyei Györgyöt, Kazinczy Ferencet, Csokonai Vitéz Mihályt, negyedikként pedig Berzsenyi Dánielt, a költőt és a stilsztát. Róla szólva olvashatunk olyan mondatot is, amelyben önnön irodalomszemléletének előképe tűnik elénk: „Költőnek lenni nemcsak állapot, hanem szerep is. A költőt nemcsak tehetsége teszi költővé, hanem hivatásérzete.” Aminthogy a küldetés is, miszerint „a költészet célja: lelkünk minden erejét harmóniás emeltségbe és szabadságba hozni”. A Berzsenyi költészetében rejlő, az abban kikristályosodó gondolat forrásainak jobb megismerése végett látogat el Somogyba, Kemenesaljára, Niklára, annak megértése végett, hogy a költő magánya, a maga választotta környezet az ellenszelek dacára miként hozhat létre oly nagy művet, amelyet önmagával és a világgal viaskodva megalkotott. E szándék szüli meg Németh László összefoglaló tanulmányát, amely a Berzsenyi-kutatás alapműve lett, érvénye ma sem halványodott el. Az életrajz és az alkotási folyamat kéz a kézben bontakozik ki előttünk. De korántsem valamilyen véletlen, eleve elrendelés által! „...a környezet erősen hat az íróra, bizonyos. Csakhogy többnyire nem az a környezet, amelyet kap, hanem amelyet választ.” Berzsenyi sorsában, írásaiban megmártózva veti fel a kérdést: „Mi van a költészetünkben vonzóbb, mint ez a családjából kiszakadt ifjú gazda, aki közel tíz éven át a kristályhegyekkel és sok-sok étterrel szemben tanulatlanul tanult az ihletnek engedni s lelke láváján a növények szelídségével uralkodni? Mi foglalkoztatta, mi indította meg?” Az egyetemes kultúrából, irodalmi elődeitől tanult, abból merített ismeretforrás... Adott egy ennél is fontosabb tényező: „szerencsére a versek nemcsak végtelenségig kalapálható mondatokból állnak, hanem még mielőtt mondatokká válnának: lélekből”. Vége-hossza nincs az életműből kiemelt példázatoknak, amelyek mind-mind arra utalnak, hogy Berzsenyi „egész emberségével egy közösség embere volt”, „feltartóztathatatlanul őszinte költő”, akinek „a költészet metrumos diéta volt, ahol azért szólalt fel, hogy nemzetét emelje”. Nem rajta, nem csak rajta múlt, hogy „a folytonos harc, magány, mogorvaság a nagytáncos fiatal úrból tíz esztendő alatt nehézkes különcöt csinált”. Nem véletlen, hogy Németh László hosszan foglalkozik a Kölcsey-bírálattal és következményeivel. Elgondolkoztat a bírálatról írott definíciója: „Egy bírálat önmagában csak kvalitatív elemzés; azt tudjuk meg, milyen tulajdonságokat vett észre a bíráló a megbíráltban: a bíráló értékrendjét nem adja kezünkbe.” E tanulmány másról tanúskodik! Hisz e könyvnyi terjedelmű tanulmány éppúgy szól írójáról, amiképp az írása alanyáról/tárgyáról; amiképp a Németh Lászlóról írott monográfiák, tanulmányok, méltatások, alkalmi cikkek is azok írójának élet- és irodalomszemléletéről! Miért is szentelt ekkor figyelmet Berzsenyi Dánielnek? – kérdezzük magunktól. Mert önmaga előképét látja és tiszteli benne. Idézzünk egy

összehasonlító példát. Berzseny Dániel írja: „nem elég a művet csak magában megbírálni tudnod, de meg kell azt tudni bírálni még azon legfőbb szempontból is, mint illik össze az egész mű a nemzetnek s emberiségnek céljával”. Németh László írja: „...egy lángész önmagában mindig a rajta át ható kollektív szándékot védi”. Ez a csúcspont, ahova Berzseny Dániel eljutott, amelyről a kései utód joggal mondhatta: „Berzsenyit nemcsak nagy költőnek, de nagy tanítónak is látom. Ő, Széchenyi s Petőfi azok, akik három következetes s egymást inkább kiegészítő, mint elromboló megoldást mutattak nemzetünknek.”

Pár esztendő múlva, 1948-ban újra visszatér hozzá. Az időpont nem véletlen, amint az sem, amit a Berzsenyi-életmű jelentőségéről, értékéről kimond: „Az igazi író, s az igazi haladást nem kell félteni egymástól. Hogy is kellene? Hisz az igazi író épp ott kezdődik, ahol az embernek már semmi sem olyan fontos, mint hogy végül is igaza legyen. [...] Az igazi írónak, ha az, a tévedése is csak egy részigazságnak lehet a túlbecsülése, s bizonyos, hogy a kollektívum csak gazdagabb lehet vele, ha ezt a részigazságot is befonja teljesebb igazságába.” Mi ez, ha nem válasz annak a kornak, amelynek csahosai Németh Lászlót kútmérgezőnek nevezték, annak a kornak, amelynek elfogult bírálata évekig elnémitotta, a fordítás gályapadjára ültette.

II.

„...az ő égése mindig megtalálta, hogy lehet fojtott viszonyaink közt is egyre nagyobb fáklyaként föllobogni.”

A költő – Széchenyi számára: Berzseny Dániel –, aki 1810-ben kétségbeesve szólította kortársait: „Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!”, ő maga is beáll a vigyázók közé, jelezvén meggyőződését: „Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat” (*A magyarokhoz*). Forrásban volt a világ, forrásban volt a magyar társadalom is, kiszolgáltatottan az osztrák császári hatalomnak. Az írók voltak azok, akik az irodalomnak küldetést adtak: „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek” (Batsányi János); vezetni „a népet a józan értelem kötelein a maga kötelességeire és a szív édes láncain a maga boldogságára” (Kármán József) – intenek feladatainkra, figyelmeztetnek a „bűneink miatt” a nemzetre leselkedő veszélyekre, ugyanakkor programot is adnak: „Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!” (Kölcsy Ferenc). Ezzel már át is léptünk a reformkorba, amely a jakobinusok kivégzését követő dermedt évtizedek után újra a cselekvés parancsát állítja a feladataira ébredő nemzet elé, azzal a hittel, hogy „Még jőni kell, még jőni fog / Egy jobb kor...” (Vörösmarty Mihály).

A könyv szerkesztője utal arra, hogy e kötet² – a 19. század magyar irodalmának foglalata – két súlypontja, fő vonulata: „Széchenyi és Ady alakja, a magyar romantika korszaka és a Nyugat elődeinek felidézése”. Németh László ezúttal is „az alkotásokra koncentrál, de maguk az alkotók is fontosak számára, mintha egy regény vagy novella hősei lennének”. Szubjektív irodalomtörténete e kötetének tanulmányai is, „tárgyi alaposáguk mellett vallomásszerűségük Németh László ars poeticáját is kiegészíti egy-egy vonással”.

Németh László, kinek munkásságában a reform gondolata és szükségessége a húszas-harmincas években prioritásként fogalmazódik meg, érthető érdeklődéssel fordul a 19. századi reformkor felé. Rádióelőadásban méltatja az *Aurora* című folyóiratot, amely 1822-től másfél évtizeden át volt az új eszmék hirdetője, a köré tömörülő írók fóruma. Nevét is jelképesnek mondja, jellemzőként „a világra, amely körülötte mozdult, hajnalodott”. Szerzői, szerkesztői közös vonásaként tételezi: „odaajándékozta életét a feladatnak, szolgálja lesz a lelkében készülődő természeti erőnek. E nélkül a fölázdozás nélkül nincs igazi nagyság; e nélkül a szolgaság nélkül nincs dicsőség.” E szavak mögött nem nehéz felismerni Németh Lászlót, amint a fiatal Eötvösről rajzolt portréban is. Az ő méltatása kapcsán jegyzi le a maga ars poeticáját tömörítő sorokat: „A művésznek együtt kell szorongania korával, feljajdulni a nyomorgókkal, reménykednie a reménykedőkkel. [...] az igazi író megérzi, s nem elvont szabályok, hanem szíve indulata szerint jár el.”

Németh László az 1848–49-es forradalmat előkészítő kor legkiemelkedőbb személyiségeként Széchenyi Istvánt állítja olvasói elé. A róla írt könyvnyi terjedelmű írást megelőzően is foglalkozott vele, őt „a legtalányosabb magyarnak” nevezte. Feltárta, hogy „a társaság és költészet nemzetközi kullisszái közt byronkodó ifjúból” miként vált „társadalmi reformer [...] a magyar nemzetiség és magyar

hazafiság évszázados megformálója”. Esmélését kora nagy írói segítették elő. „A magyarság is az irodalmával kapott bele a képzeletébe.” Kisfaludy, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi a döblingi magányba is „elkíséri”. De ő nem az ideák világában, hanem a gazdaságban kívánta megvívni a század nagy forradalmát. Széchenyi növésterve – Németh László felismerése szerint – „a gazdaságon kezdte, de egykettőre lefűrt a mélybe – az angol szellemtől a nemzeti műveltséghez, a hiteltől a hitig.” Melyek voltak e rendhagyó ösvény jelzőoszlopai? Németh László szerint: a polgári erény, a kiművelt emberfő, a nemzet igazi hatalma, a gyökeres megújítás, a forradalom helyett reform... „Széchenyi őserdejébe – évek-re – bevettem magam.” Ennek lett gyümölcse az 1942-ben megjelent kötet: a *Széchenyi*.

Az előbbi sorok jelzik: ez esetben nem az irodalom ideákkal, esztétikával telített világba vezet bennünket, hanem egy annál szélesebb világképet tár elénk: „Széchenyit a romantika iskolája – olvasmányai és utazásai – elkülönítette, kinövesztette természetes társaságából [...], hogy a feladatra vagy halálra éhes lélek és az ébredő magyar nemzetiség váratlan lánggal egymásba harapjon.” Hamar felismerte, hogy a polgárosodás az egyetlen út, amely az országot elindíthatja a fejlődés útján, immár nem csupán a szavak erejével, hanem a cselekvéssel, az utazásain tapasztalt gazdasági tapasztalatok átültetésével, hasznosításával. A Széchenyiről írott könyv e ponton lépi át az irodalom határát, de azt is mondhatnánk, hogy szándékaiban valóra váltja azt, amit a szellem világából magába fogadott.

Ezek ismeretében is érdemes végighaladnunk a kötet sorain, hogy a megismerés/megértés Németh László-i módszerével kövessük e nem mindennapi élet kibontakozását „a külföldi magyar”, az arisztokrata katonatiszt kalandos éveitől annak felismeréséig, amikor a szolgálat teljességgel más értelmet és tartalmat nyer, amikor ráébred arra, hogy „szegény, lesüllyedt országban” él, ahol a császár „magyar alattvalói elől a polgári érvényesülés és érdeklődés minden magasabb nemét elzárja”. Külföldi utazásainak tapasztalatai, a pozsonyi diéta lagymatag intézkedései cselekvésre serkentik. Az első nagy tett az Akadémia létrejöttét szolgáló felajánlás. Ez sorsfordító pont volt az életében. Ettől kezdve „ő nem törődik a maga sorsával, csak használhasson”. Jellemzésében – „a szellemi ember életének legszebb pillanata, mikor önmagát eszményeivel a jóról összeolvassza” – nem nehéz felismernünk Németh László karakterjegyeit. Széchenyi István is „új nemességet” szervez, ráébred arra, hogy „a civilizáció vallását egy új nemzedéknek kell Magyarországon elterjeszteni”. A *Hitel*, a *Világ*, a *Stádium* megírásával egyszemélyes intézményként hirdeti, jelöli ki a követendő fejlődés útját. Reformerré vált főúrként válik új eszmék erjesztőjévé, új célokat megfogalmazó kezdeményezővé. Nem kisebbet, minthogy a magyar nemzetiséget „életre locsolni”. Tudatában volt annak, hogy hosszú, nehéz út áll a fejlődés előtt. Az ország állapota, elmaradottsága mondatja vele: „nincs semmink, csak jövőnk”. Ez a hit válik cselekvései, tettei erőforrásává! A harangot megkongatja ugyan – „a haza veszélyben van” –, de hittel vallja: „Magyarország lesz”. Politikai reformok mellett konkrét terveket terjeszt elő: Akadémia-alapítás, Duna-szabályozás, Duna-gőzhajózás, balatoni hajózás, a Lánchíd megépítése, vasútépítés, bankok, hitelintézetek kezdeményezése/létesítése, és még „Széchenyinek mi minden nincs a halhatatlanságára betelekkönyvezve!” Az eléje tornyosuló nehézségek, akadályok ellenére „az ő égése mindig megtalálta, hogy lehet fojtott viszonyaink közt is egyre nagyobb máglyaként föllobogni”. Mindez nem jelentette azt, hogy ez a csodálatos életfolyam gáttalanul haladt volna a kiteljesedés felé. Ő sem volt mentes a belső vívódásoktól. „Nincs meg bennem az a melegség, amely vonzza az embereket.” Annál inkább vonzotta a bécsi udvar besúgó hadát, amely mindvégig követte, igyekezett ellehetetleníteni. Érzékeny lelke az öngyilkosságot is fontolgatta: „érezem, hogy el kellene pusztítani magamat, de nem tudom”, végül „örültsége” vezette el a Bécs melletti intézetbe, amely egy időben vált számára élete végső stádiumaként pokollá és aziliummá, ahol élete utolsó évtizedét töltötte.

(Nem zárhatjuk le a Széchenyi-témát anélkül, hogy ne utalnánk „utóéletére”, más eszközökkel történő megjelenítésére, jelesen a *Széchenyi* című drámára, amely 1946-ban született. Miért is tért vissza rá, és miért fókuszált Széchenyi életének legszomorúbb idejére, a Döblingben töltött időre? Azon év október 27-én Illyés Gyulának címzett levele fedi fel a titkot: „Régi témám, de csak 1945 tavaszán alakult ki egészen, amikor én is a rendőrséget vártam, s öngyilkosság vagy mindent-elszenvedés válaszútján álltam.” Adott volt egy közvetlenebb kiváltó ok is: 1946. január 23-án Schöpfung Gyula a Magyar Rádióban kútmérgezőnek nevezte, ami akkor egyenlő volt a politikai feljelentéssel. Tudjuk, a fő bűne az volt, hogy az általa hirdetett „harmadik út” szembement a kialakuló kommunista rendszerrel, a minőség forradalma pedig a politikai láthatáron körvonalazódó proletárdiktatúra

ideológiájával. Mi várhatott rá? Amiről Széchenyi beszélt: „Rodostó, vérpad, bolondház”. Szerencsére a sors kegyesebb volt hozzá: „csak” a fordítás gályapadjára ültették.)

Németh László irodalmi növésterve újabb állomása: Petőfi Sándor. Költői pályáját szép metaforába sűríti: „a nap költője ő s nem a holdé. Pacsirta s nem filemle.” Ő jelenti kora és az utókor számára „irodalmunk legszebb hagyományait és legnagyobb igényét”. Ezzel lett „érdeme és erénye szűkebb korának”. Költészetének témáit taglalva jut el a bordaloktól a szerelmes verseken át arra a magaslatra, amelyen „a magyar probléma s a világprobléma” eggyé vált. Oly magaslatra, amelyen prózai munkái is irodalmunk megbecsülendő kincseivé nemesednek. Emlékét idézve fogalmazza meg az önmagára is érvényes, az írói hivatás lényegét magába sűrítő szavakat: „Az író vállalkozás. Egy darab természet akar rajta át a kultúra erői közt helyet szorítani, feladatot vállalni...” E felismerés teszi őt örök, követendő példaképpé: „Magyar író akarsz lenni? A jelszó: Petőfi!” Felszabadító példája, különbözőségük ellenére, leginkább a hűséges pályatársban, Arany Jánosban ölt testet. „...Petőfi az első pillanattól elbűvölte őt. Arany csodálata Petőfi iránt jellemének talán legszebb vonása” – rajzolja meg a köztük kiépülő lelki kapcsolatot Németh László. Vagy mégsem? „Arany szereti Petőfit, de mellette is magányos marad.” Termékeny magány az övé. Csodálatos alkotások, műfordítások, poétikai tanulmányok jelzik annak tüneményes ízű és zamatú gyümölcseit, köztük az *Őszikéket*, amelynek igazgyöngyei az élete végén a Margit-sziget árnyas csöndjében elnyert független nyugalomban fogantak és születtek meg.

Ezzel átléptünk egy újabb történelmi léttérbe, az elbukott szabadságharcot követő korszakba, amelynek irodalmi lejárását Németh László nem a nemzeti romantikát jelképező Jókai Mór műveiben jelöli meg, hanem Kemény Zsigmondban és Madách Imrében, illetve műveikben. Megítélése szerint Kemény Zsigmond „nemcsak a legnagyobb magyar prózaíró, egy korszakforduló kovásza és hőse”. „Én Madáchot Széchenyin keresztül értettem meg egészen. [...] Ugyanaz az izgatott tettvágy s ugyanaz a nemes összeférhetetlenség a tettek világával.” Miben lehetett, vált/válhatott kovásszá Kemény Zsigmond? A kora közéleti küzdelmeiben tevékeny részt vállaló publicisztikájával? Összetett személyiségével? „Belső indulat; kifelé ügyetlenség. Befelé: a nagyság és boldogság vágya, szenvedélye; kifelé a közvetlen személyes érvényesülés képtelensége.” Míg a közéleti küzdelemben kora legégetőbb kérdéseivel viaskodik, írásaiban, Deák Ferenc híveként, maga is azt szorgalmazta, hogy „a magyarság élete azok közt a keretek közt, amelyek közé szorítottat, meginduljon”. Argumentumai közt ott találjuk „a múltunk mélyebb ismerete” szükségességét, „egy történelmi gyökerű magyar polgárság” megteremtését, igénylését. Az író más ösvényekre tévedt, a regényeibe plántált lélekrajz forrása Erdély viharos múltja. Írói szándéka mégis rokon az előbbiekkal: „...legmélyebb szenvedélye szerint a magyar sors bölcsője és formálója volt [...] Regényeiben is fokról fokra ennek a sorskutatásnak és sorsalakításnak a szolgálatára fogta be a serdülő ábrándú s modern tetszelgésű költőt”, bennük „nemcsak megvallhatatlan indulatait vallotta meg, hanem olyan regényeket igyekezett a közönségnek adni, amelyekre hite szerint a magyar társadalomnak épp szüksége volt”. A *Zord idő*, az *Özvegy és leánya*, a *Rajongók*, a *Gyulai Pál* – egyszerre válik egy letűnt világ szellemi küzdelmeinek hordozója, személyekre leosztott vívódások, lélekgyötrő érzések tükrévé. Kora és utókora mégsem adta meg neki a megérdemelt figyelmet, elismerést. „A tizenkilencedik század legnagyobb írója, ki mellé nagyságban csak Petőfi s talán Arany és Berzsenyi állítható, nemcsak a nemzet vérkeringéséből iktatózott ki, de méltó emléket sem kapott.” Madách Imre az alsósztrégovai kúriába visszavonultan kíván választ keresni öngyötrő gondolataira, a világban dúló, kilátástalannak ítélt léthelyzetre, amelybe a magyarság a forradalom és szabadságharc elbukása után jutott. Alkotásának elgondolkodtató címe – *Az ember tragédiája* – „a bukásra viszi át a hangsúlyt; lám, ez minden jó törekvés vége; holott azt kéne hangsúlyoznia, amit az utolsó mondat is: lám, ez az ember. Akkor is küzd, ha erőfeszítései eredménytelenségét föltárták előtte.” Németh László megidézi a magyar romantika nagy alakjait – Vörösmartyt, Csokonait, Széchenyit, Aranyt, Vajdát –, keserű szavakkal állapítja meg, hogy „a magyar romantika kora övelük zárul, utánuk már csak a kiegyezés híg árján úszó parafa-romantikusok utánozzák a romantika külsőségeit”. Költői kérdésként teszi fel a kérdést: „Miért van a magyar irodalomnak csak egyetlen olyan műve, mint *Az ember tragédiája*?” Talán mégis volna válasz rá? „Mintha a nemzeti fájdalom mind vadabban fűtött kohójában akarná az általános emberit kihevíteni belőle.” De ez már egy másik kor alkotóira, a Nyugat elődeire várt, arra, aki azt nevével fölragyogtatta, Ady Endrére.

Messzire nyúl vissza az időben. „A forradalom előtti irodalom a forradalom utániba két nagy névvel ömlik át, az egyik Arany, a másik Jókai.” Az előbbi elismerően méltatja, az utóbbit elejti, miközben Vajda János és Kemény Zsigmond életével és művei értékelésével jelzi, az idő halad, az irodalom hiátusai mégsem oly nagyok. Jelzi, hogy a boldog békeidőként emlegetett ötven év irodalmi

intézménye, szervezeti kerete a Kisfaludy és a Petőfi Társaság volt, majd „a millenniumi Magyarországi irodalmi hadserege” foglalja magába a hivatalos irodalmi folyamatot. Németh László figyelme nem rájuk, hanem a magányos küzdőkre irányul. Legelőbb is Vajda Jánosra, kinek „irodalomtörténeti helye nem fejezi ki híven teljesítménye nagyságát”. Ennél is fontosabb megállapítása: „Ő és nem Ady az alfa. Ady sokkal inkább az omega. A valóság Vajdában robban; az új magyar irodalom benne kezdődik.” Életútjának karakterjegyeként tételezhető a magány. Számára „nem az elveszett éden a pokol, hanem az el nem vesztett, s Gina, a megtagadott szerelem, ennek az el nem vesztett paradicsomnak az Évája”. Németh László vele rokonlélekként, prózában útítársaként említi Tolnai Lajost: „a Bach-korszaknak s az utána jövő évtizednek Mikszáthig azonban Tolnai a regényírója”.

Vajda János és Tolnai Lajos irodalmi munkássága korszakhatár: bennük „emelkedik fel az új irodalom első hulláma”. A cezúra megjelölése nem Németh Lászlóé, hanem azoké a kritikusoké, akik kortársaikként követték és értékelték munkásságukat: Zilahy Károly, Asbóth János, Péterfy Jenő, Justh Zsigmond, Ambrus Zoltán... Kritikusai munkásságukból szűri ki Németh László a rájuk jellemző, önmaga ars poeticájaként is tételezhető következtetést: „A kritikus az, aki a művet életünkbe szövi, s az író tudatosodó hajlamain előharcosává teszi”, majd hozzáteszi: „a művek nemcsak tartalmukkal, atmoszférájukkal is kifejeznek valamit”.

Velük és általuk érünk el, lépjük át a századfordulót, amikor már föltűnik Ignótus, Hatvany, Osvát neve, amely időtől kezdve ők „osztják a szerepeket”. Elérünk abba a korba, amikor „Vajda helyén ott van Ady, Tolnaién Móricz, Péterfyén Babits, Ambrusén Kosztolányi”. A Hét helyett létrejön a Nyugat, amely a „fojtott szellemi energiák gyors robbanását” hozza magával. A szikra Ady kezében volt.

A kötetzáró Ady-korpusz számbavétele előtt utalunk Németh Lászlónak a hozzá fűződő érdeklődése/kötődése forrására. A *Magam helyett* című önéletrajzi írásában olvashatjuk: „Komolyabb költői becsvágyat a Nyugat lírikusai ébresztettek bennem, akiket 1918 nyarán magammal vitt Elek Artúr-féle antológiában Nagybányán, a Morgó lankáin, az ihletkeltő almaszagban ismertem meg. [...] Az antológiabeli példák közül nyilván Ady hatott a legerősebben.” E kötet tizenegy írása 1925 és 1953 közt keletkezett, részjelenségekre/-feladatokra koncentrál, nem állt össze egységes egésszé, átfogó tanulmánnyá, amint azt Berzsenyi, Széchenyi, később pedig Móricz Zsigmond esetében meg tapasztalhattuk.

A magyar irodalomtörténetnek nincs olyan alkotója, akinek életútját/életművét oly sok vihar követte volna. Az Ady Endre halála után kirobbant Ady-pör a fiatal Németh Lászlót is megszólalásra hívta. „Nem lehetett őt számba nem venni, s nem lehetett elfelejteni.” Miért is? „Ő az Isten szörnyetege volt, aki csodaként zuhant a magyar élet tengerébe, új lírával, új magyarsággal, új életérzéssel.” A hivatalos Magyarország szerint Ady „költészetéről nemzetellenes merénylet dicsérőleg megemlékezni”. Németh László lesújtó véleménye: „Kis gazok fogják le itt az isten növényét.” Őt, aki vátesz volt és magyar, aki magyar messiásként mert álmodni egy más, igazabb jövőről! Németh László Ady Endrét irodalmunk/történelmünk legértékesebb vonulata folytatójaként/kiteljesítőjeként jellemzi: „Vitéz Mihályt ébreszti, az Apáczai Csere-sírokat nyitja, Kemény és Eötvös hitét riogatja, de zsoldjába fogadja Esze Tamást is, a hegyekbe szorult, foksát vicsorgató magyarság bosszús hősét.” Erre alapozódva tárul fel előttünk az Ady-életmű genezise, amelynek talapzata az ősi magyar tendencia, a nagy európai koráramlat és a vidám életszeretet. Az Ady-pör hullámverései a későbbiekben is újabb s újabb argumentumok megfogalmazására bírják Németh Lászlót: „Ady nem szerelem, nem hazafiság, nem halálmotívum. Ady egyetlen tünemény, akit természeti tünemény voltában, keletkezésében és lefolyásában kell rekonstruálni, s a magyar és világirodalom tüneményei közé beilleszteni.” Ez készíti vitára Kosztolányi Dezsővel is. Írását baklövésnek tartja. Ady Endre összes versei 1930-as kiadása fölveti benne a kérdést: „Én voltam-e első, szívügyggyé vált költőim rossz olvasója? Én értettem őt félre, aki Ady jelmezében sirattam el tulajdon ifjúságomat?” A róla alkotott gondolatok alapján akar Ady Endre költészetére új fénycsóvét vetni. Közte az első: „Az ő tájai nem e világ tájai. Ady egyetlen, állandó látomása a tulajdon lelke.” Az első újabb felismerések követik: „Ő az egyetlen magyar író, aki megérezte, hogy a lelki folyamatok valószínűsége az ellenmondásnál kezdődik, ő az egyetlen magyar költő, aki egyensúlyban tartott túlzásaival lelkét szinte fantasztikussá nagyítva hozta szemünk elé.” Az Ady-portré vonásainak, kontúrjainak rajzolatát újabb kérdés lendíti előre: „Nagy gondolkodó-e Ady?” Példáztatul a költő Isten-élményét elemzi, a „hiszek hitetlenül Istenben” sajátos hitvallástól elvezet a *Szeress engem, Istenem, az Álmodom: az Isten* verssoraiban megvallott érzéshez, hithez.

A sajátos, egyéni megítélésben benne rejlik a kétely hangja is: „Tudom, hogy ez az Ady, az én Adym nem nagyon hasonlít ahhoz az Adyhoz, aki a magyar köztudatban él.” És mégis konokul ragaszkodik hozzá. Érvelése: „Ady nyelvében és ritmusában kétségkívül a 16. század, e legmagyarabb századunk szele zúg. Képei magyar virágok, szellemi talaját magyar vizek hordták, s az emberi és költősort mint magyar sort nyögte és átkozta, de végső fokon európai jelenség, aki talán elzárva a koráramok könyvcsatornáskáitól a koráramok mélyebb sodrában élt.” A kor bűneként rója fel, hogy egyre ritkábban emlegetik, egyre kevésbé ismerik; „tizenöt évvel Ady halála után alig vesszük észre, hogy élt”. Oka az előbbieken elősorolt érvekkel rokon: „Akit üldöznek benne: a magyarság, aki felhorkan benne: a magyarság. Költészete: a magyar természet vizsgája, magára maradtságában a magyar sors eszmél [...] Ő figyelmeztetett rá először, hogy a magyarságnak a keresztyén-latin műveltség alatt kell keresnie választott rokonait, s költészete, mely egyszerre nyilall a zsidók vallásos pátozsa s a görögök félbarbár zsenialitása felé, olyan láthatárt nyit a magyar vers előtt, amellyel azóta még szembeállni sem volt képes senki sem.” Következtetésében, korszakos, elévülhetetlen érdeme méltatásában ennél is tovább megy: „Ady nemcsak keseregte a magyarságot, hanem alkotta is.” Miként tette azt? „...Ady nemcsak szenvedte Hunniát, de föl is hozott alóla valamit: a Mélyebb Magyarságot.” Költeményeiből, életművéből, „versének gondolati és formai szerkezetéből az Európa-alatti magyar lélek szól”. A körülötte zajló vita halála után húsz évvel sem csitul. Ha nem értjük, „a hiba bennünk van és nem benne”. Bennünk, hisz ő „nem engedi magát elfeledtetni”. Miként lehetséges ez? – kérdeznénk. Németh László felelete: „...Adyval az elhagyottság is jót tesz. Egy darab örökkévalósággal veszi őt körül. Az életét sajgó ideg a Végzet üzenetei elé feszül. Önmaga sorsát űzött vadként szenvedti, de az örökkévalóság szemével látja: Ifjú szívekben s mindig tovább.” 1944-ben, Ady ünnepére írott soraiban axiómaként fogalmazza meg: „A költő műve, azzal, hogy itthagya, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.” Megállapítása a saját életműve sorsára is érvényes. Amint az írás záró soraiban olvasható gondolat is: „Kin nőhet meg egy nemzet, ha ilyen írókon nem? S mi lesz a sorsa a nemzetnek, amely közé ilyen írók is hiába jönnek?”

III.

„Aki az íróban csak természeti tüneményt lát, vulkánkitörést, gejzír-fakadást, elvakul az írói nagyság másik tényezője iránt, amely őt kora kultúrájába szövi.”

Elérkeztünk e csodálatos vállalkozás harmadik kötetéhez.³ Szerkesztője s egyben az *Utószó* írója ezúttal is segít abban, hogy felismerjük, mi a legjellemzőbb az ebben sorakozó írásokra: az eddigiekben megtapasztalt műfaji változatosság mellett az, hogy „nem a »nagy vállalkozások«, gigantikus tanulmányok, hanem a kritikák kerülnek előtérbe”. Az írások megjelenésének időintervalluma: az 1920 és 1944 közötti negyed század; tematikája pedig a Nyugat nemzedéke alkotásainak szemlézése, a bennük rejlő műhelytitkok feltárása, elemzése. E törekvés Németh László irodalomkritikai munkásságát helyezi villanófénybe. Immár nem letűnt korok lezárt életműveit elemzi, helyezi górcső alá, hanem kortársaiét, akikhez azonos léthelyzet köti, szorosabb vagy lazább kapcsolat. Alkotásaik elemzése mögött ott érezzük az új nemzedék bemutatása előtt közölt *Ars poetica* című írásában megfogalmazott kritikai igényt, amelynek lényegét a kötet méltatása mottójául választottunk. Tette ezt oly módon, amiként az előszó írója oly találóan jellemzett: „Kritikusként nem szemlélni, hanem táplálni, alakítani kívánja az irodalmat.” Ekler Andrea jelzi, mily mélyre ás, mily széles rendet vág az irodalom mezején, antennái mily érzékenyen fogják fel kora szellemi hullámain. „Érzékeny, aprólékos elemzése mellett a korszellem, az irányzatok, a társadalmi jelenségek alkotókat, alkotói csoportokat, generációkat befolyásoló hatásait is vizsgálja. Ugyanakkor, mint író foglalkoztatják a műhelytitkok.” Szavaira, annak hitelére törhetetlen pecsét: „Németh László valójában önmaga legkíméletlenebb kritikusa.”

Mielőtt a kötet íásaiban elmélyednénk, szóljunk arról, hogy miként is látta ő ezt a cselekvési tere, hivatását. A példakép: Berzsenyi, „akinek a kritikai tárgy: az egész magyar kultúra növésiránya volt. »Nem elég a művet – idézi – csak magában megbírálni tudnod, de meg kell azt tudni bírálni még azon legfőbb szempontból is, mint illik össze az egész mű a nemzetnek s emberiségnek céljával...«” Ez képezi az ő kritikai hitvallásának alapjait, törekvésének irányát és tartalmát. Néhány kiragadott, bi-

zonyító szó: „A kritikus az, aki a művet életünkbe szövi, s az író tudatosodó hajlamaink előharcosává teszi.” „A kritika szépirodalmi jelenségek méltatására fuzionált történet- és természettudomány.” „A kritikusnak, ha érdemlegesen akar mondani, éppúgy ihlete lázbeszédére kell bíznia magát, mint a poétának.” Pörje Sándor – azaz önmaga – bírálatairól szólva ennél is szélesebb horizontot jelöl ki: „Ő mindig a nagy összefüggéseket szerette, írók helyét az írók közt, könyvek helyét a nemzedék munkájában, emberek helyét a népek sorsában.” Látja, hogy e cselekvésnek akadhatnak vadhajtsái is: „...a mi irodalmi kritikánk elfogult, klikk-kritika. Minden, csak iránytű nem.” Ő iránytű akar lenni!

A kötet első harmada a kor két kiemelkedő írója, Babits Mihály és Móricz Zsigmond írói munkásságához kötődő írásokat öleli fel; Babitsról négy, Móriczról tíz.

Babits Mihályhoz változó intenzitású és hőfokú kapcsolat fűzte, de a személyesség háttérbe szorul, a figyelem centrumába az alkotás, a mű kerül. A költőnek szóló elismerés: „az érintetlen szépség papja”; a *Halálfi* című regénye: „a nagy költészet eszközeivel szerzett könyv, egy jelentékeny szellem revelálója”. Lírájáról szólva a stílművész karakterjegyeit emeli ki, egyenlenségeit sem hallgatja el. Tanulmányainak esszéjellegét hangsúlyozza. Kvalitásai közt említi írójuk előkelő ismeretségét, filozófiai rugékonyságát, külön méltatja benne az élő irodalom szószólóját. Hatalmas felkészültsége ellenére sem töltötte be azt a helyet, ami a Nyugat főszerkesztőjétől elvárható lett volna. „Ő nem lámpagyújtogatója az irodalomnak, aki alaktól alakig megy, s mindegyik körül világosságot derít. [...] Egyszer gyújt lámpát, hogy mutassa, hogy kell lámpát gyújtani, aztán megy, s új elveket demonstrál új példán.” Az *Elza pilóta* című regényéről írott ismertető, méltató írás a háborút idézi élénk. „A női védkötelezettség ragadja el a regény hősnőjét is az anyjától, aki még a régi békevilágot őrzi szívében s anakronisztikus aggodalmaiban.” Bennük „a tizenkilencedik század lelke reszket”.

Mennyire eltérő ettől a csak „forgácsokban” megidézett írói arcképtől az, amelyik a Móricz Zsigmond nevéhez és életművéhez köthető írásokat jellemzi! Az írói jubileumra született tanulmány az életmű általa legjellemzőbbnek tartott vonását emeli ki: „Lírikus nemzedékben ritka epikus tehetség.” Indítékként pedig oly gondolatokat, amelyek egy időben utalnak a negyedszázados írói termésre s mintegy kirajzolják Németh László irodalomeszményét is: „Az író vállalkozás. Öröklött képességei: az alkat; gyermekkorának emlékezetnépesítő élményei: a szülőföld; az átvett tradíciók kényszere: a nemzet; a szellemét megtermékenyítő áramlatok: a kor akar művé öröködni és hatni benne.” Miként s hogyan? Az alkotóműhelyből addig kikerült regény- és novelláskötetek, színművek példázatával, miközben bő példatárát kínálja/adja az írásművészetét jellemző elismeréseknek.

Az említett tíz írás sokszínű: recenzió a novelláskötetéről és regényekről, a leánya, Móricz Virág kötetéről, színművéről; rádióelőadás. E bőséges kínálatból nevezzük meg azt a recenziót, méltató írást, amely Móricz Zsigmond *Erdély* című regényéről, jelesen a trilógia első kötetéről írt, amit Németh László méltatása külön kiemelt: „Az igazán nagyoknak a múlt csak egy nagyobbyszerű jelen. [...] Ha egyéb művei a hétköznapiak, az *Erdély* az ő ünneplő ruhás vasárnapja.” És ezzel még nincs vége! „Minden fejezet más életkép, más embervilág, új foltja az örök magyarságnak, mely itt nyersebb, veszélyekben jobban megforgatott, de azért sosem idegen – sosem egészen történelem. [...] Kimeríthetetlen gazdagság; egy gyűjtő élet gyűjteménye az életről és mégis: egyetlen regényében sem uralkodik Móricz fölényesebben az ő Magyar Múzeumán, mint itt. [...] Az *Erdély* – a magyar irodalom *Háború és békéje*...”

A Móricz Zsigmondról írt sorok zömükben elismerőek, noha azt sem hallgatja el, hogy nem mindenik műve izzik azonos hőfokon. Említsünk néhány példát az elismerések csokrából, amelyek személyisége, alkotásai, életműve alapvonásaiként tételezhetők: „A magyar tehetségek története az övé. Ropant lehetőség, gyors, gigászi úttörés és botorkálás.” „Móricz Zsigmond a formátlanság formaművésze. Nála első látásra nyelv, anyag, szerkezet, minden amorf, de ebben a brutális alakatlanságban van valami egész, erős, széttörhetetlen, több mint ami legtökéletesebben kristályosító művészkedés.” „Viszonya az emberekhez és írókhoz független volt a szellem és a politikai élet hullámzásától. [...] ha nem tetszett neki valami, akkor inkább megszökött, mint hogy hazudnia kelljen.” „A mások élményében ő elmerült, lelkében újra átélte, a maga szenvedéseként viselte.” „S ha életében már meghalt, holtában sem halt meg, természetesen, egészen. A föld alól kormányoz minket a furfangos bajuszával.” „A legnagyobb alkotó temperamentumok egyike – nemcsak Magyarországon, hanem egész Európában.”

Móricz Zsigmond címen két tanulmány olvasható a kötetben. Az első az író huszonöt éves írói jubileumán köszönti őt, megrajzolja a negyedszázados fejlődésgörbét, abból vonja le következtetést

sét: benne „Berzsenyi, Katona, Arany és Ady mellett a legtöbb magyar erő szabadult fel, a hazai tehetségek viszonylagosságai”. Az 1943-ban megjelent *Móricz Zsigmond* című, „vendégszövegeket” is magába foglaló tanulmány – „a gyász első szavait gyűjtöttem össze benne” – az író sírjánál elmondott beszéd szövegével indul. És mindjárt tömör, de annál beszédesebb szavakkal: „magyar író és magyar ember volt”. Soraiban vége-hossza nincs az elismerő, értékelő szavaknak, mondatoknak. Ady párjának nevezi, Tolsztojhoz hasonlítja. A sorokat átható melegség, tisztelet és megbecsülés mondatja Németh Lászlóval: „Az egyetlen ember volt ebben az országban, akinek fiául tudtam volna a lába elé ülni.” Nemcsak a baráti kapcsolat, hanem a nézetazonosság mondatja vele. „Ő maga volt a »mély magyarság«. Minden munkájával és véleményével ezt képviselte és ezt védte.” Ő volt az, aki Németh Lászlót, az »exodus» emberét be tudta vonni a Kelet Népe műhelyébe, kicsiholta belőle az *Iszony* című remek alkotást. Rokon lelkek voltak? Bizonyos, hogy az irgalom eszménye/erénye mindkettőjükben benne élt. Móricz Zsigmond Csibe felkarolásában „jóvá akart tenni valamit, amit az emberiség vét a gyengék ellen”. Ezt a törekvést, az elesettek, reményvesztettek iránti rokonszenv jeleként, Németh László az *Irgalom* című regényében realizálta mint végső célt: az emberiség üdvösségügye szolgálatát. Odafigyeltek egymásra, mindketten szomjazták a tiszta emberi szót, a biztatást, a bátorítást, a visszaigazolást arról, hogy jó úton haladnak. Említsünk egy példát Móricz Zsigmond részéről. A *Cseresnyés* előadását követő fanyalgó kritikákkal szemben a Kelet Népében megjelent sorok hatását: „a húsz sor visszaadta a földet, tudom elé a levegőt”.

A kötet kétharmad részét a színesség, változatosság jellemzi: általános áttekintések, íróportrék, recenziók váltják, követik egymást. Mindvégig bennük érezzük Németh László ama törekvését, miszerint az írókban, műveikben azokat a vonásokat keresi, amelyek az író, alkotását kora kultúrájába szövik.

Kezdjük a számbavételt azokkal az írásokkal, amelyek általános, átfogó képet kívánnak nyújtani kora magyar irodalmáról. Ilyen az 1928-as *Hiányzó arcképek* című írása, amely öt portrét foglal magába. Csáth Géza – az „elfeledett író”, a „klasszikus ízlésű formaművész; Kaffka Margit – akinek nevét a *Színek és évek* című regénye, „amíg magyarul olvasnak, fenn fogja tartani”; Füst Milán – „ő írta Magyarországon az első szabadverset”; Juhász Gyula – „nagyon magyar költő ő, újabb líráinkban Ady mellett a legvégzetesebben az”; Tóth Árpád – „a csendes áhítatú költő”. E seregléshez hozzátársíthatjuk az ugyanazon évben írott, az előbbinél átfogóbb képet kínáló, *Magyar irodalom 1928-ban* című tanulmányát, amely az Erdélyi Helikonban jelent meg. Ebben a műfajok szerinti – líra, regény, dráma és kritika – felsorolás/értékelés az előbbinél gazdagabb képet rajzol elénk. A költészetben Kosztolányi Dezső, Gellért Oszkár, Sárközi György; a regényírók közül Móricz Zsigmond, Kodolányi János és Ambrus Zoltán mellett több, ma már csak a lexikonokban számom tartott író és műve kerül említésre; a drámaírók közül Molnár Ferenc, Zilahy Lajos és Móricz Zsigmond kerül figyelme előterébe. Hozzájuk társítja három újabb verskötet – Tóth Árpád, Babits Mihály és Erdélyi József – méltatását. A székertábor-szervező három év múltán az *Egy új nemzedék esztétikájában* arra tenne kísérletet, hogy természetes, nemegyszer összebékíthetetlen esztétikai különbözőségük ellenére kora magyar irodalmában kitapintsa azokat a belső erővonalakat, amelyek összekötik/összeköthetik őket. De lehetséges ez? Hisz maga mondja: „nincs az irodalmi alkotástól független esztétika; minden alkotás fölött saját törvénye ítélt [...] nincs ars poetica, mindent szabad, ha meg tudod csinálni”. Nem csoda, ha a próbálkozásból nem lesz kiteljesedés. Az utolsó nagyobb összegzésre 1933-ban tesz kísérletet. A *Magyar irodalom 1932-ben* az eddigieknél sokkal átfogóbb képet rajzol elénk. Az e kötetben közölt részlet két fejezetre osztva – líra és próza – tekinti át újra irodalmunk állapotát. A szempont sajátos, Németh László-i jeggyel bővül, illetve konkretizálódik: „a minőség forradalmának a tüneteit keresem”. A négy évvel előbbi számbavétel több névvel bővül, mondhatnánk, hangsúly-eltolódás figyelhető meg. A líra terén a nagy nemzedék tagjai közül Babits Mihályt és Gellért Oszkárt helyezi előtérbe. Az őket követő új generáció tagjai közül Szabó Lőrinc, Erdélyi József és Illyés Gyula kapja a legtöbb figyelmet és elismerést. A tablón, többek közt, ott találjuk Sárközi György, Gulyás Pál, József Attila, Zek Zoltán nevét... A költészet kiadását szép költői képpel zárja: „a líra kolostoraiban nem akad el a zsolozsma”. A prózafejezetben az új regényekre hívja fel az olvasók figyelmét. Hangütése nem a legbiztatóbb: „A magyar regény, úgy látszik, menthetetlenül elpocsolyásodik. Van vize, de nincs medre; akadnak tehetséges regényíróink, de a műfaj pang, rothad, lassan benövi a nád és a békalencse.” A teljes számbavétel helyett szorítkozzunk néhány, Németh László által lényegesnek, jellemzőnek tekintett mondatára: „Babits regényeiből hiányzik a nagy regényírók meggyőzőereje.” Móricz Zsigmond „ahol gondolkodik: a legnagyobb ipar-

kodással se tud érdekelni, ahol ábrázol: a legnagyobb hanyagság mellett se tud élettelen alkotni”... És így folyik tovább, főleg egy-egy alkotásban keresve a sajátos jegyeket Tersánszky Józsi Jenő, Szomor Dezső, Laczkó Géza, Füst Milán esetében. A kritikai hang a fiatalokról szólva élesedik: „a műfaj tovább szegényedik, s az egyéniségek is megszürkülnek, hanyatlanak”. Fájdalmas általánosítás? Annál is inkább, hisz Szabó Pál megjelenésével elismerőleg jegyzi meg: „tehetsége: a természet szemlélete”. Aztán ott van Kassák Lajos. Önéletrajza – *Egy ember élete* – pozitívumait számba véve említi: „ami regényében nagy: egy új öntudat kialakulása [...] azért lesz mindig igen érdekes könyv, mert hű beszámoló arról, hogy dolgozta fel magában az új törvénytárt, hogy öltötte magára az új illemtant egy önerejére utalt magyar munkás”. Szabó Dezső hatyúdalaként tekint a *Karácsony Kolozsvárt* című művére, valamint általa megélt pályáivra. Személyisége – sokan lelkesedtek érte, sokan elutasították –, kisugárzása tagadhatatlan volt: „elhibázott élet, de egy kötetre való védőbeszédet lehetne írni mellé”.

A kötet figyelemre méltó fejezetei az íróportrék, amelyek egy időben jelentenek értékítéletet, és alkalmat adnak arra is, hogy Németh László általuk a maga létszemléletét és irodalmi értékkritériumait is kifejezésre juttassa. Az e témakörbe sorolható, tucatnál is több tanulmányból ragadjunk ki néhányat. Kosztolányi Dezső – akihez viszonylag tartózkodóan közelít – lírájáról, regényeiről, műfordításairól visszafogottan nyilatkozik, de Pesti Hírlapban megjelent apró írásairól felső fokon tesz említést: „a magyar póza e században alig termelt valamit, amit tökéletességben ezekhez a félhasábos remekművekhez lehetne hasonlítani”. Adott azonban egy általánosabb következtetés is: „Nem jellemezni akartam; megmutatni, hogy közöm van hozzá, s biztatni másokat, hogy közül legyen hozzá.” Kell ennél beszédesebb elismerés? A Szabó Dezsőről írott sorok elé odakívánczik egy személyes vallomás: „évente berúgtam tőle s évente kijózanodtam”. Ezzel is jelezhetjük, hogy a róla írott sorokat szenvedély hatja át, parázs vitaszellem. Az elismerés hangja: „Az elsodort falu Szabó Dezső egész életét kimondó, legjelentékenyebb műve, a magyar irodalomtörténetből ki nem fakadó remek. [...] Tett akar lenni ez a regény. Kard, amelynek hegye a történelem örök bűnei felé mutat.” Miben azonosul vele? „Célja: a magyarság fölrázása.” Hatása, szelleme nemzedékeken túlmutató erővel bírt. „Világképében s magyar koncepciójában egy új nemzedék találta meg a maga egységét. Melyik magyar író alakította így át az utána feltörőket!” S egy újabb definíció, amelyben Szabó Dezső révén Németh László irodalomszemléletére ismerünk: „minden író célkitűzéseivel jelöli meg helyét”. A Pap Károlyról megalkotott portré egy azóta is vitatott, nyugvópontra nem talált kérdést vet fel: Németh László és a zsidóság viszonyát. Az íróról, alkotásairól elismerő szavakkal szól: „Az ő írásai nem tagadták és nem kenték el a közösséget, melyből jött.” Hasonlóképpen szól a zsidó népről: „...a lehető legerősebb sorsközösség, nincs ember a földön, akiben annyi egyöntetű múlt volna, mint egy zsidóban”. Létsorsukra utalva kérdezi: „Felolvast bennünket nyomtalanul a világ kohója, ahogy Ady jósolta, vagy megadatik, ami a zsidóságnak, hogy »eszmévé haljunk«?” Példanéppé váljunk? Másfajta ígéket generál benne Erdélyi József, a „fegyvertelen világhódító, aki tésztén át lobogó rongyával úrrá vív minden szegényt”. Alkotásai révén ennél is többre törekszik. „Nincs még egy magyar lírikus, aki ilyen erőteljes realizmussal látja szomorúnak a magyar földet.” E kettős indíttatásból vonja le a maga következtetését: „Erdélyi József a most induló költőnemzedéknek talán legértékesebb tagja”. Költői habitusa jellemző vonásaként említi: „Ő nem szeretné magát mindenáron megmutatni s nem követeli, hogy lelke ezer valóságát látva-lássák, csak azt az egy eszme-Erdélyit akarja láttatni, akiért minden versében feláldozza magát.” Amiként Németh László is!

A kötet újabb alfejezeteiként vehetjük számba Németh László recenzióit, a kora irodalmi termését szemlélő, a Napkeletben, Protestáns Szemlében, a Nyugatban, a Tanuban, a Válaszban közölt írásait; húsznál is többet. Ha mindeniket külön-külön méltatnánk/elemeznénk, hosszúra nyúlna. Kettővel mégis kivételt teszünk, azokkal, amelyek köteteink alcímeként jelölik: irodalomról szólnak, szubjektívek, az életmű szilánkjaiaként, mozaikkockákként maguk is egyfajta irodalomtörténet alapanyagiként szolgálnak. Kivételt tesszünk, hisz Szerb Antal és Farkas Gyula irodalomtörténetéről írott sorai szembesítik önnön eszméivel, értékítéletével. És kezdjük mindjárt az előbbi kötet alapján megfogalmazott ars poetica-értékű megállapítással. Szerb Antal: „irodalomtörténész az, aki annyira gazdag tud lenni, hogy letűnt írókat és irodalmi korokat önmagából képes megérteni”. Szemléletére jellemző, hogy „könyvét ő Dévényből írta, onnét, ahol a nyugatról jövő vizek irodalmunkba ömlenek. Tétele: a magyar európai irodalom, a kereszténység óta minden fontos mozgalom nyugatról jött, a nap a magyar irodalomban nyugatról kel.” Záró sorában dicséret és elvárás egyaránt rejlik: „A legjobb magyar irodalomtörténetet ő írta, de ez a legjobb nem tette fölöslegessé a következőt.” A Farkas Gyula által írt „követ-

kező” újabb irodalomtörténeti elvárás rögzít: „Egy jó irodalomtörténet, melyben egy méltó lélek veszi magára népe írói múltját, mint a szent Krisztus sebeit, órási szolgálat halandónak és halhatatlannak; felserkenti, ami szunnyad, hatóvá teszi, ami nem hat, jelenné, ami múlt.” Az elemzett alkotást nem ilyennek látja. Németh László szigorú ítéletét metaforába sűríti: „Farkas Gyula megveszi a boltban a paprikát, borsot, szegfűszeget, de nincs érzéke hozzá, hogy mennyit bír ki belőlük a leves. [...] Az igazi olvasói élmény, a kritikai behatolás hiánya ordít ebből a könyvből.”

•

A három kötet töprengésre indít: mi lenne, lehetne az a gondolat, amellyel a Magyar Napló Kiadó – Ekler Andrea áldozatos munkájának gyümölcseként – a kezünkbe adott Németh László-kötetek kiváltotta eszmevilágot méltóképpen összegezhetnénk? A három kötet információ- és eszmeözüne kavargat bennünk, a magunk kicsinysége kibírhatatlan súlyként nehezedik vállunkra. A megoldás kulcsát hol is kereshetnénk máshol, mint e három csodálatos kötetben? Idézzük újra az Ady ünnepére, 1944-ben írott sorokat! „Kin nőhet meg egy nemzet, ha ilyen írókon nem? S mi lesz a sorsa a nemzetnek, amely közé ilyen írók is hiába jönnek?” Mindennek ellenére – írja ugyancsak Ady kapcsán – „egy költő műve azzal, hogy itthagya, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.” Bármilyen értékes, önmagában ez még nem garancia. Németh László az Arany Jánosról írott tanulmányában szól arról, hogy lennie kell egy közvetítő kapocsnak, egy összekötő hídnak, amely nélkül „a legszebb képesség is elátkozott kincs, amíg ébresztőjét meg nem találja”. Ilyen ébresztő volt Németh László, s jelenik meg előttünk e három kötetben, ilyen ébresztő Ekler Andrea, aki Németh László életművének e szeletét adja kezünkbe, hogy magunk is épüljünk, újabb nemzedékek épüljenek általa.

JEGYZETEK

¹ NÉMETH László, *Történet és vallomás. Írások a magyar irodalomról I. Tanulmányok, esszék, kritikák*, Írott Szó Alapítvány–Magyar Napló, Budapest, 2011.

² NÉMETH László, *Illúzió és alkotás. Írások a magyar irodalomról II. Tanulmányok, esszék, kritikák*, Magyar Napló, Budapest, 2014.

³ NÉMETH László, *Tények, titkok, varázslatok. Írások a magyar irodalomról III. Tanulmányok, esszék, kritikák*, Magyar Napló, Budapest, 2017.

Aki szerette az igazságot

Monostori Imre emlékezete

„Szerettem az igazságot...” – került a fájdalmasan találó idézet Monostori Imre gyászjelentésére október elején Németh László *VII. Gergely* című drámájából, egy közeli barátja sugalmazására.

Nemrég egy József Attila-díjasokat bemutató sorozat róla készített kisfilmjében beszélt a tőle megszokott derűvel, őszinte nyíltsággal, életvidámsággal az életéről, pályájáról. Otthonában, életközelségből rögzíti lényét, kisugárzását ez a nyári felvétel: bent a házban, a könyvei között, illetve kint a kertjében, felesége és szeretettel gondozott gyümölcsfái társaságában.

Jelentős életműve koronájaként nyáron még befejezte Németh László-nagymonográfiáját. Az utolsó simításokban, többek közt a névmutató összeállításában Ágnes leánya is segédkezett.

Monostori Imre halála komoly ürt jelent, mértékadó és komoly gondolkodót, biztos értékelésű kritikust, értékes Németh László- és Szekfű Gyula-kutatót veszítettünk el személyében. Töltse be ezt az ürt, ezt a hiányt mindaz, amit örökségül hátrahagyott: a derűje, hite, értékrendje, tudása, példamutatása. Nyugodjék békében.

Farkas Charlotte

TINKÓ MÁTÉ

A Mészöly-jelenség nyomában
egy makacs detektívvél

Szolláth Dávid: Mészöly Miklós (monográfia)

a nagy varázsló évszázada

TINKÓ MÁTÉ (1988) Békés

Aligha kockázatos kijelenteni, hogy a Mészöly-életmű recepciótörténetében – és a szerzői évforduló tekintetében is – jelentős eseménynek számít e nagyszabású monográfia, Szolláth Dávid valóban embert próbáló munkája. A szerző letisztult, sallangmentes elemzői nyelve a kurrens irodalomtörténeti irányzatok beszédmódjától sem riad vissza, ugyanakkor közérthetőségre törekszik. Emellett számos irodalmi kultúra kortárs elemzőjét beemeli a vizsgálódás körébe, legalább annyira bizonyítja saját kritikai rátermettségét, mint amennyire ő maga Mészöly Miklós széles körű tájékozottságáról, európaiságáról próbál meggyőzni minket.

Szolláth lépésről lépésre, fejezetről fejezetre áttekinthető módon, partneri kedéllyel hívja be értelmezői gyakorlatába a mindenkori olvasót, és ez még akkor is elévülhetetlen érdeme marad, ha a felfedezései során az összes gondolatmenetével és lényeglátó megállapításával nem is érthetünk maradéktalanul egyet. Viszont könyvének negyedik állításával, miszerint „időszerű kísérletet tenni új áttekintésre Thomka Beáta 1995-ös monográfiája óta”, szinte biztosan. Ez nemcsak az időközben megjelent primer szövegek, úgymint szépirodalmi teljesítmények vagy interjúk, naplók információ-gazdagító hatása okán lehet indokolt, hanem azért is, mert e mostani, monumentális munka révén az eltelt huszonhat év magyar kritikátörténeti perspektíváinak bővülését is észlelhetjük. Affirmatív, határozott stílusa ellenére az irodalomtörténész nem kizárólagos igazságokat keres, hanem mint egy felkészült és jó szimatú detektív, nyomról nyomra halad, és bár vizsgálata tárgyában, a mészölyi életműben a határhelyzeteknek, a műfaji konvenciókat kisiklató, illogikus természetű anyagoknak nem vagyunk híján, ő maga nagymértékű értelmezői (és nem utolsósorban filológusi) alázattal és következetességgel viszonyul mindehhez. Külön fejezetet szentel a kötet legelején az általa alkalmazott – kissé problematikus – fogalmi apparátus áttekintésének, így megelőzendő azokat az olvasói helyzeteket, ahol a meghökkentő vagy homályos okfejtés felbonthatná a már korábban említett partneri pozíció egységét. Továbbá az életmű több szinten működő, akár az egyetemes irodalmi – elsősorban a nyugat-európai irányzatok –, akár a magyar kiadás-, kritika- és hatástörténet mentén való kontextualizálása nemcsak a tájékozódási lehetőségek elmélyítését szolgálja, hanem perspektivikussá teheti, relativizálhatja is egy adott alkotásra vagy írói korszakra – jelen esetben Mészöly Miklós szerteágazóan izgalmas életművére – vonatkozó, különböző minőségű kijelentések igazságértékét. Ezáltal pedig különös olvasói szabadságot élhetünk meg, ami főként annak köszönhető, hogy Szolláth nem törekszik arra, hogy egymás ellen kijátssza vagy hierarchiában helyezze el az értelmezői közösségeket, sokkal inkább ezek reprezentációjára, összefüggéseire, az adatokban, a részletekben is minuciózus, precíz és hiteles megjelenítésére fekteti a hangsúlyt.

Jóllehet bárkiről nehezen bizonyítható, hogy korának „legeurópaibb magyar írója” (Szolláthnak ez a második bizonyítani kívánt állítása), s az ehhez hasonló, túlzottan nagy volumenű kijelentések még egy specifikusan monografikus igénnyel létrejött könyv szövegkörnyezetén belül is bosszantóak lehetnek, ahhoz kétség sem férhet, hogy a szerző minden esetben igazolni igyekszik a vizsgált korszakot, egyúttal bemutatja annak meghatározó karaktereit. Ténylegesen megvalósul a könyv bevezetésében említett, „sok mellékszereplőt felvonultató” gondolata: az a kritikai fókusz mértékéből, egy-egy felmerülő részproblémában való elmerüléséből szinte szükségszerűen adódik. Tudniillik a magyar irodalmi előzmények és a következő nemzedékekre tett hatások mellett Mészöly esetében nemcsak Kafka, Camus és Beckett nagy hármasa kerül előtérbe valamilyen filozófiai vagy irodalomtörténeti hatás reprezentánsaként, illetve azok magyar irodalmi olvasataiban, a marxista irodalomkritika etikai vagy a prózafordulat nyelvkritikai dimenzióinak összefüggéseiben. A kötet záró részében García Márquez életműve, illetve a latin-amerikai boomot interpretáló dél-amerikai szerzők is megjelennek, az európai világon túlra mutatóan tágítva a meglévő kereteket. A kolonializmus és a

modernitás alapdiszkursusához fűződően nemzetközi figurákat is megemlít, ekképp Edward Said, Homi Bhabha vagy Benedict Anderson neve szintén előkerül. Ezeknek az elméleti és gyakorlati kapcsolódásoknak, párhuzamoknak vagy analógiáknak a felismerése 2020-ban Szolláth részéről nem feltétlenül újdonság, ám az már igen, hogy ezt az inspirációt Mészöly esetében nem csupán próza-poétikai szempontból, hanem a közép-európai identitásmintázatok mentalitástörténeti és -kritikai értelmében is továbbgondolja, a mészölyi életművel szoros összefüggésben, egyúttal attól jótékony távolságot is tartva, akár (ön)ellentmondásaira is rámutatva. „A »túlélrett« és ezért »hanyatló« nyugati prózaírás szembeállítás az eredeti, gazdag, népi, mitologikus és autentikus irodalommal persze sokat bírált közhelye a kornak, ez azonban nem von le semmit abból, hogy García Márquez prózájának egyes közép-európai olvasók számára heurisztikus ereje, inspirációs értéke volt. Egyrészt tehát a latin-amerikai példára hivatkozva a vasfüggöny mögé zárt írók elmondhatták, hogy íme, van esély, legalábbis precedens arra, hogy kiszabaduljunk a perifériáról, ezért aztán legyünk bátrak a saját kultúránkra úgy tekinteni, hogy az világviszonylatban is értékes lehet, másrészt ez a felismerés önkolonizáló, mivel újra megerősíti a centrum-periféria hatalmi szerkezetet, azzal, hogy burkoltan a nyugat-európai elismerést áhítja. Mérlegelés kérdése, ki melyiket tekinti fontosabbnak.”

A citált szövegrészlet kiváló példaként szolgál arra, milyen határozott és elfogulatlan Szolláth kritikai hangneme és pozíciója. Elemzéseiben a kifejezetten szövegközpontú, kvázi mikroelemzések és a netán távlatosabb, korszakáttekintő makroperspektívák többfókuszú hálózatán belül mozgunk, amelynek elemei meggyőzően kapcsolódnak egymáshoz, és azt az érzést keltik az olvasóban, hogy koherens módon tájékozódhat ebben a térben. Azzal együtt, hogy nem érezzük azt, hogy Szolláth észrevételei kizárólagosságra törekednének, a szerző nem veszi el a levegőt a nyomában felmerülő további kérdések elől sem. Ebben az értelemben döccen detektívanalógiánk logikája, vagy még inkább olyan rendhagyó detektívvel van dolgunk, akit nem pusztán az életműtörténet/narratíva egyirányú felgöngyölítése és megkonstruálása tölt el örömmel, hanem éppúgy a mészölyi oeuvre szubtilis részleteinek felderítése is.

Szerencsés módon azt érezhetjük, hogy nem veszünk el a részletekben, hiszen egy – az ehhez a felderítéshez ekkora ismeretanyag esetében, mondhatni, szükséges – transzparens alapstruktúra (*Hosszú pályakezds, A műforma felbontása, Kései változatok*) adva van, amely kitérőivel együtt is többé-kevésbé kronologikus rendet követ. Az elágazásokkal együtt sem mondhatjuk, hogy Szolláth olyan nagyon a mészölyi hagyomány kultikus szövegeinek (a *Magasiskolától* elkezdve *Az atléta halála–Saulus–Film* hármasan át a *Megbocsátással* bezárólag) kanonikus pozícióját bolygatná meg. Emellett azonban a rendelkezésre álló ismeretanyag pontosítására, diskurzuslehetőségeire, sőt a meglévő – a korai művek mellett a mostoha sorsú színpadi darabok vagy *A pannon próza* némiképp rejtőzködő világához kapcsolódó – értelmezések át- és újragondolására, a polemizálás lehetőségeire is ösztönöz.

Kiemelendő, hogy a kötet felszabadító hatása abból a végig érvényben lévő arányérzékből is fakad, mely nem engedi, hogy a formai szempontok és zárt műelemzések eluralkodjanak a szövegen; ha mégis, a rákövetkező részfejezetben vagy akár egyazon fejezetben belül is képes Szolláth saját aktuális pozíciójának áthelyezésére. Ezáltal pedig az irodalom megközelíthetőségének belefeledkező és elfogadó – jó értelemben véve –, demokratikus szemlélete nyilvánul meg. Ez olykor implicit módon, más esetben egész konkrétan jelölve van; most a szemléltethetőség kedvéért a 10. fejezet azon példáját emelném ki, amely a Mészöly Miklós–Polcz Elaine alkotói kapcsolatot, a szerzői autoritás és általában a férfi–női viszonyok mibenlétét fürkészi. „*A Pontos történetek, útközben* elemzése után a házaspár munkakapcsolatát vizsgáljuk az életrajzi háttér-információkból kinyerhető társadalmi-kulturális kontextus összetevőinek feltárása érdekében. A közös munkának milyen felfogása tette lehetővé, hogy az anyag az átalakulás során szerzőt is váltson?” Jóllehet van ennek a transzparenciára törekvő retorikai megoldásnak némi didaktikus jellege, sokkal izgalmasabb a kérdésfeltevés, amely nemcsak ígéri, hanem ezután körbe is járja a témát, elfogulatlan és tapintatos módon, mégis érzékenyen és megvilágítóan. Ezzel is bizonyítva, hogy az életrajzi adatok, ha és amennyiben avatott kezekbe kerülnek, nagymértékben alkalmazhatóak az irodalomértelmezés területén is. (Itt elsősorban arra a kötetre gondolok, amely *A bilincs a szabadság legyen: Mészöly Miklós és Polcz Elaine levelezése 1948–1997* címmel 2017-ben jelent meg Nagy Boglárka szerkesztésében, és amelynek tapasztalatait Szolláth monográfiája példaértékűen hasznosítja.)

Ugyanakkor nem tekinthetünk el a zavaró tényezőktől sem. Meglepő módon, és annak ellenére, hogy olvasói szemmel adekvátnak tűnik a használata, a kötet alapvető és végig érvényben lévő disztribúciós elve, azaz az integritás és dezintegritás mint az esztétikai és poétikai szempontokat (a műformák, a figurativitás, az elbeszélő és az elbeszélte világ, a megkonstruált szubjektumok) átfogó, közös mederbe terelő tájékoztató keret, mégiscsak problematikusnak bizonyul, legalábbis és főként a monográfia eddig elmondott erőnyeinek tudatában. Kezdjük azzal, hogy Szolláth e konceptuális tengely vagy skála bevezetések is árnyaltan fogalmaz, tehát nem arról van szó, hogy a monográfus ne értené, netán pontatlanságokba bocsátkozna, amikor az általa alkalmazott stratégiáról beszél. „Lehetne például az integratív művet *klasszikusnak*, a dezintegrációt *modernnek*, esetleg *avantgárdnak* tekinteni, vagy lehetne az integritás utáni nosztalgiát *késő modern*, a műegész dezintegrációját *posztmodern* sajátosságként azonosítani. Élhetnénk *mű és szöveg, olvasható és írható* megkülönböztetésével, felmerülhet a *dekonstrukció* fogalma. Ezek mellett komoly érvek szólnak, nem is vitatjuk őket. Ebben a kérdésben azonban nem követjük a Mészöly-recepcióban felkínált és sokszor valóban csábító utakat, mert igyekszünk – amennyire csak lehet – az életmű heterogenitása mellett kitartani, és megkímélni az irodalomtörténet-írás mesternarratíváinak szelektív szempontjaitól. (Belátva és tudatosítva azt, hogy persze *minden* értelmezés szükségszerűen reduktív és szelektív.)” Történetesen az övé is az, hiszen végérvényben ragaszkodik ahhoz, hogy a műforma dezintegrációjáról beszéljen, sőt, ezt Mészöly hatvanas–hetvenes évekbeli (és bizonyos értelemben későbbi) műveinek közös jegyeként emeli ki. Mindamellet, hogy ennek fényében kissé „fából vas-karika” jellegű logikai érvelésnek tűnik az övé, Szolláth egy olvasói szemmel eléggé különös értelmezői attitűdöt is színre visz (talán épp annak érdekében, hogy a mészölyi heterogenitás és átmenetiség, a műformák kisiklásának érvényességét megőrizhesse?), méghozzá – jobb kifejezés híján – a „mérciskelés”, az „arányeloszlás” logikája szerint. Ennek a logikának pedig rövid és hosszú távon egyaránt komoly implikációi vannak. Az első szemléltetésére álljon itt Szolláth hármass regényösszevetése, amelynek tárgyai: Ottlik Géza *Iskola a határon*-ja, Mészöly Miklós *Az atléta halála* című műve és az időben harmadikként keletkező Esterházy-regény, a *Függő*. „A *Függő* ezen a módon »kontaminálja« a maga kamasztörténetében a Mészöly- és az Ottlik-pretextusokat. *Az atléta...* parafrázist természetesen lépten-nyomon Ottlik-rájátszások tarkítják, és a *Függő* az *Iskola* témájának is újraírása (a két mű könnyen egymásba játszható). Érdekes azonban megfigyelni, hogy noha a kamasztörténet részleteiben sokkal inkább *Az atléta...*-ra utal, az elbeszélés modalitása és szubjektumfelfogása egészében mégis az *Iskolára*. Mintha *Az atléta...* szüzséje kissé ottlikosra volna hangolva.”

Sovány vigasz, hogy nyelvezetében szigorúan elkerüli Szolláth az – egyébként általa Grendel Lajos Mészöly-értelmezésénél szintén elmarasztalt (lásd a mágia, mágikusság fogalmát érintően) – impresszionisztikus stílust, helyette viszont konstruál olyasféle kategóriákat, mint amilyen a „sokkal inkább erre utal, egészében mégis arra...”. Ám ezek az irodalomértésnek nem kifejezetten a sajátjai. Radikálisabban fogalmazva: az értelmezői gondolatok szabad szárnyalásának zsákutcája az effajta értelmezői logika, mert mintha alapvetően félreértené az irodalmi művek nem arányosítható természetét, noha elfogadom, hogy az intertextuális kapcsolatok a szöveg-előfordulások szintjén – nagyon speciális módon, erős fenntartásokkal – esetleg számszerűsíthetőek. Hasonló ellenvetéseim lennének a csodák leltározásával kapcsolatban is, mely a 14. fejezetben bukkan elő, a kortárs magyar irodalom mágikus realista vonásaival összefüggésben. „Mészölynél nincs sok, jelentősebb művei közül csak a *Magyar novellában*, a *Megbocsátásban* akadnak, Bodornál kicsit többet találunk, a *Sinistra körzetben* egy maroknyit, későbbi művekben aztán több lesz, a *Verhovina madaraiban* már nem érdemes számolgatni, többtucatnyi lehet.”

Noha eleve érezhet az olvasó itt némi ironiát, ráadásul a későbbiekben ezt a „csodaszámláló” tevékenységét a szerző maga is kritikával illeti („A csodák mérete közt látványos a különbség, de ez mégsem jó elemző szempont”), az oldottabb megszólalásmóddal nem valamiféle sznob pedantéria felől akad kifogásunk, hanem azzal, amikor a szöveg felsőbb szintjein is érvényesülnek ezek az inadekvátnak tűnő arányosítások. (Sejtve, hogy mindez épp arra szolgálna eszközül, hogy a szerző elkerülje az irodalomesztétikai és/vagy -történeti skatulyába kerülést.) Komplexebb módon, kvázi önellentmondásként jelenik meg a dilemma *A pannon próza* táblázatba rendezésénél, amely a dezintegratív–integratív–álintegratív kategóriák csoportjaiba illeszti a *Nyomozáson* át a *Családáradásig* a Mészöly-életmű hetvenes és kilencvenes évek között keletkezett szövegegyeségeit. Ennélfogva egy

radikálisan szűkítő prekonceptió szerint kívánja orientálni az értelmezői figyelmet, és csak ezen a mátrixon belül nyújt lehetőséget az olvasói szabadság megélésére (a kisebb-nagyobb terjedelmű szövegegységek jellemzésekor ezek olykor „zártabb”, olykor „egységesebb”, a felidézett műfaji kódokat „többé-kevésbé” érvényben hagyóak). Némi pikírtséggel megjegyezhetjük, hogy legfeljebb olyan támasztékul szolgálhatnak ezek a kategóriák és azok – látszólag – szabad mozgásra ítéltetett határai, amelyek megkönnyítik egy diák/tanuló/egyetemi hallgató munkáját az adott életműre való rálátásban, netalán a számonkérésre való felkészülésben, de amelyek sem az alkotói, sem a befogadói oldalon nem képezik az irodalomnak mint eseménynek valódi részét, sőt, egyenesen idegenek attól. (Nem elutasítva azt a nyilvánvaló ténytet, hogy a professzionális műhelymunka fontos összetevője az előzetes tervezés és a szerzői intenció, egyúttal a kognitív folyamatok és a szövegbefogadás során olvasóként mi is hajlamosak vagyunk a kategorizálásra.)

A címben szereplő „makacs” jelzővel éppen arra szerettem volna utalni, a monográfia megalkotója annak ellenére, hogy látta „párbeszédkísérlete” kockázatát, felvállalta azt a páratlanul alapos és invenciót sem nélkülöző kutatómunkát, majd annak egybefoglalását, amely jól mutatja, hogy a Mészöly Miklós-jelenség (és a körülötte hömpölygő sok-sok szereplői karakter) aktuális, az életműre tett állítások fenntarthatók, bővíthetők és további diskurzusokra nyitottak. Ha a szerző mottó gyanánt *Az atléta halála* Hildijét idézve azért szabadkozik, hogy „ez még nem az a könyv, amit írni szeretett volna” Mészölyről, akkor talán ide illik, hogy a recenzens is ugyanígy érezheti magát, amint a 740 oldalas nagy művet olvasva húszoldalnyi jegyzetapparátust halmozott fel, és ebből ez alkalommal mondandójának körülbelül a negyedét sikerült írásba foglalnia. Mindenesetre kockázat nélkül kijelenthető, hogy Béládi Miklós és Thomka Beáta mellett immár a legújabb kori magyar irodalmi életnek is van olyan képviselője, akinek munkájához bármikor bizalommal fordulhatunk a Mészöly-életmű kutatása folyamán. (*Jelenkor*, 2020)

ADY JÓZSEF, Találkozás, 1983, linómetszet

ZALÁN TIBOR

Kő és alma

Alexa Károlynak

Hogyan hal meg a madár kérdez
te a gyermek Nem szólt Arrébb rúg
ta az almát és hallgatott A
válaszhoz nyilván többet kéne
tudnunk a csillagrendszerek össz
eomlásáról és még arrébb
rúgta a követ A három költ
ő összefolyásán kék ruháb
an tündökölt egy mikrofon Az

elragadtatás pillanata
koronként változó ráfogás
ok példázatos értelmezés
e Semmilyen törvény nem léte
zik A regény mint formátlan kép
lékeny forma sokáig feles
elt a combon szúrt szamovárok
délutánján a papírsárkány
okkal Az egységes tudat fel

bomlása utáni trauma
létezik csak a valóságban
A valóság na ahhoz tán van
valami közünk már ha léte
zik a valóságban valóság
Az életünkben az Életünk
A magaspanel tetején ág
askodó parabolákat bá
multa s Dani uraság felől

töprengett egy keveset A nyelv
válság a tapasztalat szaggat
ott közlése hogyan bontja meg
az emlékezet és élményflott
a foszladozó köteléke
it A kerti séta nem akart
véget érni A hajnal nem a
kart alkonyatba fordulni Az
elbeszélő szereplő is egy

ben És a párbeszédéből so
ha nem alakul ki történet
És a közbeiktatott csendben
fennhangon csak annyit mondott hát
ne legyünk együtemű hősök
Mert a kisgyerek követte e
szébe sem jutott irodalom
politikai szerepekről
tűnődni el Azt persze tudta

ZALÁN TIBOR (1954) Budapest

egy álom leírása mély bűn
 tudatot okoz sok benne az
 ellipszis a csönd a kihagyás
 A kitölthetetlen kontextus
 ok kitöltése mint feladat
 ágaskodott előtte Hát jó
 mondta Az egységes iroda
 lmi nyelv hegemoniája meg
 török Az ismeretlen való

mint kételkedésünk tárgya mint
 sötét szél ismét a kert fölé
 kerekedett A rések a kül
 önféle nyílások szerepér
 ől kellene még Amikor rög
 zítjük az elevenességétől
 fosztjuk meg a létet De megnyit
 juk az érzékenység dimenzió
 ját Rettegett Iván megtalál

ja magában a Holtalant A
 szép s bús holdfény csámpás siheder
 melyben átok száll a homályra
 halkán Most kell cenzúrárt húzni
 logikai pókfonállal a
 teve tűfokán át az elveszt
 egetett horizontig s tovább
 Beleharapott a kőbe és
 messze hajította az almát

A három költő összefolyás
 án kék ruhában tündökölt egy
 mikrofon A csillagrendszerek
 összeomlásáról tudhatná
 a választ de konokan hallgat
 A gyermek elindul kezében
 kő és alma És megöregszik
 mire megtudja hogyan hal meg
 a madár S hogyan az istenek

FARKAS ARNOLD LEVENTE

változat

FARKAS ARNOLD LEVENTE (1979) Pócsmegyer

dekapolisz határában új
ságot olvasok, szigetmonostor,
tizenkilenc március tizen
négy, csütörtök, fáradt va
gyok, nincs kedvem semmi
hez, a megváltás is olyan
meló, amit undorral végzek
el, hiába tépkedem a há
tamról a szőrt, belebóbis
kolok a könyvbe, a terem
tés mint könyv, amiben
mondatfoszlány minden
teremtmény, hurkot fonok,
keresztet ácsolok, betűim
a felismerhetetlenségig ha
sonlítanak a halhatatlan
ságra, átváltoztathatatlan

szózat, pócsmegyer, húsz július
huszonhét, hétfő, hazárdnak
lendületlenül, miként az angya
lok, szárnyaszegett valóság, isme
retlen homályba hull, egy másik
változat szerint borul, megtalál
ja őket a tévedés, az irodalom o
lyan, miként a létezés, semmi ér
telme, mégis minden az értel
mét kutatja, aminek értelme van

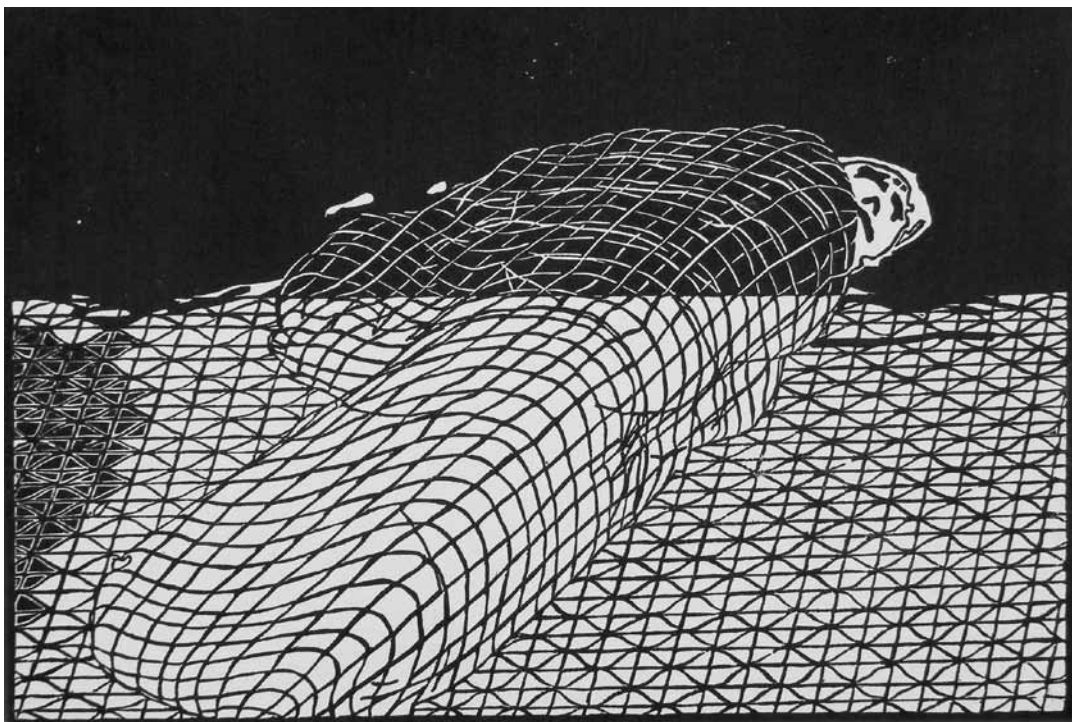
egyedik zsoltár, pócsme
gyer, tizenkilenc március
tizennégy, csütörtök, elfelej
tettem feltámadni, éppen
ezért a test szomorú, a
hús édeskés rothadása
nyirkos falak közé szorít
ja a magányt, névtelen
angyalok a sánta kertész
hasonmását keresik, a
lélek gúnyája elszakadt,
szavak nélkül terem
hallgatást a nem létezés

himnusz, pócsmegyer, húsz július
huszonhat, vasárnap, hirtelen
két tévedés között találja ma
gát a gyermek, az egyik ház sár
ga, a másik ház zöld, az a

ház, amelyikben a gyermek la-
kik, lila, lilára festette a férfi,
aki vigyáz a többi emberre, nem
ő alkotta a szabályokat, ő csak
a teremtés őre, hogy rend le-
gyen, mint az angyalok, úgy ve-
zet kézen fogva az álom irányá-
ba, felé, a test dramaturgiája

felejtettem feltámadni,
pócsmegyer, tizennégy már-
cius tizenöt, péntek, éppen
ezért a test szomorú, a
hús édeskés rothadása
nyirkos falak közé szorít
ja a magányt, névtelen
angyalok keresik az i-
degen kertész hasonmá-
sát, szavak nélkül szent
hallgatást teremt a né-
maság, a lélek gúnyja el-
szakadt, tűnődik az idő
múlása az örökkévalóság

ADY JÓZSEF, A háló (A művész halála), 1983, linómetszet

BORSODI L. LÁSZLÓ

Magister et Discipuli

BORSODI L. LÁSZLÓ (1976) Csíkszereda

A MÉRCE

A tanár úrnál egyetlen mérce volt: a tudás. Vele nem lehetett kukoricázni, jópofáskodni, bőre alá bújni, kedveskedni – magyarázza nekem édesapámról egy volt tanítványa. – Ő a diákkal nem bratyizott. Három lépés, az három lépés. Mindenkit a vezetéknévén szólított. *Ha tizenegyedikben hibátlanul tudod az anatómiát, akkor a keresztneveden is szólítlak* – mondta édesapám, tette hozzá a tanítvány. Milyen jó, hogy engem kicsi koromtól a keresztnevemen, sőt a becenevemen szólít, s negyven éve más mércével is mér, édesapám!

KRÉTAPOR ÉS RAGYOGÁS

Édesapám mondja

A tanítás, a gyermekekkel való foglalkozás szép, magasztos tevékenység, hivatással, az emberekbe vetett bizalommal. A jövőnk, nemzetünk jövője iránti mély felelősséget feltételez, azokért, akiknek szellemi pallérozását a Gondviselő ránk bízta. Nem bántam meg hát, hogy hosszú évekig reggelente a padok elé álltam: a krétaporon át a legfényesebb gyémántkristályok ragyogásában gyönyörködhettem.

NA, MESTER?

Bokor mondja

Becsengetés után Dénes barátommal azt találgattuk, hogy ki tanítja majd a növénytant. Én úgy képzeltem el, hogy egy magas, délceg, kisportolt ember lesz. A hátsó padban ültünk, és amikor az ajtón belépett, a fejét sem láttuk. Alacsony, piros arcú, kövérek ember állt meg a katedránál, a napló mellett egy pálcát szorongatott. Egymásra néztünk Dénessel, és én olyan röhögőgörcsöt kaptam, hogy nem tudtam abbahagyni. – Na, mily olyan nevetséges, mester? – szólított meg komoran tanárom. Engem addigi életemben sokféleképpen szólítottak a felnőttek, de mesternek még soha.

A TANÍTÁS

Antal mondja

Azt tanultam meg tőle, hogy a világban vannak társadalmi és etikai előírások, és azoknak megfelelően kell és érdemes élni, mert csak ez jelent lehetőséget, továbblépést.

HARMINCHÁROM!

Sükös mondja

Következetlenségével tette magát teljesen kiszámíthatatlanná: évharmadokig joviális engedékenységgel oktatta a biológiát azzal a jelszóval, hogy nektek, *filológusoknak* ez úgysem fontos. Majd valami gyermekes csínyttől bepöccenve kényszerített, hogy a középül mind a *harminchárom* alkatrészt könyv nélkül tudjuk.

A MUTATÓPÁLCA

Bogdán mondja

Amikor a nevét kiejtem, már előttem piros arca, élénk, barna szeme, apró, zömök alakja, kezében a mutatópálcával. Fehér vagy sötétkék dokk köpenyében, hátratett kézzel fel-alá sétál a padok között. Mint egy hadvezér.

Miközben magyaráz, a pálca a segítőtársa, úgy mozog a kezében, mintha életre kelne. Ha a felelőre vár, vagy körbesétál, azzal paskolja magát. Ha sokat nyökög a felelő, vár, de a pálca mozgásának üteme fokozatosan gyorsul. Amikor valaki szépen felel, a mutatópálca a tanár gerincoszlopa mögé rejtőzik, hátratett két kezében lapul. Sose üt vele, se diákra, se az asztalra.

Úgy kezeli, mint egy zsonglőr.

RAJZOLNI

Bogdán mondja másodszor

Mindent szemléltet, mindent bemutat, mindent magyaráz, itt nagyobb hangsúllyal mondja, ott szünetet tart, mindent lerajzol és lerajzoltat. Rajzoljuk a növényeket, az állatokat, a szervrendszereket, a csontokat, az izmokat, a beleket.

És tanulom, tanulom magyarul, tanulom latinul, és már azt hiszem, értem is, mire felelni kell, és mondani készülök, mondani vélem, legalábbis nyökögök, habogok, körülbelül, talán, vagy az sem.

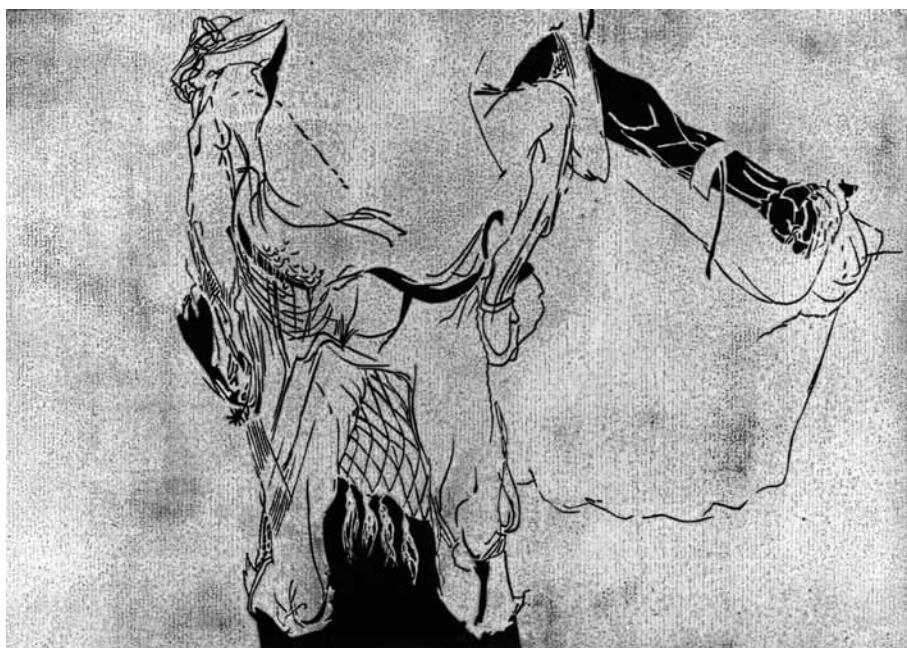
– Hát, kérem szépen, ez idáig 3,50. Törölje le a táblát, hogy adhassak egy 4-est...*

És kezdődik minden előlről: tanulom, rajzolom, tanulom, rajzolom, tanulom, ha álmomból felköltene is, tudom a vérkeringést, tudom mutogatni a pitvarokat, a kamrákat, a billentyűket, a kis- és a nagyvérkört. És felelek újra, és most már tudok mindent, értek minden összefüggést, és mondom, és mondom, már én magyarázom...

– Helyre mehet, kérem szépen, ez 9-es.

És a magad győzelmével elindulsz: kutató leszel, orvos, tanár, állatorvos, asszisztens. Visszanézel, előre. Rajzolod tovább.

* A romániai oktatási rendszerben az osztályozási skála 1-estől 10-esig terjed. Az 5-ös az átmenő jegy.

AMBRUS LUDWIG

Harminc éve hunyt el Ady József képzőművész

Közös életérzéseinkre, együttalkotásainkra
és vívódásainkra emlékezem

„Az egység a felszín és a lényeg egysége. A forma és a tartalom egysége. A test és a lélek egysége. Nem azonossága és nem egyenlősége, hanem egysége, ami azt jelenti, hogy az elemeknek, amelyek az egységben együtt vannak, különbözniük kell, ezért és csakis ezért egyesülhetnek.” (Hamvas Béla)

AMBRUS LUDWIG (1958) Grödinge

A NAGY TALÁLKOZÁS A DIKTATÚRA SZORÍTÁSÁBAN

1977-ben végeztem el a Kolozsvári Képzőművészeti Középiskolát. Ekkor találkoztam Ady Józseffel (Jedd, 1950. április 4 – Budapest, 1991. november 19.), akkor ő már másodéves egyetemi hallgató volt a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti és Formatervezési Egyetem festő szakán. Személyiségéből már akkor sugárzott az elhivatottság és az elszántság. Teljes elkötelezettséggel végezte a feladatát. A képzőművészeti gyakorlatok mellett az elméleti tantárgyakban is jeleskedett.

Ady József népszerű volt a kollégák körében. Ha valaki fölkereste, szívesen beszélgetett vele. Ilyenkor választékosan és igényesen fogalmazott. Ez nem a nyilvánosságnak szánt szerep hatásos eljárása volt, inkább a mély gondolkodás és szenvedély kifejezése.

Amit sokan a mai napig sem értenek, vagy csak elfelejtettek: akkor a romániai sovíniszta-kommunista diktatúra, az emberi szabadságjogok eltiprásának korszakát éltük. A mindent elárasztó irracionális oltárán feláldoztattak azok az eszmei értékek, amelyek nem csupán az európaiaké, hanem az emberé. Képzőművész hallgatóként és ráadásul magyar nemzetiségűként megszenvedtük ezt a gyalázatos rendszert. Ennek megértéséhez alighanem a személyes élmények nyers, mindennapi valóságossága vihet közelebb bennünket. A megélés módja persze különböző volt akkor is. És hogy milyenek voltak a túlélés mindennapi cselei, a reményt éltető apróságok, erről a következő történet jut eszembe. Egyik reggel a szeku (a román titkosrendőrség, a Securitate) felsorakozott a festő szak épületének bejárata előtt, amelyet Kós Károly tervezett. Maga az épület a kolozsvári Sétatéren található. A belépni óhajtó egyetemistáktól elkérték a személyi igazolványukat, és akik nem úgy néztek ki, mint az igazolványban látható fényképük, például hosszú haját, szakállt viseltek, azokat arra kényszerítették, hogy vágják le nagyra nőtt szőrzetüket. Addig nem léphettek be az egyetem területére. Ady József már akkor is szakállt viselt, éppen ezért ő sem úszta meg, neki is le kellett vágnia azt. Ám a levágott szőrzetét ráragasztotta egy vászondarabra, és ezt minden egyes nap, mielőtt nekilátott volna festeni, az álla alá rögzítette. Ez volt az egyik legelső performansz-megnyilvánulása. Ő ezzel az akciójával próbálta a történeteket – az emberi hülyeséget és a kommunizmust – „elviselni”, mert átlátta a rendszer minden brutális, anti-humánus és káros következményét. Tiltakozásában egymásba fonódott a művészi magatartás a szimbolikus tartalommal, a művészi cselekvés az „akváriumlét” sajátos életérzésével.

Ady József 1979-ben kiváló eredménnyel, országelsőként szerezte meg képesítését. Nagy érdeklődéssel hallgattam diplomavédését. Ugyanebben az évben foglalta el állását mint díszletfestő a Kolozsvári Operaszínházban. Ekkor találkoztunk újra, ugyanis meghívott a Párizs utcai al-bérletébe, ahol megmutatta anilinnel festett alkotásait. Sok mindenről beszélgettünk: a művészet önzetlenségéről, az életünk értelméről. S hogy mi által lesz a művészet magasrendű élvezet forrása, amely egyesít és megrendít, és mégis, csodálatos módon a lélek legmélyébe hatol. Meg akart ismerni, tudni akarta, miféle ember vagyok. Megittunk egy csésze teát, megmutatta a festményeit, hogy

ADY JÓZSEF (1950-1991)

nézegettem. Közben figyelte a reakciómat. Megállapítottam, hogy Ady József művei számtalan bonyolult, megrendítő emberi összefüggést hordoznak. A legjellemzőbb rájuk, hogy a képek egészt átszövik az életrajzi vonatkozások.

Jómagam 1980-ban sikeresen felvételiztem a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Egyetem Design Karának kerámia-üveg-fém szakára, s itt is végeztem 1984-ben. Ekkor kezdődött közös alkotói periódusunk. Ez a korszak 1986-ig, Svédországba disszidálásom időpontjáig tartott, és mindkettőnk számára kiemelt jelentőségű volt. Olyan alkotások születtek, amelyek kölcsönösen inspiráltak bennünket, és meghatározták alkotói tevékenységünket. Ugyanaz a közös létérzés hatott át mindkettőnkön. Vallottuk, hogy az életet nem szabad elválasztani az alkotástól, vagyis nem lehet merev határt húzni a művészi aktus és az élet között. Ezt csak szívvel-lélekkel lehet űzni, mindent beleadva a műbe.

OLYANNAK LÁTTALAK, AMILYEN VOLTÁL

Jóska az alkotás hevében mindig specifikusan gondolkodott, értékelt, beszélt és cselekedett. Mondhatni, a tiszta szellemmel, a szellem tisztaságával érintkezett. E műveletét kizárólag a művészi tevékenységen keresztül vitte véghez. „Az ember legyen a mű, és a mű az ember teljessége” – mondta Hamvas Béla. A tényleges valóságot kell feltárni, akármilyen megrázó – annál inkább. Az átlátszó egzisztencia és az univerzális tájékozódás egy összefüggést képeznek. Ez művészi tettének nagysága, a tudás és a személyiség átvilágítása. Ez életének meghatározó aktusa a katarzis felé. „Az emberi lét színvonalát elérni, azt a szintet, ahonnan a megtisztuláshoz vezető út már egyenes” – írja szintén Hamvas. Ez az a feladat, amelyről Charles-Pierre Baudelaire azt mondta, hogy több, mint amennyit az ember teljesíteni tud. Nem csupán ábrázolásról van szó, hanem érzékenységről és éberségről is. Ez a kölcsönhatás a meghatározó, ezáltal válik a mű hitelessé. Ady József teljes vehemenciával jelen volt munkáiban. A lélekben megnyilatkozó dolgok – részben a tudatalattiak, részben a tudatfölöttiek – a maguk teljességében leginkább az álmokban jelentkeznek. A lélek az élet-halál ellentéttel a küszöbátlépéskor a katarzisban jut kifejeződésre. Olyan lelki valóság ez, amit az ember nem ér el, hanem: ÉL. Az élet csupán a lélek egyik sajátos stádiuma, önmagában nincs kataraktikus jellege. Jóska alkotásaiban a lényeg a lélek legmélyéből tör fel. Az egyszerűség és a sors-reális fedik egymást. Az a szellemi, misztikus elmélyülés, amely képeiből sugárzik, valamint az érzékiség, a hit és az elkötelezettség csak metafizikusan, az emberen túlról érthető. Aki többet szenvedett, az jobban átéli, mivel rögzös az út a láthatótól a láthatatlanig. Aki szemlélődő alkat, az mélyebbre lát benne. Aki életében a szív szavát követi, az közelebb jut hozzá. Főképpen ma, amikor oly sokan csak a produktivitás előtt hajolnak meg, hódolnak be, ami által utat nyitnak minden hamisságnak és önkénynek.

Ady József alkotásai a lélek titkaiba való beavatások. Az elragadtatás folyamán kifejezésre jut mindaz, ami emlékezetének legmélyére került, a mélytudatába vésődött. Műveiben az egyéni lélek és szellem egymásra talál. Ez az érzés tehát megelőzi a művészi aktust. Ady József nem megpróbálja elhallgatni szenvedéseit, hanem megjeleníti azokat, úgy akarja legyőzni vívódásait, hogy közben megformálja érzéseit, és ez segíti abban, hogy elviselje a bajokat. Így mondja el, hogy az élet után nem a halál, hanem a túlvilág következik. Minden meghatározó művészet tragikus, mert éppen azt a szenvedést jeleníti meg, amelyben él.

Sokat töprengtem az elhivatottságon, ugyanis a művészet nem áll az életérdekek szolgálatában. Mind meghallottuk a hívást, csak épp nem azonos módon. Úgy gondolom, hogy ha lelkünk századokon át képes lenne magával vonzolni a testünket, és felcipelné több ezer év emelkedőjén, egyenesen ott találnánk magunkat, ahol semmi sem választ el az örökkévalóságban fenntartott helyünkötől. A „Szent Agónia” foglyai voltunk. Lehet, hogy az Úr a szenvedést szánta nekünk? Nem az ősi, a kegyelem előtti világ ringatott a bölcsőjében. Ami pedig Ady József belső világát illeti, úgy vélem, ugyanaz a helyzet. Mert az ő világa őszinte, érthető és való, az eszmény a kép, amellyé változni óhajt. Tudtam, hogy búcsúzik, azt is tudtam, hogy mitől. Ez a szellem és szeretet világa volt. „A művész befejezi életét, és a mű a kész monumentum, ami az emberiség előtt áll. A nagy művek sorsminták” (Hamvas Béla).

Sőt, a pusztá túlélés felett, az elnyomatás legsötétebb évtizedeiben is képes volt arra, hogy az alkotói reménybe kapaszkodva értékeket teremtsen. A magányhoz nem azért nyúlt, hogy önmagát

befoltozza, sokkal inkább azért, hogy az üdvfokozat légkörét megteremtse, ami lényében és magatartásában, valamint alkotásaiban nyilvánult meg. A magány párbeszédes. A magány lehetőséget nyújtott, hogy verseket írjon, ilyenkor nem volt egyedül. Versei reflexiók a megélt valóságra, emlékek szövédékei. A spirituális hallgatás a misztériuma. Minden korszaknak – ahogyan fogalmazta – ára a szenvedés és a szenvedésre való visszaemlékezés. Csak így lehetett valódibb. E megélt valóság az üdv fokának felelt meg. Az alkotásban tudott csak megnyugodni. A valóság képét önmagán áteresztette. Érzékeny lélek volt.

AZ IGAZSÁG KERESÉSÉNEK FELADATA

Beszélgetéseink során minden gondolatnak át tudtuk adni magunkat, még akkor is, ha ezek a gondolatok meghatározhatatlan helyen merültek fel, mégis a valóságban érlelődtek. Azt a hamis tudatot keltette bennünk, hogy ez, ami megvéd minket. Valójában kölcsönösen tápláltuk egymásban a szorongást, ironikusan ekként értékeltük magunkat és a késő esti órákig elnyúló beszélgetéseinket. Nem jobb-e a tudatlanság homályában a szív szavát követni? Eláradt bennünk az az érzés, hogy ez így van jól. Hiába, valóság és enyészet minden. Tudomást kellett vennünk arról, hogy abba a világkörbe léptünk, amely a szellem idejének letűnéséről tanúskodik. A létezés világa mindennél magasabb.

Egymásra voltunk utalva a keresztényellenes és értékromboló törekvésekkel szemben is. A román állam az elmúlt száz évben a homogén, magyaroktól mentes „nemzetállam” építésére törekedett. Mindig akadnak készségesek, akik eladnak „30 ezüstért”. (Ez itt legyen a Securitate besúgóira vonatkozó utalás.) Kinek fogja a lelkiismeretét furdalni? A jelen sorsom nem várt „ajándék”?

Összefonódásunk már találkozásunk korai szakaszában megmutatkozott. Az együttgondolkodás és alkotás: ez jelenik meg tisztán a közös *akciózásainkban* és *fotózásainkban*, ki-ki a maga járulékát formálva és kínálva hozzá. A tudat szabadságának sajátos spontaneitásából kölcsönöztek egymásnak a lehetőség mámorát. Mindketten fölülmúltuk a bennünk rejlő egót, így a szenvedély és a cselekvés egységét realizáltuk, megőrizve ki-ki a maga spontaneitását. Ugyanakkor egyikünk sem adta fel saját szubjektivitását. Ez volt az, ami szellemi és művészi tevékenységünket kölcsönösen ihlette.

A HELYSZÍNKERESÉS

Az „ideális helyszín” metafizikája arra készítetett bennünket, hogy együtt tapasztaljuk meg a képzelet ösztönszerű kiteljesülését. Az előkészület a helyszíneken történt. Mindketten részt vettünk benne. Egyfajta összművészeti felkészülés volt ez, amit közösen csináltunk. Így adtuk át egymásnak saját érzéseinket, és hoztuk egymást hasonló lelkiállapotba. Ez volt a mi igazi együttműködésünk kulcsa. A „végleges” helyszíneken szakmai problémákról és beállításokról beszélgettünk. Mindkettőnkben megvolt a lelkesedés, amire szükségünk is volt. Odaadással működünk együtt. Átéreztük, hogy jelentős dolog részesei lehetünk. Örömmel dolgoztam vele, könnyű döntés volt. Néha a helyszínkérés közben felvettem néhány eldobott tárgyat, amelyik a mai ember ízlésének nem felelne meg. Így bukkantam rá Anti bácsira. *Anti bácsi* a Házsongárdi temetőben talált, az idő által kikezdett gipszszobor volt. A túlvilági kalauz jelképe lett. A helyszín kitűnő iskola volt, mert csodásan tanítgatott „rendezni” a belső elintézetlen dolgainkat.

Közös akcióink a Házsongárdi temetőben (a mi Nemzeti Múzeumunkban, ahogyan akkoriban hívtam): *Incselkedés a nyújtópaddal*; *Ki a gödörből*; *Anti bácsi*. Az embernek egyetlen hely sem maradt. Ez az egyetlen hely, ahová jöhetünk, ha már nincs más remény. Önző céllal az ember ide nem léphet be. Az is előfordult, hogy a cselekvés hirtelen önmagát hozta létre tiszta reflexív síkon. Ezen a szinten nincs különbség a lehetséges körülmények és a valóság között, hiszen a látszat abszolút. Gondolkodásunk nem tudott ellenállni, át kellett vennie a hely szellemét. Így vizuálisan erősebb atmoszféra teremtésére vált alkalmassá, amit fotóztunk. Az első akciózás hatalmas élmény volt, lenyűgözött mindkettőnket. Mintha átléptünk volna egy másik dimenzióba. Rendkívüli dolgok születtek. Valamennyi elképzelésünk megvalósulhatott, amire az önkifejezéshez szükség van. Így szület-

tek meg talán az akcióink legerősebb atmoszférájú fényképei. A legtöbb fénykép fekete-fehérben készült, fekete-fehér negatívra. A lehetőségekhez képest igényességre törekedtünk. Szokatlan fényképezés volt, amit akkor műveltünk. *Anti bácsi*t több beállításban és világításban fotózva állandóan változtattunk ugyanazon a jeleneten. Ady Józseffel együtt dolgozni olyan volt, mintha örökséghez jutottam volna. Kölcsönösen elfogadtuk egymás nézőpontjait, így téve lehetővé a folyamat végrehajtását. Nem szabtuk gátat és határt. Mindketten szabadon nyilvánultunk meg, kezünkben volt az állandósult indíték arra, hogy művészi akciókat hajtsunk végre. Egyikünk sem próbálta ráerőszakolni magát a másikra. Nem volt bennünk semmi öncélúság. Többnyire elég volt egy reflexív aktus ahhoz, hogy működőképesse váljunk. Így tettük lehetővé, hogy a spontaneitás kiszakadjon az énből, és egyszerre transzcendentális erejű tiszta eseménnyé váljék, hogy megkülönböztessük a lehetőséget a valóstól, a látszatot a léttől, az akartat az elszenvedettől. A lélek számára meghatározó cselekvések voltak ezek.

A KOLOZSVÁRI SZEMÉTDOMBON LÉTREHOZOTT INSTALLÁCIÓINK

Ez a hely soha senkinek nem szerez örömet, még akkor sem, ha az emberi természet része. Bonyos értelemben: reménytelen, visszafordíthatatlan hely. De amíg ez a seb nyitott, se éjjelünk, se nappalunk. Lehet, hogy e rejtély miatt nincs?! Ennek a helynek bizonyos rétegei természetüknél fogva egy „másvalakivel” való viszonyt igényelnek. A rétegek nem történeti rendben helyezkednek el. Tehát ez nem egy abszolút értékösztönből teremtett hely. Ez a felismerés szülte kapcsolat lehet az ember által teremtett világ színönimája. A szemétdomb már nem kényszerít arra, hogy elfordítsuk a figyelmünket az igazi problémáktól. Nem szükségeltetik, hogy a tárgy megelőzze a szubjektumot ahhoz, hogy a szellemi álértékek eltűnjenek. Kivonni a világból annak tartalmát, ami nem szükségeltetik. A szemétdomb a nem teremtett létező helye, az örökből való leszakítottság. A mai kor ideje. Ott nem járnak. Ott a szabad akaratunkból, amint feltűntünk, minden mozgásba jött. Minden olyan volt, amilyenné mi tettük. Ami ott zajlott, az tőlünk függött. Ez volt a mi „Zónánk”.

A DOLGOK MÖGÉ LÁTNI

Hosszú estéket töltöttünk együtt Jóskával. Amit gondoltunk és amit mondtunk, egyfajta művészi állásfoglalást jelentett. Egyik közös törekvésünk volt a dolgok mögé látni. Alkotói megnyilvánulásainkon keresztül a létezést úgy akartuk elérni, hogy a spirituális megvalósítást kisugározzuk azoknak, akiknek kell. Soha ne cselekedjünk visszafordíthatatlant! A gondviselés erre a közös megállapításra ösztökélt bennünket. Nem nagy műveket akartunk teremteni, hanem a tisztulás folyamatát szerettük volna tetten érni, és a külvilág ránk vetített képeitől megszabadulni. Ebben az értelemben minden művészi szóhasználat alaptalannak bizonyult. Mindketten tükrök voltunk, amelyben láthattuk azt, amit a másik cselekszik. Saint-Martin azt mondja, hogy kint azt kell megcsinálni, amit az ember bent elmulasztott. Ady József esetében is úgy, mint a saját magam esetében, minden attól függött, hogy hajlandóak vagyunk-e magunkat feláldozni valamiért, ami több. Ezért váltunk sebezhetővé. Szabad koldusok voltunk, nem volt becsvágyunk. Arra a következtetésre jutottunk, hogy az élet nem várt ajándék és kegyelem. Realitása csak annak van, ami élményszerű. A művész minden dolog lényegét megérti, ha művészete a megélt élmény köré tagozódik. Ezáltal az alkotó a sorsát az átélésre építi. Ez a művész realitása, mivel az élete és a sorsa élményszerű mint feszültség, dráma és kép.

Azt vallotta nekem, hogy szenvedély nélkül ugyan lehet alkotni, de ezért nem érdemes élni. Az emberi élet romlottságával és gonoszságával szemben a hétköznapi ember csak vezeklő lehet, és legfeljebb hihet a megváltásban. Az életmű legjellemzőbb vonása, hogy félbe lehet szakítani, abba lehet hagyni, de nem lehet vele elkészülni. Ady József az érthetetlen és kifürkészhetetlen valóságot próbálta feltárni. A transzcendens és természeti világ élménye a megtudhatatlan és érthetetlen valóságok feltárulkozása, a mai világhelyzet megvilágítására tett kísérlet. Ezt a mentési kísérletet egzisztencializmusnak hívják. Az ember és mű egysége nélkül maga az élet is lehetetlen. Ady József mindvégig szenvedélyesen alkotott, akkor is, amikor már tudatában volt betegségének. Alkotói korszaka végső stádiumában létrehozott műveinek célja a mögélátás irányába utat találni, és megjelölni, hogy mi az, ami szétesett. Nem várt betegsége révén elérkezett valahová, arra a „helyre”, ahol lehetőséget kapott a sorstól, hogy folytassa azt, amire hívatott. Ő már tudta, hogy nincs más tenni-valója, de a helyzetet meg akarta menteni. Lenyűgöző lendülettel alkotott tovább. Alkotásai olyan egyszerűnek tűnnek, ami kockázattal jár, de még ez a kockázat is áldott. Ami a lélek legmélyéről tör fel, az az örök és elmúlhatatlan lét kinyílása, az egyszeri és mulandó élet cifraság nélküli megvalósulása. Ez a magatartás szilárdította meg a végsőig.

Az „emigrációban” folytatott szellemi harca művészi teljesítményekben hihetetlenül gazdag. Mélységesen emberi, morális, egzisztenciális megfigyelésekből és benyomásokból táplálkozó meggyőződése következményeként meghatározó alkotások születtek.

Kórházban töltött ideje alatt szembekerült a sötét, kegyetlen valósággal. Életrajzi drámája filozofikus és poétikus tartalmaktól döbbenetes képek sorában teljesedett ki. A kórházi ágyban élete legszomorúbb korszaka kezdődött el. Ady József ekkor készült „kisméretű” sorozatára a megismételhetetlenség és a nemes egyszerűség, a szomorúság és titokzatosság a jellemző. Megélt eseményeket ábrázol sajátos művészi interpretációban. Amit szenvedélynek és szenvedésnek nevezünk, nem csupán lelki energia entrópiája, hanem a lélek és a külvilág súrlódása. Teljesedjék be, ami elhatározott. Mert a gyengeség nagy, az erő pedig hitvány. A félelem felemésztí a lelket. Az emberi lét sok olyan veszélyt rejt, amely sokkal inkább érint bennünket, halandókat. Ady József hitt önmagában. Az ember, amikor megszületik, gyenge és hajlékony, amikor meghal, kemény és rideg. A keménység és az erő a halál kísérői. A hajlékonyság és gyöngeség a lét frissességét fejezi ki. Ezért nem győzhet, ami megszilárdult. Itt még senki sem ment vissza ugyanazon az úton. A képek egyszerűek, mint minden, ami zseniális. És önnön valósága is jelen van a művekben. Az alkotó elvont elmélyedése, a művek sok részlete tanúságtétel, amit bizonyos értelemben lélektani vezérfonalként is megjelenít, s az önérzet feláldozását is tapinthatóvá teszi. Talán bennünket is felszabadít? *Sütő András* című rajza az író leplezetlen tragédiája (ugyanis elveszítette bal szeme világát az RMDSZ-székház ostromakor). A marosvásárhelyi pogrom (*Fekete március*, 1990. március 16–21.) magyarellenos provokációiról, gyilkosságokról, borzalmakról érkezett történetek és hírek (az eseményeket az egykori Securitate emberei robbantották ki) készítették arra, hogy ne térjen vissza szülőhazájába, Erdélybe. Az ember meggyalázásában Románia az utóbbi száz évben – mondhatni, a mai napig – mindig az élen járt. Művében a legvágyakozóbb önkívület kiáltása, a szeretetben való megváltás utáni óhaj sikolya fogalmazódik meg elemi erővel. Ha szeretet nincsen énbennem, semmi vagyok, ez a megoldás, ez a kiút a jellemzője grafikai lapjainak. Egyszer minden bizonnal eljön a nagy döntés harangütése, ami az akaratot ismét fölzsabadítja, a célt és a reményt az embernek ismét visszaadja.

A százhalombattai találkozás – két barát búcsúja – mintegy a „főpróbája” volt azoknak a beszélgetéseknek, amelyeket több évvel azelőtt folytattam Ady Józseffel. A hír teljesen letaglózott. „Ne félj, én nem félek a haláltól!” – mondta. „A szenvedéstől félek. Remélem, nem kell sokat szenvednem. Látod, milyen nehéz meghalni is? Színészkednem kell, hogy édesanyámban tartsam a lelket. Meghalni sem lehet békében.”

Ő szolgálta fel a vacsorát, én pedig mélységesen meghatott voltam. Úgy éreztem magam, mint az Utolsó vacsorán. Így látni egy igaz barátot? Miért? Miért ez a balsors? Százhalombattai szobájában világosságot teremtett az élet és halál dolgai felett. Az akkor született művek jelképesen a lélek felszabadulását jelentették. Már-már örömmel telve fedeztem fel, hogy nincs mit mondanom. Minden olyan tiszta és üde volt. Olyan volt, mintha elbúcsúznánk egymástól egy láthatatlan út két oldalán állva. Egy megmagyarázhatatlan előérzet alapján megértettem, Isten akarat az, hogy halála előtt ismerjek meg valamit e kockázatból. Talán csak annyit, hogy „áldozatom” teljes legyen, amikor eljön az én időm. Mindent vagy semmit. Ez volt két igaz barát búcsúja.

Micsoda szenvedés, hogy ezt rajta kívül oly kevesen látják, hogy ezt neki viselnie kellett. Ennek a magatartásának köszönhetően megtalálta azt az örök valamit, azt a pontot, amely időtlen és igaz, amely a küszöb átlépésekor megszólíthatóvá tette. Meggyőződésem, hogy a halál pillanatában a lélek kiteljesedését át tudta élni. A karakter-egzisztencia gyújtópontját. Ez volt Ady József létezési helye, az egyszeri, a lélektani teszt, amelyet mindenki saját maga számára építhet fel.

Az élet morális és metafizikai sebet ejt. A rongáltságban élni és az eredetit helyreállítani. Ez az a szenvedély, ami a világot teremtette.

A százhalombattai tartózkodási helyét – ahová az életösztön vezérelte, és az igazságot helyezte – „szigetnek” érezte. Ez a periódus a tiszta akarat és az időtlent megismerő szubjektum művészi állásfoglalásának, az abszolút szellemiségről alkotott fogalmak perspektivikus szemlélődésének és a művészi tett kötelességének bizonyult. A misztika mellett a tiszta szellemiség alapeszméje is meghatározó a *Neomisztika* című sorozatában. Ezek látszólag könnyed alkotások. Az „X” egymásba forduló megjelenítése, a más-más hangsúllyal létrejött képi bizonyosságok nemcsak arra való, hogy a valósághoz közelebb hozzanak bennünket, hanem hogy az embert megtisztítsák. A tartós akaratallal rendelkező homo sapiens értékmérője ez. A tárgyat a művész formálja azáltal, hogy a határoltba belevissza a határtalant. Az érzéki jelenséget úgy kell ábrázolni, hogy a végtelenség tetten érhető legyen a végében. Ez az a mérték, amellyel a jó és rossz művészetet egymástól meg lehet különböztetni.

A művész élete az igazsághoz való egyre célszerűbb belső alkalmazkodást állítja előtérbe. A hódító erők elvi elsőbbsége új interpretációkat, új irányt és új formákat hoz létre. Ezen alkotások

egy nehezen feloldható és elemezhető egységben kristályosodnak ki – amelyekben egy egész folyamat sűrűsödik össze, miképpen akár egyetlen motívum is átrendeződhet a szintézis következtében –, s változtatják meg értéküket a szenvedés útján. Kétségtelenül megrendítő, mondhatni, művészetének egyik csúcspontja, ahogyan a tragikusan megélt élettapasztalatokat igyekszik feloldani, és ezáltal megteremti közlendőjének sajátos filozófiáját.

Fordított világ – itt arról van szó, hogy a belénk rögződött benyomásoktól megszabadulni csak aktív akarattal lehetséges. Az idegen dolgokat, világokat és körülményeket csak az akarat kisülésével, a szükségszerű és a véletlen szétválasztásával, az oksági gondolkodással lehetséges kiszámíthatóvá tenni. A szuverén individuum a megtisztulásért küzd. A művész minden korban olyan élettechnikát próbál alkalmazni, amellyel a romlott és korrupt realitást helyreállíthatja. Tehát azzal a magatartásával, hogy normálisan kíván élni, olyan műveket alkot, amelyek a hiteles realitásba való életrésztételét lehetővé teszik számára. Ez az ő tragikus küzdelme. Az egyénnek katarzisa van szüksége, hogy a létezés tisztaságát önmagában realizálni tudja. A világ túl sokáig volt már boldokháza!

Ego sum – mi ez, ha nem a sors fölötti hatalom élménye, vagyis önmagára büszkén igent mondani. Sorsának személyén túlrő jelentőséget tulajdonít. Ez az önarcképe a megélt lelkiállapot és a szellem konfliktusának tükröződése. A halál előszobájában, a betegség meddő, parazita létformájában otthonra lel benne a szellem szférájába hatoló öndefiníció. E munkáját az egzisztenciális önismeret és az erkölcsi felelősségvállalás eszmei műveként lehet értelmezni. Ez a „kép” kíméletlen, különös, összegző mű, amely sajátos önéletrajzának szándékosan súlyos kifejeződése. Egzisztenciális párhuzama a vallásgyakorlatból ismert életgyógyás.

Az *Áldinamika* – egy másik alkotói virtuozitása. Tudniillik az emberi kapcsolatok intimitása is érezhető a hasonló típusú műveinek széles spektrumában. Erkölcsi ereje és szemlélete a lelkiismeret kivetítését, objektivációját egy belülről jövő kísértő vonzással szinte visszatérő motívumként használja a feszültség megragadására. E könyv előttörténetét képezi Jóska egykori élettársának elutazása. A hölgy távolléte hiányérzettel töltötte el, és arra ösztökölte, hogy egy női „bábfigurában” vizualizálja vágyképét. Ezt az installációját fotón dokumentálta, majd később *Áldinamika* címmel grafikai „sorozattá” szublimálta.

Ady József betegségtudatos utolsó korszaka kétségtelenül megrendítő, tragikus csúcspontja művészetének. A visszafordíthatatlanság diagnózisát igyekszik összhanggá oldani műveiben. A halála előtti esztendő a pontos analízis és a költői szintézis megnyilvánulása. A legfontosabb, hogy a tudás és az egzisztenciális letisztultság iránti vágy eredendően megvolt benne. Az önmagától értetődő világosságra törekvése utolsó életszakaszának drámai gyümölcse, amelyhez a magányosság motívuma révén megdőbbséget belső rokonság fűzi, s amely nemcsak tragikus, de misztikus jegyeket is hordoz. Annak a „néma” küzdelemnek a végkimenetele, amelyet a vérrákkal folytatott, csak a belső átvilágítás sikerén múlhatott. Ez volt élete döntő aktusa, az elhatározott lépés a megtisztulás felé.

„Nem szívesen válok meg az élettől” – mondta a *Végtelen búzamezők* című alkotásában. „A természetet mindig szerettem. A halál és az élet elválaszthatatlan.” Sajátságos ez a melankólia, amit egzisztenciájának középpontjába állított. A belső aktivitás egyféle lélektani megnyilvánulás, a külső világ jelenségeitől független álom táplálkozik belőle.

A *Családi tűzhely* voltaképp a kegyelemről szól. A témát a lélektant felhasználva bontja ki. Feloldozhatja önmagát az önmagát kereső ember? A honvágy feszültséget és drámát szül: büntudatot ébreszt, és feloldozásért kiált. A művészi pálya és életmű lehet tiszteletre méltó vagy teljes. A teljesnek megadatik, hogy az emberi lét minden vonatkozását tetten érje, és megvalósíthassa az alkotó munkának köszönhetően.

A lélek és a test divergenciája is a belső indíttatás szülte a *Nem arról hajnallik, amerről hajnalott...* című kórházi rajzán. Egy abszurd remény csapdája. Ezzel az idézettel magyarázza az élet érdemen túli és kiszámíthatatlan összefüggéseit. A hihetetlen aszkézis valódi életszentséget teremt, amely egyféle lojalitási aktusként értelmezhető. A lélektani vizsgálódás döntő szakaszába lépve megjelöli a tudatalattiak és a tudatfölöttiek sajátosságait.

A magány – a „magaslati nézőpont” – szinte önmaga határain túlra emeli szellemét. Kritikus és kételkedő elméje szenvedélyes és emlékező beszélgései során sokszor kitért az élet groteszk ellentmondásaira. Egész életművét az eszmei vonatkozások egymásba fonódásának rendszere formálta. Ez a mozzanat emeli a szénrajzait fokozatosan egy korszak sajátos művészi szintézisévé.

A SZELLEM KIFEJEZŐDÉSE A FELOLDÁS MEGTEREMTŐJE – BELSŐ „TÁRSALGÁSOM” ADY JÓZSEFFEL

„Sokat töprengtem az elhivatottságon, az elszánt odaadáson. Mind meghallottuk a hívást, csak épp nem azonos módon. Lehet, hogy a sors a szenvedést szánta nekem, de a megpróbáltatások ne torzítsák el ítélőképességünket, amikor lelkünk megmentéséről van szó. A lelket nem szokás megzsa-

rolni! Ami pedig a művész valóságát illeti, úgy vélem, ugyanaz a helyzet. Ha a gyötrelmek felülkerekednek, nem marad időm a művészkedésre, én így látom” – írta Ady József.

Lenyűgöző lelkiismeret-vizsgálat ez. Az eljövendő betegség és a halál legmélyebb tudatától áthatott átélés. Művészete a megtisztulás egy új állapotába és új létfeltételek közé érkezik: mélységre és magasságra tesz szert. Egyfajta várakozást, reményt kelt maga iránt. Mintha saját maga nem is cél lenne, hanem csak út, az elkerülhetetlen végzet. Felszabadult a varázslat létesítette élet és halál dolgai alól, nem a maga erejéből, amint azt restelkedve megvallotta magának, hanem elemi külső hatalmak által. De ha sorsa eltűnt is a nagy végzetben, kifejeződött benne valami személyhez szóló. Az alkotás laboratóriumi világában diagnosztizálja a megtisztulás művészi megformálásának folyamatát. Megcselekedte, amit kellett, és célhoz ért, az emberiség és a szeretet nevében: ez elméjének szabadsága. Ez volt személyiségének és cselekedeteinek meghatározója. Ez már több mint megismerés és kifejezés. A humanitás értelme. Művészi elhivatottságának veleje, hogy az artisztikus cselekvés, a lelkiállapot kifejezése átlendíti az életet a „holtponton”. Művészi hitelét ez biztosítja. Az emberi kapcsolatok bonyolult rétegei át- és átszövik alkotásait. Egész gondolatkincstárának jelképanyagát személyes sugárzássá növeli, egyúttal művészi szuggesztivitással és felfokozott léttel telíti, valamint egzisztenciális utalásokkal, filozófiai elemzésekkel terheli annak intellektuális légkörét. Ady József művészi alapsajátosságainak mélyebb megértéséhez érdemes elgondolkodni egyik vallomásszerű mondatán: „A művészet az élet, a sors – az alkotás fényében.”

„A legtöbben miért őrzik magukat? Az emberiséget akarják megajándékozni megvásárolható ihletüknek üvegyöngyeivel? Fütyülök az ilyen emberiségre. Az egészből csak egy érdek: amikor a test lélekke válik, és a lélek testté. Az emberek nem szeretnek legbensőbb érzéseikről beszélni. A többi csak mankó, művétag.”

Vannak olyan művészek, akik a sors kegyeltjeinek tartják magukat, és kizsákmányolják a szakmájukat. A mai álművész egyáltalán nem művész többé, csupán spekuláns, aki ellesett művészi külsőségek égése alatt szórakoztatást űz. „A spiritualitás nem eladható és megvásárolható, ha ez mégis végbe megy, a világnak vége van, és kezdődik Sodoma” (Hamvas Béla). Csak akkor fogható fel komolyan a művészet, amennyiben nincsen semmiféle érdekeltisége, nem támolyog, sem a közönség, sem a különféle világnézetek felé. Amennyiben mégis van ilyenszerű megnyilvánulása, nem művészet többé, hanem árucikk, ami azért készül, hogy megvásárolják. A megromlott emberi létezésben mindez csak fordított trágyadomb, nyereszkesedés, a mai modern intelligencia-bestializmus csúcspontja. Ezért nincs összhang a művész és az alkotás között. A művészek kötelesek morális felelősséget vállalni minden tettükért, amit az alkotás folyamata során véghezvisznek. És ez rengeteg lemondással, áldozattal jár. A művész van a műért, és nem a mű a művészért. A mű használ fel téged, az életedet és nem fordítva. A képzelet olyan világ, amely szenvedélyt kelt, amikor a külső és a belső világ között a fal leomlik.

„Az élet értelme a művészet önzetlensége. És ez természetesen én vagyok. Az én gondolataimat képezi le. És ha azt kívánnám, hogy eltörjön? Így is eléggé a lelkembe taposott. Sürget az idő!”

Nagy illúziók, abszolút igazság! Miáltal lesz a művészet a magasabb rendű élvezet forrása, amely egyesít és megrendít? Hiszen végső soron mindennek megvan a maga értelme és oka. A művészet az embertől nem valami mást és idegen eszmei lényt követel, hanem önmagát.

Az ember elveszti az álom ajándékát. Ez az egyetlen adomány, amiből mindenkinek egyaránt jut. Egyenlővé tesz bolondot és bölcset. Csak egy rossz van benne: a halálra emlékeztet. Kapcsolatot keresünk, de nem találjuk. Mintha azon emberek helyében lennénk, akik olyan célokra törnek, amelyektől félünk, amelyekre nincs szükségünk. Ez lélekmarcangoló. Az embernek emberre van szüksége. Az igazságra való törekvésben az ember tanulásra van ítélve. Minden más balgaság. Embertelen helyzetben is emberként viselkedni. Az ember olykor önmaga ellen védekezik. Pedig mi örök vagyunk, az örök lelkiismerete. Az együttérzés magányossá tesz bennünket. Talán így helyes. A szenvedés lassanként borússá, gyanakvóvá alakítja az életet.

A szeretetet átélni kell, nem lehet magyarázni. Magyarázni csupán a megfogható dolgokat lehet. Szeretni azt lehet, amit elveszíthet az ember, barátját, asszonyát, hazáját. Talán azért vagyunk itt, hogy elsőként lássuk az embert szeretni való lényként?!

Annyi ott töltött év után érzel még kapcsolatot a földi élettel? Attól tartok, most azt kérdezed, mi az ottani élet értelme. A sors fintora, hogy Svédországban a pszeudodemokratikus államhatalmi gépezet gyaroltságait is meg kellett tapasztalnom: a neobolsevik mótelyt. A bebetonozott balliberalizmus diktatórikus, nemzetellenes szervezkedéseit, a nagyhatalmi geopolitikai kérdéseket. A bő-

szült pénzgazdálkodást, a társadalmi igazságtalanságot, a politikai és hivatali erőszakot és a hamis életdicsőítést. A politikai aknamunkáról és a szisztematikus hazudozásról lajstromot lehet vezetni. Az összes igazságtalanságot megélni kényszerültem. Az ottani letaszított embert a bosszú, az irigység és az alulmaradottság jellemzi. Semmit sem akar tudni. A dolgok természetét tagadja. Ez a kevélység jellemvonása itt is. Az emberek a bal lábukkal szavaznak. A bezárult emberi tudat nem töpreng az élet értelmén meg a hasonló filozófiai kérdéseken. A korrupt élet ellen sem küzd. Pedig a katarzis felé vezető út csak így érhető el. Lehet-e valaki boldog mások boldogtalansága árán? Ezeket a kérdéseket az élet alkonyán kell feltenniük. De hogy az mikor jön el, senki sem tudja. A legboldogabbak azok, akiket soha nem érdekelt az ilyen átkozott kérdések. A kérdés mindig a tudásvágy, s a tudás gyarapítja a szenvedést. Aki sokat tud, többet bánkódik.

Az egyszerű emberi igazságok megőrzéséhez kellene a titkok. A boldogság, a halál, a szerelem titkai. Erre gondolni olyan, mint tudni halálunk napját. Ha nem tudjuk, gyakorlatilag halhatatlanná válunk. Az utóbbi időben mintha elveszítettük volna az érzéseinket. Mi történt velünk? A régiekkel ilyen nem történhetett meg. Ők nem kérdezték, mi miért van. Régen a jövő a jelen folytatása volt, a változások ott derengtek a láthatáron. Mostanság a jövő egybefolyt a jelenrel.

Hiába, valóság és enyészet minden. Az emberiség már az összes ostobaságot és aljasságot elkövette. Csak ismétlődés minden a világon. Valóban megkeseredtem, és minél tovább tart, annál szörnyűbb nekem.

Ez a súlytalanság állapota lenne?! Mit tehetek? Kiásum ezt az igazságot, de közben történik velem valami. Az igazság helyett egy darab, nem is tudom, mit ástam ki. Amint megnevezem, elillan az értelme. A tudatom az igazság győzelmét kívánja. Aztán történik velem valami, ami nem belőlem jön, hanem valahonnan messziről. Maradjak itt, azon dolgok közt, amelyeket mindketten megérintettünk? Amelyek még őrzik a lehetetünket? Az értelem világa mindennél gazdagabb. Üzenet vagy ajándék? Nem tudom. A világ, amelybe lépek, az előbbinél magasabb? Amikor az önmagadról való tudatod megszűnik, a szellemnek Isten felé vezető útját éled át. A világ szörnyen unalmas nélküled. Istenem, nekem minden börtön. A mai állapotomat Assisi Szent Ferenc szavaival élve „a lélek sötét éjszakájának” hívnám.

Sorsomat titkos rokonság, sőt egyezés kötötte Ady Józsefhez. Az élet sodrától meghatározott művészet volt ez, szűkös eszközökkel, az akarat mámorában. Egymásra ismertünk a műveinkben, egymást megértve osztottuk meg közös tragédiánk több elemét. Barátságunk a misztikus elmélyülés és a szemlélődő lelkigyakorlat gondos emberi bölcsője, a megtisztulás útja volt.

Kevesen érezték át úgy a kor kívánságát átmenet kényszerét, mint Ady József. Utolsó nekirugaszkodása a reménytelen körülmények között kitartást kívánt, de így is megőrizte nagyságát, és minden méltóságát, életerejét az alkotásnak szentelte. Mindig csodáltam az aszketizmusát és abszolút egyszerűségét. Mert alkotásai láttán vált világossá előttem, hogy a valódi művészi tettek lenyűgöző képi megfogalmazással, mesterkéeltség nélküli eleganciával, egyszersmind bámulatos fennköltséggel párosulva realizálódnak. A rátörő szenvedély állapotában felfokozott érzelmű és intellektuális töltésű képi szituációkat teremtett. Ez a magatartás végigkísérte egész életét. Művészete intenzív létet igényelt. Életét nem a másodrendűsége építette, hanem a megtisztulás esélyére, „a tisztulás vágyára”. Ez nyújtott számára szellemi kielégülést. Ez a veleje egész művészetének. Tudatában volt annak, hogy az átlátszó egzisztencia az egyetemes orientáció nélkül elérhetetlen. Erről tanúskodnak élete utolsó szakaszában létrejött alkotásai. Ez az eszmény vezette őt. A teljes világ és tudás felé megnyílni, amely az eredeti realitásban való részvételt lehetővé teszi. Ady József kétségtelenül az egyike azoknak a legjellegzetesebb művészeknek, akiket a szó legteljesebb értelmében valóban modernnek, örök kortársinak lehet nevezni. A korrupt és romlott létben az ő szüntelen igaz vallomása, a valóságról szerzett magasabb tudása, a valóság megváltoztatására tett kísérlete ezt sugallják nekünk. Művészete folyamatos küzdelem a csak látható világ ellenében, amely magával hozta saját életének, szellemének és lelkének átvilágítását, felemelését és megtisztulását. Számára nem létezett más feladat, mint a Hamvas Béla által diagnosztizált korrupt valóságot megváltoztatni és az eredeti egzisztenciát helyreállítani. Kétségtelen, hogy műveiben „új életnek” első csírait sikerült életre hívnia, de hogy ezen belül milyen szenvedélyekkel, fájdalommal és kétségekkel kellett megküzdenie, mindörökké talány marad. Ő nem egy mindennapi ember volt. Számomra Ady József a maga egyszerűségében és megismételhetetlenségében a világszellem jelképévé vált. Tovább él az alkotásaiban. Emelje legyen áldott, nyugalma csendes. Az örök világosság fényeskedjék neki.

ADY JÓZSEF, Érzelmes szimmetria, 1979, gouache;
Fordított világ, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Ego sum, litográfia, 1990

ADY JÓZSEF, Portré, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Neomisztika III., 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Átló, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Portré, 1990, egyedi vegyes technika

◀ ADY JÓZSEF, Fel a fejjel, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Madár, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Szalkszentmárton, 1990, egyedi vegyes technika

SZABÓ RÓBERT CSABA

Halál vidéken

SZABÓ RÓBERT CSABA (1981) Szilágybagos

Csernák sokáig halogatta, hogy felhívja Keresztest, az idősödő író. Azt mondta, majd a jövő héten megcsengetem. Aztán amikor eljött a kitűzött nap, újra tolt a pár napot, és így görgette maga előtt az ígétét, míg végül Keresztes meghalt.

Nem tudta többé felhívni.

Már azt sem tudta, miért kellett volna felhívnia, csak a késztetést érezte. Lehet, hogy kényszer volt, már arra sem emlékezett. Nem tudta, mit kellene mondania az idős pályatársnak, aki vidékre húzódva élte le utolsó tíz évét. Vagy mindig is ott élt volna? Ennek az apró életrajzi ténynek utána kellett néznie. Vagy nem is olyan apró, töprengett, mert Keresztes, biztosan emlékezett rá, indulása idején a fővárosban élt.

Jelentős író volt ez a Keresztes? A végén már ez is felmerült benne. Valószínűleg nem túlságosan. De jelentéktelen sem lehetett, hiszen még ő is, akit az ifjabb generáció fenegyerekének tartottak, tudott róla, számon tartotta, és a legelső könyvét is olvasta. Amikor a halálhírért meghallotta, komolyan elgondolkodott, mit is akart ő mondani korábban Keresztesnek. Nem tudott rá választ adni. Ez pár nap múlva bántani kezdte. Elővette a telefonját, kikereszte Keresztes nevét, és már csak egyetlen apró mozdulat választotta el attól, hogy megcsöngesse. De persze tudta, hiába nyomná meg a zöld telefonkagyló ikont, Keresztes soha többé nem fogja felvenni. Szórakozottan végigpörgette a híváslistáját, és akkor észrevette, hogy a halála előtti hetekben Keresztes többször is kereste. Nyolc nem fogadott hívása volt az idősödő pályatárstól. Most már derengeni kezdett valami. Szóval ezért érzett késztetést, hogy felhívja. Nem tulajdonított különösebb jelentőséget a tudatalattiban játszódó folyamatoknak, de nem is tagadta hatását az ok-okozatok működésében.

A hívások zöme az új könyve megjelenésének és bemutatójának idejére esett. Csernák alig volt ideje akkoriban bármi mással foglalkozni, csak a legszükségesebb hívásokra szorítkozott. Szerette azt mondogatni másoknak és magának, hogy mennyire elfoglalt, mert így távol tudta tartani magától az embereket. Amikor új könyve jelent meg, egyszerűen nem bírt elviselni senkit a közelében. Miközben valósággal csüggték rajta, körülvették, és nem hagyták levegőhöz jutni. Nehezen tudott kilépni ebből a helyzetből, és persze nem is akart, mert ártott volna a karrierjének vele. Az egyetlen eszköze a telefon maradt. Nem vette fel senkinek. Áltatta magát, hogy ha nem válaszol senki hívására, akkor ténylegesen egyedül van. Valószínűleg Keresztes is ennek lett az áldozata. Rosszkor hívta.

Bosszankodott néhány napig, miközben egyre gyakrabban kapta magát azon, hogy Keresztes telefonszámát nézegeti, készen arra, hogy megnyomja a hívás gombot.

Végül tényleg megnyomta.

A végtelen másodpercig tartó ürességben, míg a digitális jeleket továbbító toronyban a jeladók összekapcsolták Keresztes kilencjegyű számával, maga sem tudta, miért, felkészült a halott pályatárs rekedtes, kiabáló hangjára. Többször is hallotta beszélni, tisztán emlékezett nyers és harsány hanghordozására. De amikor végre búgni kezdett a készülék, jelezve, hogy a hívás

ADY JÓZSEF, Egyre erőteljesebbül, 1991, egyedi vegyes technika

valóságosan történik, elhagyta a bátorsága, és gyorsan kinyomta a mobilját. Miért tette le? – töprengett. Talán megijedt, hogy az üzenetrögzítőn visszahallja Keresztes hangját? Nem, azt nem hinné. Vagy mégis?

Úgy döntött, innia kell valamit, és most már őszintén bánta, hogy nem hívta fel Keresztest még az életében. Micsoda elhalasztott lehetőség. Talán tanácsot kérhetett volna tőle, talán megtudhatta volna, hogyan kezelje a sikert. Biztos volt benne, hogy Keresztes tudott volna mesélni, hiszen vidéken élt, vagyis valószínűleg önként vállalta az elvonult életet. Menekült a siker elől. Csakúgy utálta az emberek közelségét, ahogy ő is. Rokon lelkek lehetnek volna.

Vajon mások keresték? Lehet, hogy az összes riválisa napi beszélgetéseket folytatott vele, csak ő volt annyira vak, hogy nem látta, Keresztes véleményét illik kikérni? A felesége, ha veszekedtek, gyakran nevezte beképzeltnek. Tehát igaz. Izzadni kezdett. Lehet, hogy elrontotta, lehet, hogy ha kikérte volna Keresztes véleményét irodalmi ügyekben, már előrébb tartana. Már épp azon volt, hogy újabb pohár italt tölt magának, amikor megcsörrent a telefonja. A képernyőjén Keresztes neve jelent meg. Nem gondolkodott, fölkapta és beleszólt.

Keresztes felesége volt a vonalban. A halott pályatárs nemrég nősült újra, legalább húsz évvel fiatalabb nőt vett el, jutott az eszébe. Ez is azt jelzi, még mindig komoly vonzereje volt. Ami azt illeti, nem is volt még túlságosan öreg, alig hetven. Vagy annyi sem, hatvanöt. Úristen, mennyire fiatal volt ez a Keresztes, döbbsen bele Csernák, és máris halott.

A feleség pontosan tudta, kivel beszél. Mintha csak száz éve ismernék egymást, képedt el Csernák. Keresztes sokat beszélhetett neki rólam, gondolta, és igyekezett bánatos hangon válaszolgatni, apróbb kérdéseket tett fel, hogy olyan látszatot keltsen, mintha érdekelné és őszintén sajnálkozna Keresztes halálán. Különböző őszintén sajnálta, hogy nem Kereszteszel beszél éppen, ebben biztos volt. Ha vele beszélne, az azt jelentené, hogy a pályatárs életben van, okoskodott, vagyis valóban roppantul szánakozik a túl korán távozott írón. A gyásza szívből jön.

Kötelező köröket futottak, a jövő héten esedékes temetés részleteiről, a hirtelen kiürült nagy lakásról, az írógépből félbehagyott papírlapról beszéltek. Csernák biztosította az asszonyt, hogy részt vesz a temetésen, és még a napokban szobát foglal a vidéki kisváros egyetlen hotelében. Keresztes felesége azonban nem hagyta, hiszen a hatalmas házban nemcsak Csernákot, de féltucatnyi embert el tudna kényelmesen szállásolni. Csernák szabadkozott, az asszony viszont erősködött, nem hagyta, végül Csernáknek visszakoznia kellett, és elfogadta a felajánlott szállást. Már-már azon volt, hogy elbúcsúzzon az író özvegyétől, amikor a nő megköszönte a hívást, mert ő egészen megfélemedezett róla, pedig halála előtt megígérte Keresztesnek, hogy amint tudja, megkeresi Csernákot. A temetési előkészületek, a hirtelen jött magány azonban kiverte a fejéből az ígéretét. Feltétlenül találkozniuk kell, mert amit mondani akar, az szigorúan személyesen közölhető.

Csernák remegve tette le a telefont. Mit akart vajon közölni vele Keresztes, mielőtt meghalt volna? Éjfél felé nem is tudott elaludni, pedig tudta, hogy korán kell kelnie, mert interjúra várták reggel kilenckor. Keresztes foglalkozott velem, ismételtegette magában, és ez nem hagyta elaludni. Hajnal felé végül félóránként behunyta a szemét, és azt álmodta, hogy Keresztes életben van, és őt várja a kisvárosi házuk kapujában.

Az interjú pocsékul sikerült. Nem tudta megértetni a riporterrel, hogy nem egyszerű bűnügyi regényt írt, hanem *A rózsáé* névéhez hasonlóan mélyebb mondanivalóval bíró művet, ami mögött több évnyi kutató- és intellektuális munka áll. A riporternek az a kérdése bosszantotta leginkább, hogy az író

mikor tudja meg, sőt, mikor jön rá, hogy kicsoda a gyilkos. Mit képzelnek ezek, füstölgött Csernák, hogy az író csak az utolsó percben, a befejezés előtt pár oldallal dönti el, ki a gyilkos? Viszont délután végre kialudta magát, és tisztább fejjel tudott gondolni az előtte álló útra, a temetésre és Keresztes üzenetére, amit a felesége készül átadni.

Az utazás előtt újra álmatlanság gyötörte. Több mint tíz interjút adott, könyve az eladási listák élén állt, a felesége kevesebb szemrehányást tett neki elvonulni vágyó természete miatt, mint általában, mégis fáradt volt. A vonatút hosszadalmas fáradalmait viszont már nem érezte, csak bámult kifelé a mocskos ablakon, és amikor egy folyó csatlakozott a rohanó szerelvény mellé, úgy érezte, egyenesen az ő tiszteletére érkezett. Élvezte a zúgókat, a vízbe dőlt fákon átgomolygó vizet, tulajdonképpen minden egyes cseppjét a folyónak külön és tisztán meg tudta különböztetni. Erre a képességére volt a legbüszkébb. A legkisebb részletet is külön tudta szálaezni, bármiről lett legyen is szó. Nem érhetette meglepetés, úgy gondolta. A történeteiben sosem vétett hibát, nem futott bele logikai bukfencekbe, levezethető, tiszta, mégis csavaros regényeket írt. Semmi nem kerülhette el a figyelmét.

A temetés meglepően szűk körű volt. Rajta kívül egyetlen pályatárs sem tette tiszteletét. Jószerint a kisváros néhány, zavartan toporgó polgára jelent meg a ravatalnál, majd a hantolás után azonnal eltűntek. Csernák kettesben maradt az özvegygel. Az ideiglenes fejfán ott állt Keresztes neve, és hogy élt 61 évet. Csernák izzadni kezdett megint. Ilyen fiatalon meghalni!

Léna, Keresztes özvegye megköszönte Csernáknak, hogy vállalta a nagy utat, hogy végső búcsút vegyen barátjától. Csernák szabadkozni akart, hogy nem is voltak barátok, sőt, jóformán még a kapcsolatot sem tartották, de úgy gondolta, nem lenne illő. Igazság szerint rendkívül türelmetlenül várta, mit üzent neki Keresztes. Ahogy ott álltak a koszorúkkal megpakolt hant előtt, úgy tűnt, az üzenet a síron túlról érkezik, és ettől még jobban izzadt.

Keresztes háza valóban tágas volt, és roppant tetszetős. A szobák, mindegy milyen rendeltetésűnek szánták, tömve voltak könyvekkel, a polcok az utolsó centiméternyi szabad helyet is elfoglalták. Csernákot lenyűgözte a látvány. Ilyen házban szeretett volna ő is élni. Anyagilag megengedhette volna magának, de a feleségének másfajta elképzelései voltak, ő pedig ráhagyta. Szóval itt élt Keresztes, töprengett, miközben a ritka könyvek gerincét nézegette, mintha a könyvek árulkodnának a legjobban egy ember életéről. Régebben hitt benne, aztán eltűnt ez is, most pedig úgy érezte, újra tudna hinni benne, hogy az vagyunk, amit elolvasunk. Közhely, de igaz, döntötte el magában.

Léna drága konyakot bontott, Keresztes kedvencét, és kiültek a széles teraszra, ami a fákkal sűrűn beültetett kertre nézett. Csernák azonnal kiitta a poharát, jóleső melegség áradt szét benne, kezdett oldódni az idegessége. Tudni akarta végre, mit üzent Keresztes. Léna lassan vezette fel a történetet, mintha mégsem volna semmi jelentősége, holott a telefonban a hangja arról árulkodott, igenis van. Csernák mozdulatlanul ült, Léna szavait leste. Az özvegy elmondta, hogy Keresztes nagyon várta Csernák új könyvének megjelenését. Léna előrerendelést adott le, hogy biztosan az elsők között legyenek, akikhez eljut a könyv. Keresztes látása rendkívül meggyöngült az elmúlt években, ezért Léna olvasott föl neki. Keresztes úgy tartotta, egy könyvet sokkal jobban be lehet fogadni úgy, ha felolvasásban hallgatjuk meg. Nem az író-olvasó találkozók felolvasására gondolt, ahol számtalan tényező zavarja meg a befogadást, hanem a csendes, meghitt felolvasásokra, mint amilyet ő és a felesége művelt. Csernák könyvét négy nap alatt olvasta fel Léna Keresztesnek. Szinte semmi egyebet nem csináltak négy napig. A regény beszippantotta őket. Hideget ettek, keveset aludtak. Amikor Léna becsukta a könyvet, Keresztes azt mondta, úristen, nem az igazi gyilkost kapták el.

Csernák sápadtan meredt Lénára. Nem az igazi gyilkost? Nem értette. Világosan felépítette a történetet, Keresztes nyilvánvalóan elaludt egy fontosabb résznél, ezért mondhatta.

Léna sem értette rögtön. Vitakoztak, ahogy máskor is szoktak egy-egy könyv után a férjével. Léna szerint azonban ez a vita más volt. Keresztesen páni félelem lett úrrá, amiből Léna megértette, hogy komolyan gondolja és megingathatatlan a véleményében.

Miért félt? – kérdezte zavartan Csernák, és üres poharába bámult. Léna nem válaszolt, inkább töltött.

Az igazi gyilkos mindenkit átvert. Megvezette a könyv íróját is, mondta végül Léna.

Csernák ezen a ponton felnevetett. Ilyen sosem történhet meg, hiszen minden kitaláció, a szereplők és tetteik az író akaratából lépnek akcióba, mozgognak és viszonyulnak egymáshoz.

Az író dönti el, ki a gyilkos.

Léna bólintott. Ugyanezzel érvelt ő is, ám Keresztes egyre azt ismételgette, a gyilkos szabadlábon van.

Csernák már nem tudott nevetni sem. Szabadlábon? Ezért a sületlenségért utazott idáig? Úgy látszik, a vidéki levegő és magány rosszat tett Keresztesnek. Még hogy elvonulni! Hogy is hihette, hogy az megoldás lenne! Ellenkezőleg, a bezárkózás olyan, mintha valóban más világba költözne valaki, ahonnan nincs tiszta rálátása a valódi világra. Ezt el kell utasítsa. Bár imponált neki, hogy Keresztest ennyire beszippantotta, megérintette a regénye, mégsem hihette komolyan, hogy nem az igazi gyilkost csukják le a történet végén. Újra izzadni kezdett. A felesége szerint túl gyakran fordul elő vele, hogy változtatja a véleményét. Egyszer ezt, máskor a szöges ellentétét gondolja ugyanarról a dologról. Igaz lenne? Mert az ilyesmi könnyen tévedéshez vezethet. De hogy lehetséges, hogy kizárólag Keresztes vette észre a hibát? Lehet, hogy a vidéki magány, a csend mégis jót tesz? Éleselméjűvé, tisztábban látóvá tehet? Nem kizárt, töprengett Csernák. Zavarodottan nézett hol Lénára, hol ki az éjszakába, a kerti fák mögötti sötétségbe. Nem tudta, mit higgyen.

De mégsem adhatott igazat Lénának. A józan esze tiltakozott. Igyekezett valami kedveset kitalálni, amivel sértés nélkül, de határozottan az özvegy tudtára adhatja, hogy Keresztes tévedett. Nehezen találta a szavakat, igazából neki sem fogott rendesen, mert Léna azonnal szabadkozni kezdett, és zavartan témát váltott. Csernák nem tudta, mit gondoljon. Léna újra töltött, ittak a konykából, míg csak el nem érkezett a lefekvés ideje. Csernák körül forgott a világ, összpontosított, hogy el ne hanyja magát. A konyakosüveg üresen fektült az asztalon, Csernák a könyökével felborította, amikor felállt. Most eszmélt rá, hogy úgy jártak a konyak végére, hogy vizet sem ittak közben. Pedig ő mindig figyelt a vízivásra, ha hosszas italozásba fogott. Nagy hiba, gondolta, miközben Léna a szobája felé vezette.

Amikor az özvegy rácsukta az ajtót, Csernák ruhástól bedőlt az ágyba, és azonnal elaludt. Nem álmodott semmiről, és ahogy az álomtalan alvásokkal szokott lenni, alaposan kipihenve ébredt fel. A feje csak egy kissé hasogatott, Keresztesék konyakja első osztályú volt.

Léna jóval később ébredt. Csernák már-már azon volt, hogy búcsú nélkül távozik, amikor az özvegy két csésze kávéval jelent meg a teraszon, ahol az író várakozott. A tálcán a csészék mellett egy kövér boríték is hevert, Csernáknek címezve. Keresztes üzenete volt, felbontatlanul, szinte frissen, érintetlenül. Léna tudta, mi áll benne, hiszen ő írta le, de Csernákra bízta, hogy elolvassa-e vagy sem a tegnapi beszélgetés után. Csernák úgy értette ebből, hogy a levél azonos a tegnapi esti beszélgetés lényegével, mégis úgy érezte, mintha utólagos összefoglalót juttattak volna el hozzá, ami képtelenségnek

hatott. Eltette a levelet, megitta a kávé, udvariasan fecsegték egy darabig, aztán Csernák felállt, elbúcsúzott, és kiballagott kevéske csomagjával az állomásra.

Amikor a vonat meglódult vele, elővette a borítékot. Nézegette, forgatta, nem bontotta ki rögtön. Aztán a szerelvény befutott a folyó mellé, amit odaútván annyit figyelt, és Csernák rászánta magát, feltépte a borítékot. Géppel írt, többoldalas levél volt. A legvégén bizonytalan aláírás, a Keresztesé. A levél valóban utalt a Lénával való beszélgetésre, aminek kimenetelét Keresztes előre pontosan megjósolta, ugyanakkor természetesnek is fogott föl. Ki nem zavarodna össze a Csernák helyében? Ám arra biztatta fiatal pályatársát, hogy használja fel, éljen azzal a fantasztikus lehetőséggel, hogy az igazi gyilkos mindenkit átvert a regényben. Keresztes szerint ennél nagyobb írói teljesítmény nem lehetséges a világon. Ha a szereplők önálló életre kelnek, ha saját fejük után mennek, az nem az írói gyengeség jele, ellenkezőleg, a szakmai tudás csúcsa. Azt jelenti, hogy az író megalkotta a legéleterevalóbb, legélelenebb figurát.

Akár az Isten, életet képes lehelni az élettelen anyagba.

Keresztes ezek után részletes magyarázatokkal látta el Csernákot, hogyan leplezze le, miképp vegye észre az átverést, amit az igazi gyilkos szőtt. Megmutatta a helyét, pontosabban helyeit az önálló életre ébredésnek, amikor az igazi gyilkos szinte észrevétlenül cselekszik és a bűnjeleket úgy helyezi el, hogy az másra terelje a gyanút. Fedd fel ezt a hihetetlen átverést, győzködjte Csernákot, mutasd meg az olvasóknak, a világnak, hogy a gyilkossal együtt mindenkit átvertél. Olvassák újra, értsék meg az írói nagyságot!

Az igazi gyilkos még mindig szabadlábon van, fejezte be a levelet Keresztes. Mintha figyelmeztetésnek szánta volna, futott át a Csernák fején.

Időseges felnevetett. Az agyában végigcikáztak regényének fejezetei, szinte mondatról mondatra végigvette a Keresztes által megjelölt helyeket. A mosoly lassanként eltűnt az arcáról, mert megértette, miről beszél egykori pályatársa. A folyót nézte, aminek irányával most szembe haladt, és úgy tűnt, a hirtelen alakot öltő gyanú valósággal eltorlaszolja, megakasztja a lefelé zúgó vizet. Egy csalóka pillanatra úgy érezte, megáll vele a szerelvény, felfüggesztődik idő és tér, kívül esik az eddig önmaga számára elképzelt valóságon.

Körülnézett. Az egybenyitott vagon üresen imbolygott alatta a fáradt sínen. Izzadtan felállt, a koszos műbárony huzatú székekbe kapaszkodva elindult a mosdó felé. Hányinger tört rá. Úgy látszik, a konyak mégsem első osztályú lehetett, gondolta. Több vizet, több vizet kell innod! A mellékhelyiség viszont zárva volt, valaki elfoglalta. Csernák alig bírta visszatartani a gyomrából feltörő keserű folyadékot. Rángott a teste a rátörő hányinger hullámaintól. Kétrét görnyedve kapaszkodott, és egyszerre észrevette, hogy a vagon ajtaja nem záródik rendesen, ide-oda lötyög, szinte hívogatóan, ahogy hol kisebb, hol nagyobb szeletet enged láttatni a kint elrohanó valóságból. A vonat még mindig a folyó mellett haladt, Csernák látta elő-elő bukkanni a csillogó, köveken bukdácsoló vízfelületet. Közelebb lépett az ajtóhoz, félkézzel szétfeszítette. A szél azonnal a felsőtestébe kapott, nem tudott azonnal levegőt venni az örületes huzattól. A meglepetéstől eltűnt a hányingere, legyőzte, a szokatlan élmény tapasztalása vette át benne a helyét. A vizet bámulta, ami szinte testközelbe került hozzá. Ha elrugaszkodna, talán bele is ugorhatna a folyóba, gondolta merészen. Az apró részletek megfigyelése most csöppet sem érdekelte, a nagy egészre volt kíváncsi. Mindig is ezt kereste? Lehetséges.

Csapódott mögötte a mellékhelyiség ajtaja, de Csernák nem hallotta. Nem hallhatta. A zaj sem engedte, de az sem, hogy nem volt kíváncsi immár az apró részletekre. Keresztes figyelmeztetésén töprengett, és nevetett. Úgy

döntött, hinni fog neki. Hinnie kell! Jelentős író lesz, még jelentősebb, mint most. Kortársai fölé nő, döntötte el.

Már épp vissza akart húzódni, kitisztult fejjel, világos elszántsággal, amikor a derekán megérezte egy férfi széles tenyerét. A kéz erőset lökött rajta, kiperdült a nyitott ajtón át, és akkor, amikor a szerelvénny éppen magára hagyta a folyót, Csernák a sziklával kirakott töltéshez csapódott. Röptében még hátrapillantott, látta a szabadon kószáló gyilkosa arcát. Azonnal fölismerte, és utána meghalt.

ADY JÓZSEF, Cím nélkül, 1984, szénrajz

KATONA ALEXANDRA

±18

Mészöly Ágnes: A kupolák titka

Cerkabella, 2020

KATONA ALEXANDRA (1997) Szeged

A *kupolák titkát* olvasóként azzal a várakozással vesszük a kezünkbe, hogy egy krimi- és fantasy-elemeket ötvöző ifjúsági regény hibrid műfajisága számtalan izgalmas megoldást tartogathat, és tekintve, hogy Mészöly Ágnes a *Rókabérc*, *haláltúr*-ban nyilvánvalóvá tette, hogy tud jó krimit írni, a *Darwin-játszmában* pedig megmutatta, hogy a zsáner elemeit lehet tudatosan és érzékenyen vegyíteni az ifjúsági irodalom elvárásrendszerével, ez a feltételezés talán nem is alaptalan. Ezért volt óriási csalódás szembesülni azzal, hogy *A kupolák titka* szövegminősége alapján leginkább arra lehet gondolni, a regény írója félvállról vette a feladatát. A szöveg minden hibája ebből a hanyagságból következik, amely annak nyelvi megformáltságára, szerkezetére és tartalmára is kiterjed.

A könyv elején a szerző azzal az általában bűnügyi regényekben használatos technikával él, hogy látszólag összefüggéstelen, különálló előzményjeleneteket villant fel, amelyek az olvasás során fonódnak össze és válnak jelentéssé. Ez a szerkezet alkalmas lehet arra, hogy felkeltse az olvasóban a vágyat, hogy összerakhassa a kirakós darabkáit – hiszen az egyértelmű, hogy a jelenetek között kapcsolat van, a kérdés már csak az, hogy mi. A regényben valószínűleg ezt a kirakós játékot és a cselekmény nyomon követését segítené elő a fejezetek tetején elhelyezett idővonal, amely jelöli a fejezetek számát és az aktuális napszakot (hajnal, reggel, délelőtt, délután, alkonyat, este, éjjel, majd újra hajnal), valamint egyúttal szerkezeti egységekre is bontja a szöveget: az előzményfejezetek számai mínusszal vannak jelölve, az epilógus pedig plusszal, a fő cselekményszálhoz képest. Már a túl aprólékos időrendi bontás is sejteti, hogy nehezen fogunk boldogulni a szöveg szerkezetével, főleg hogy rögtön a kedvcsináló előzményjelentek összekapcsolását nagyban nehezíti, hogy a több évtizedes vagy évszázados ugrások a hajnaltól hajnalig jelölt szakaszon nem érzékelhetők.

A regényben négy kamasz, a kézilabdás, menő lány Dóra, a ter-

mészetfeletti képességekkel rendelkező Panni, a dúsgazdag, kocka Bálint és a hacker Szasa kalandjait követhetjük végig, akik gonosz, természetfeletti erővel dacolva újra emberré akarják változtatni Dóra kupolákká (kupolákban lakó, jóságos szellemmé) változott öccsét, Botit, miközben meg kell akadályozniuk, hogy a hírhedt bűnöző üzletember, Pál-Parti Gyula természetfeletti erővel bíró, gonosz csatlósának, Sipeci Zsoltnak a segítségével Budapest polgármesterévé váljon. A cselekmény nullpontja után szinte azonnal borul ránk minden: Panni természetfeletti képességei, Dóra és a barátnői konfliktusa, az elhallgattatott rab története (aki nyilván Dórának osztálytársának az apja), az elhallgattatott újságíró története (aki nyilván a gonosz mágus jó ikertestvére), egy tömeggyilkossági kísérlet megakadályozása, a négy kamasz és saját konfliktusai, szerelmi szál, gonosz lélekölő és lélekmentő lények egymással és a szereplőkkel való csatározása – csak hogy a legfontosabbakat említsem.

A könyv a „sokat markol, keveset fog” hibájába esik: a sűrű cselekményszövés miatt sok minden marad reflektálatlan vagy alulreprezentált (például Dóra reggeli egyszemélyes párbeszéde mint a gyászfeldolgozás eszköze vagy Panni és az édesanyja története), míg emellett lényegtelennek ható dolgokról, például Panni ételszerzési módjairól (folyamatosan újra kell töltenie magát étellel) következetesen részletes leírásokat kapunk. A szerző a misztikumot túl gyorsan, szinte sietve emeli be a szöveg világába, ezzel megfosztva a szereplőket és az olvasót a normális és a paranormális fokozatos összeütköztetéséből adódó feszültségtől. A karakterek nem félnek, ijednek vagy lepődnek meg – talán Dóra az egyetlen kivétel, de öt oldalon belül ő is eljut arra a következtetésre, hogy „tökéletesen felesleges bármin csodálkozni, a világ egyáltalán nem a megszokott szabályok szerint működik”. A szereplők teljes nyugalommal nyugtázzák Panni képességeit, az időutazást, a teleportálást, a gondolatolvasást és -átvitelt, vagyis elkerüli őket az a

fajta sokk, ami a megszokott világrend teljes felborításával kellene, hogy járjon – ezt pedig olyan kamasz karakterek esetén, akik még az ismert világban is a saját helyüket keresik, nagy írói ziccer kihagyásának érzem. Arról nem is beszélve, hogy Dóra egy pillanatra sem háborodik fel azon, hogy az öcsce helyett a polgármester szellemét akarják viszhozni az életbe, hanem szomorúan bólint egyet, és nyugtázza is a dolgot.

A regény szerkezete sokszor széttart és zsákutcába fut. A kizárólag azonos nevű utcák között lehetséges helyváltoztatást például nagyon ötletes elképzelésnek tartom, ebben a regényben mégis feleslegesnek érzem: a soproni és a pécsi út során nem történik semmi, ami ne történhetett volna meg Budapesten is. Hasonlóan feleslegesnek éreztem, hogy a szöveg kétharmadánál a semmiből kiderül, hogy Dórának aznap döntő kézilabdameccse lesz – a négy gimnazista két csapatra bomlik, és bár természetesen Dóra csapata megnyeri a meccset, sőt, a lány kilenc góllal járul hozzá a győzelemhez, és még hazafelé a metrón egy erőltetett szerelmi szál is beteljesedni látszik, megint azt érzem, hogy a cselekmény összességéhez vagy a karakterábrázoláshoz ez a kitérő nem adott semmit azon kívül, hogy nyelte az oldalakat.

Mészöly Ágnestől már megszokhattuk, hogy ifjúsági regényeiben általában típuskaraktereket használ, ebben a regényben azonban még a négy főszereplő megmunkálása sem következetes. A karakterek mindössze egy sztereotipikus címkéből és egy traumából állnak, és ennél nem lesznek többek, sőt, a köztük lévő viszonyrendszer sincs következetesen kidolgozva. Míg Panni például magában „szemét, nagypofájú, érzéketlen” Hárs Dóráról beszél, húsz olyan oldallal később, amiben semmi sorsfordító nem történik, már a „[h]eves, bátor és őszinte, ahogy Panni mondta” mondatot olvassuk a lányról. Ugyanilyen következetlen Dóra és Szasa padtársi, majd szerelmi viszonya is. A kamaszok megszólalásai is sokszor hatnak kínosnak, a „nagyfaterod”, „őseim”, „ez azért erősen király” „világjobbító csodaszar”, „iszonyú jó arc” és az ezekhez hasonló kifejezések erőltetett, következtelen használata minden karakter nyelvhasználatában megjelenik. Egyik fiatalnak sincs saját nyelve, hiszen nincs saját személyiségük sem, amit a szerző egy következetesen megalkotott nyelvhasználatával reprezentálhatna.

A szöveg olvasása közben olyan érzésem volt, mintha a szerző nem tudná eldönteni, milyen regényt szeretne írni. A fantasynak a regényben megjelenő mesei, végletesen jó és rossz sematikus, kétpólusú értékrendje és a bűnügyi irodalom hard-boiled vonalának sokszor brutális, sötét, mo-

rális és szociális problémákat feszegető jellege nem fér meg egymás mellett. Úgy működnek, mint ha két mágnes azonos pólusait közelítenénk egymáshoz: akármilyen szorosan próbáljuk összeilleszteni őket, természetüknél fogva nem passzolnak össze. Ezt a fajta erőlködést érzem a szövegben: nem akar elbillenni egyik irányba sem, ebből pedig olyan, sokszor már szinte parodisztikusnak ható megszólalások születnek, mint Pál-Parti kínzásra és gyilkolásra szakosodott verőemberének azon mondata, hogy „[a]nnyit nem fizetnek, hogy lelkesedjek, igazából meg nem vagyok agresszív”.

A szöveget egészében jellemző hanyagság megjelenik a központosításban is: a belső monológok és a pszichonarráció jelölése következtelen, illetve olyan, rosszul formált, sokszor értelemzavaró mondatoktól hemzseg a szöveg, mint hogy „[...] aztán felállt az anyja mellől, és kiállt Panni mellé, az ablakba hallgatni”, vagy a kupolák-kupolákok – a szöveg által is reflektáltan rossz – szójátékának folyamatos, sokszor szintén értelemzavaró környessége: „Ezt már jó néhány éve megfigyelte, nem sokkal azután, hogy először érzékelte a Gellért lakosztályában a kupolák gondolatait.” Hasonlóan figyelmetlenségből adódó hiba, hogy egy olyan jelenetben, amelyben Dóra és Bálint van csak jelen, egy párbeszédben hirtelen feltűnik egy „legyintett Panni” félmondat, miközben Panni ott sincs, így nyilván Dóra nevét tévesztette el a szerző.

Számomra azonban a legbosszantóbb dolog, ami előtt teljesen értetlenül álltam, az Dóra és Szasa szerelmének, valamint az acetonnak a története: „Érezte [Szasa] a lány kezén a vaxot, amivel a kézisek bekenik a labdát, hogy kevésbé csússzon. És azt is, hogy Dórának esze ágában sincs elkapni a kezét és elnézést kérni. – Csak acetonnal jön le – mondta a lány.” Itt máris két tárgyi tévedésbe botlunk: egyrészt a kézilabdában használatos vax egy meccset sem bír ki, nem véletlen, hogy a játékosok folyamatosan pótolják azt. A másik tárgyi tévedés pedig éppen az, hogy igen abszurd lenne, ha a játékosoknak ennek ellenére acetonba kellene mártaniuk a kezüket ahhoz, hogy lejjön róla a ragacs – acetonba, ami valószínűleg hosszú távon szétmarna a bőrüket. Mégis hol csúszott el a dolog? A válasz a következő: a vax a bőrről szappannal is lejön (ha koszolódik, akár dörzsöléssel is eltávolítható), a tárgyakról azonban csak acetonnal lehet leszedni. Tehát a szerző láthatóan átgondolatlanul és félinformációból dolgozott, de ami a legszokkolóbb volt számomra, hogy mindezt következetesen tovább is vitte. A következő idézet már egy metrórúttal későbből származik: „Szasa keze csupa vax lett. Mindenhez, amit megérintett, egy kicsit hozzáragadt:

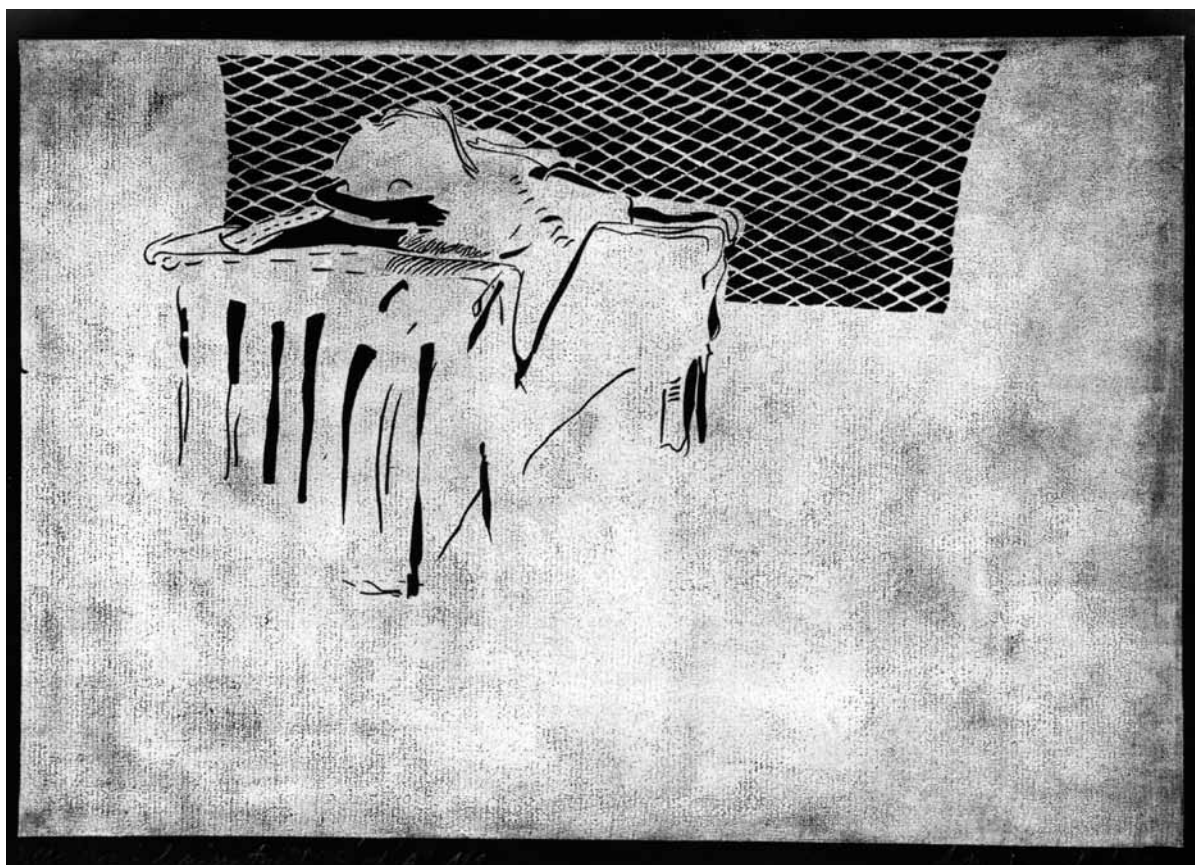
a kaputelefonhoz, a kilincshez, a lépcsóházban a villanykapcsolóhoz és a korláthoz. A lakásuk bejáratához viszont nem ragadt hozzá. Mert a konyhaajtójuk nyitva volt.” Majd újabb tíz oldallal és egy fél nappal később: „[...] most inkább a sötétben tapogatózást (sic!) választotta. Illetve azt, hogy megfogja Dóra kezét. Ami egy kicsit még mindig ragadt, hiszen egyáltalán nem volt idejük acetont keresni.”

Ezen a ponton szeretnék visszautalni arra a kijelentésemre, hogy mindez nem csupán a szerző hanyagsága: a Cerkabella Kiadó, Lovász Andrea szerkesztő és valahol a rosszul strukturált könyvkiadási és kulturális szféra mulasztása is egyben. Tudható, hogy a gyerek- és ifjúsági irodalom a kezdetektől fogva piaci alapon működik, és tudjuk azt is, hogy erre szüksége van a könyvpiacnak. Az is tudható, hogy írásból élni Magyarországon csak úgy lehet, ha az ember előbb-utóbb tömegtermelésre áll át, vagy sehogy. Mindennek tudatában azonban mégis fontosnak érzem feltenni azt a kérdést, hogy valójában mi a célja a gyerek- és ifjúsági irodalomnak.

Azt a tizenévest, aki a mai magyar irodalomoktatás hibáinak ellenére eljut odáig, hogy kortárs írótól származó ifjúsági szöveget vegyen a kezébe, vajon vigasztalja-e az írói életpályamodell hiánya? Ha ez a tizenéves olvasó éppen kézilabdázik, és megörül annak, hogy Dóra karakterén keresztül kapcsolódni tud a szöveghez, majd meglátja a sportoló sztereotíp, buta ábrázolását, ráadásul szembesül a tárgyi tévedésekkel és nyelvi hiányosságokkal – vajon lesz-e kedve még könyvet venni a kezébe?

És akkor vissza a kérdéseimhez: „A gyerekeknek úgy kell írni, mint a felnőtteknek, csak kicsit jobban” – így Csukás István (librarius.hu/2016/04/10/csukas-istvan-a-gyerekeknek-ugy-kell-irni-mint-a-felnotteknek-csak-kicsit-jobban). A már említett nehézségek feljogosítanak-e bárkit arra, hogy ilyen minőségű szöveget engedjen ki a kezei közül? A gyerekkönyvet művészeti alkotásként vagy áruként kezeljük? Azt hiszem, valahol e kérdések körül kellene tapogatóznunk, hogy választ találjunk a szöveg minőségének mértékére.

ADY JÓZSEF, Gyerekkor I., 1983, linómetszet

GRÓH GÁSPÁR (1953) Budapest

GRÓH GÁSPÁR

Lenin 100+51

In memoriam herceg Potyemkin

Hogy miért nem szeretek érettségi találkozókra járni? Ezer és egy okból. Nem azért, mert miközben úgy teszünk, mintha nem telt volna el együttlétünk óta ezer év, azt kell látnunk, hogy odalett valahai hamvaságunk, hanem mert borzasztó magányos vagyok ebben a valaha valamennyi akolmeleget mindig kínáló közegben. Mert éppen a közös emlékeket nem sikerül földidézni. Látom másokon is: közösnek gondolt történeteikkel magukra maradnak, ahogy az én emlékeimre sem emlékszik más rajtam kívül. (Ahogy én sem az övékre.) Nincs is mit beszélni arról, ahogyan a matematika írásbelin, vállalva némi kockázatot, három közeli cimborának is elküldtem egy-egy (vagy tán két) példa megoldását, egyedi változatban, hogy ne hasson másoltnak. Most meg azon tűnődnek, hogyan volt lehetséges, hogy gond nélkül túljutottak a tudásuk alapján legyőzhetetlennek gondolt akadályon. Elég, hogy akkor (még) együtt örültünk, kinek számít ebben az egykori szerepem? Végül így is, úgy is átmentek volna, hiszen a diáknál csak az iskolának fontosabb, hogy elváljanak egymástól.

Vagyis, ahogyan majd nem halhat meg más helyettünk, az emlékeinkkel is magunkra maradunk.

Ez jutott eszembe tavaly, amikor észrevétlenül elmúlt Vlagyimir Iljics (Uljanov) Lenin, *rogylisza v Szimbirske*, születésének 150. évfordulója, szegényt még a nagy ünnep alkalmából sem vitték ki egy kicsit a levegőre a mauzóleumból. Most meg már annak is ötven éve, hogy érettségiztünk, igaz, mindenféle karanténügyek miatt ezt se nagyon ünnepeltük.

A valahai nagy nap ismét rám pirított, legalább az idő elképesztően gyors múlásának közhelyével. A valahai 100. születésnap világraszóló ünnepe a gimnáziumban ért minket. Padtársam nem kis kajánsággal számolt be arról, hogy a Togliattiról, az olasz kommunista pártvezérről elnevezett autógyár sokáig Fiat Fiatovicsnak nevezett kocsijait állítólag VILSZTO-nak fogják nevezni. Értik, ugye: a Nagy Októberi Forradalom Atyjának névbetűi, és a száz – oroszul. (Nem tudom, Togliatti érdemének vagy bűnének tekintsem, hogy annak idején az ő választási pozícióját nem akarta rontani a Moszkvából vezérelt magyar pártvezetés azzal, hogy sebtiben kivégzik Nagy Imrét. Így szegény néhány hónappal tovább élhetett.) Aztán megtudtuk, hogy Tiszasze-

derkényt az ünnep alkalmából Leninvárosra fogják átnevezni, mire én is kajánkodtam, hogy miként Sztálinvárosból Dunaújváros lett, abból is lesz még Tiszaújváros. (És tényleg.)

Alanyi jogon így készülünk tehát az ünnepre, amúgy ifjúságunk fontosabb elfoglaltságai közepette mi sem tudhattunk mindent, a Togliatti-történet megismerésére is kellett pár évtizedet várakoznunk. De nem tudtuk azt sem, aminek tudása állapotbéli kötelességünk lett volna. Így azt sem, hogy az 1969–70-es tanév kezdetén közhírré tétetett: áprilisban, a nagy napon minden osztálynak önálló megemlékezést kell tartania. Ezt nemcsak szigorúan ellenőrzik majd, hanem értékelni is fogják. Voltak ehhez bizonyos szempontok, az ünnepség méltó voltát (hogy ne mondjam: méltóságát) és színvonalát illetően. Ezért is jelentették be jó előre, hogy legyen elegendő időnk a felkészülésre. Akik különösen nagyszerű (mert mindegyiknek annak kellett lennie) rendezvényt tartanak, azokat nyilvánosan meg fogják dicsérni. Az is jobb, mint a fenékbe rúgás, mondtuk volna magunkban, ha eljut hozzánk e páratlan lehetőség híre.

De valamiképpen nem így történt. A feladatról mindössze két nappal korábban (de lehet, hogy csak az előző nap) értesültünk, amikor egyik tanárunk rákérdezett, hogy állunk az előkészületekkel. Úgy tettünk, mintha minden rendben lenne. Amúgy roppant egyszerű oka volt alulinformáltságunknak. Akkoriban már második éve nem volt igazi osztályfőnökünk, mert szegényt elütötte egy teherautó, ami Istennek hála nem volt végzetes, de viszonylag könnyű sérüléseinek így is olyan szövődményei támadtak, hogy majd két tanéven át nélkülöznünk kellett szeretett személyét. Mélyen hívó keresztényként a maga részéről finoman és határozottan ki nem állta a rendszert. Ennek persze nem adhattott hangot, de bizonyos esetekben a „pofa be, gyerekeim, és gondolatszabadság” jelmonddal instruált minket.

Ott álltunk tehát, a közeli katasztrófa fenyegetésével: csak egy nap maradt a hét hónapos előkészület pótlására. Szorongásunkat fokozta, hogy ismervén iskolánk ideológiai felelőisének éberségét és elvhűségét, nem ok nélkül tarthattunk attól, hogy akaratlan szabotázsunkból akkora botrány lehet, hogy az a következő évben esedékes érettséginket

jócskán megnehezítheti. Mi több, az amúgy is bizonytalan kimenetelű egyetemi felvételünket is kétségessé teheti.

És innen jönnek az én emlékeim. A válsághelyzet némely vonatkozásában Rejtő Jenő ötleteit idéző, nagyvonalú és sikeres megoldása máig némi büszkeséggel tölt el. Tizenhét évesen az ember nem nagyon búsong jövődő kockázatokon. Azok arra való, hogy röhögjünk rajtuk. Fel a fejfel, idéztem Tuskó Hopkinstól, majd kitalálunk valamit. Nem olyan tehetséges a világ, hogy túl ne járjunk az eszén. És kockázatokkal nem számoló ifjú kreativitásom megtalálta az egyetlen lehetséges forgatókönyvet, amit válságstábunk megnyugodva el is fogadott. A kiindulás a következő volt: iskolánk tanári kara nem tud annyi párthű ellenőrző-minősítő csapatot kiállítani, hogy egy-egy osztályban öt-hat percnél többet tölthessenek. Következésképpen elegendő egy tízperces produkció, aztán csak elviszi őket a bolsevik ördög. Majd valaki figyel a folyosón, mikor közeledik a bírálóbizottság, és akkor az ünnepségnek éppen azon a pontján fogunk tartani, amire benyitnak. Egy tízperces műsort pedig egyetlen délután össze tudunk ütni, úgysem maradnak még annyit sem. Dolgunkat megkönnyítette, hogy addigra már töltöttünk annyi időt iskolában, és volt annyi énekóránk, hogy tudjuk: a nem feltétlenül muzikalitásáról nevezetes Lenin kedvenc zeneműve Beethoven *Appassionata* szonátája volt. Ezt, rá emlékezve, akár végig is hallgathattuk volna, de ezt nem mertük megkockáztatni. Pedig ezt a darabot hallgatva sóhajtott szegény Lenin elvtárs, hogy milyen jó volna, ha mindig ilyesmiben gyönyörködhetne (amivel alighanem az egész világ jól járt volna), de hát a világforradalom aktuális szakaszában ezt nem tehette. És édes-bús érzeményekkel érző szívében visszament hivatali asztalához gondoskodni a cári család kiirtásáról. (Akkoriban természetesen nem tudtunk erről a hősi önfeláldozásáról.)

Ha tehát nem is adhattuk át magunkat az egyetemes zeneirodalom e remekművében való gyönyörködésnek, de a zene megvolt. A tételek remekül tagolták műsorunkat. Verset gyorsan találtunk hozzá, ehhez volt segédanyag bőven, ahogyan Lenint dicsérő klasszikus idézetekből is, nem szólva az ünnepelt magvas gondolatainak gyűjteményéről. Mindebből nem volt nagy művészet összeollózni valami ünnepi beszédszerűséget (ez kötelező volt!), aminek készre szerkesztése, némi kollektív bölcselkedés után, rám maradt. (Nem adnám egy vaklóért, ha ma elolvashatnám. Azt nem gondolom, hogy nagyon pártszerű lett volna, alighanem valami történelmi montázs lehetett, tetézzve az orosz avantgárd méltatásával – elvégre rajz tagozatos

osztály voltunk! –, folytatva a filmművészet születésének nagy korszakával, különös tekintettel *A Patyomkin cirkálóra*. Arra emlékezni vélek, hogy belekevertem a nagy orosz realisták méltatását, mindehhez pedig maga Lenin elvtárs lett a vörös farok...)

Akkor még nem tudtuk, hogy Patyomkin herceg, a nevezetes cirkáló keresztaja nemcsak egy filmcímben kísért körünkben. De öntudatlanul is az ő modelljét követtük. Egy néhai cárnő néhai kegyence azt akarta megmutatni az uralkodónak, hogy birodalmában mily boldog az istenadta nép. Ezért ha valóságos házakat nem is tudott építeni a muzsikoknak, gyönyörűséges házhomlokzatokat építtetett. Lehet, valami előérzet késztette erre, bár nem tudhatta, hogy nevét egy halhatatlan film címe is megőrökíti, mindenesetre olyan díszleteket alkotott, hogy a kései mozicsinálók sem különbeket. Aztán a sosem volt falvak útjain elszáncáztatta előttük Nagy Katalint. Állítólag az sem zavarta, hogy hiába a nagy orosz telek, éppen akkor nem volt hó: sóval szóratta föl az útvonalat, az is szép fehéren csillogott, és még csúszott is. Utána pedig jutányosan összegyűjthették a muzsikok. Lehet, hogy ez más-kor esett meg, az is lehet, hogy mindezt csak Patyomkin ellenfelei találták ki, és csak attól vált hitelessé, hogy valamiképpen kifejezett valamit az orosz politikai kultúra teatralitásából. A módszer mindenesetre követésre talált, Patyomkin találmányát a sztálini időkben fejlesztették tökélyre, amikor a nyugati értelmiség színe-javát kápráztatták el a kommunizmus nagyszerűségét bizonyító kulisszákkal. A hazatérő vendégek lelkesen hirdették a születő új világ nagyszerűségét, Trockij nem csekély bosszúságára. Ő ugyanis, bár az általa elképzelt forradalom talán a Lenin–Sztálin-modellnél is borzasztóbb lett volna, megpróbálta felnyitni a Szovjetunióért rajongó entellektüelek szemét, de azok sokáig nem szabadultak a látottak hatásától.

Hiába, Patyomkin gróf mégiscsak zseni lehetett. Ha már említettem, nem állom meg, hogy ne utaljak arra: ötlete, mármint a díszletekkel való megtevesztés nemes eszméje Rejtő Jenőt is megihlette, ahogyan azt az Igori büntetőtelep működése mutatja *A három testőr Afrikában* című opusban. Ahol mindenki szükségletei szerint részesül minden jóból, amit a meg nem épített vasútvonal árának töredékéből is fedezni lehet, de csak addig, amíg nem akar tudni semmit, vagyis ahogyan Csülök, alias John Fowler mondja, „aki gondolkozni mer, azt elviszi az ördög”. Vagyis Rejtő Jenő abszolút ideológiamentesen és pokoli ironiával egy parodisztikus kalandregénybe építette be a szovjet modell kirakatvárosainak paródiáját. Amit, tudtom-

mal, azóta sem vett észre a Rejtőben (aki a maga módján és műfajában kétségkívül zseni volt) nagy íróit is látó szakirodalom.

Végeredményben mi is egy Patyomkin-műsorral remekeltünk 1970. április 22-én. A nagy napon álltak a valóságos és az eszmei díszletek. Fölkerült a táblára egy központilag biztosított Lenin-plakát, beélesítettük a lemezjátszót a Beethoven-lemezzel, és vártuk Nagy Katalin cárnő reinkarnációit. Szerencsésen meg is érkeztek. A forgatókönyv (és a lemezjátszó) működött, ki hinné, de amikor beléptek, éppen az *Appassionatánál* jártunk, szólt Lenin elvtárs kedvenc szonátája, akármeddig elhallgattuk volna, majd elhalkult, és jött a vers, aztán rövid, ám nagy ívű szónoki beszédem, amelynek első bekezdése után a megfigyelők delegációja szomorú szívvel elköszönt, pedig még tíz perc sem telt el. A beszédet nem is folytattam, aztán indult a szonáta harmadik tétele, *Allegro ma non troppo*, vagyis nem nagyon gyorsan. (Mintha Beethoven is tudta volna, hogy egy ünnepségen sem szabad semmit elsietni.)

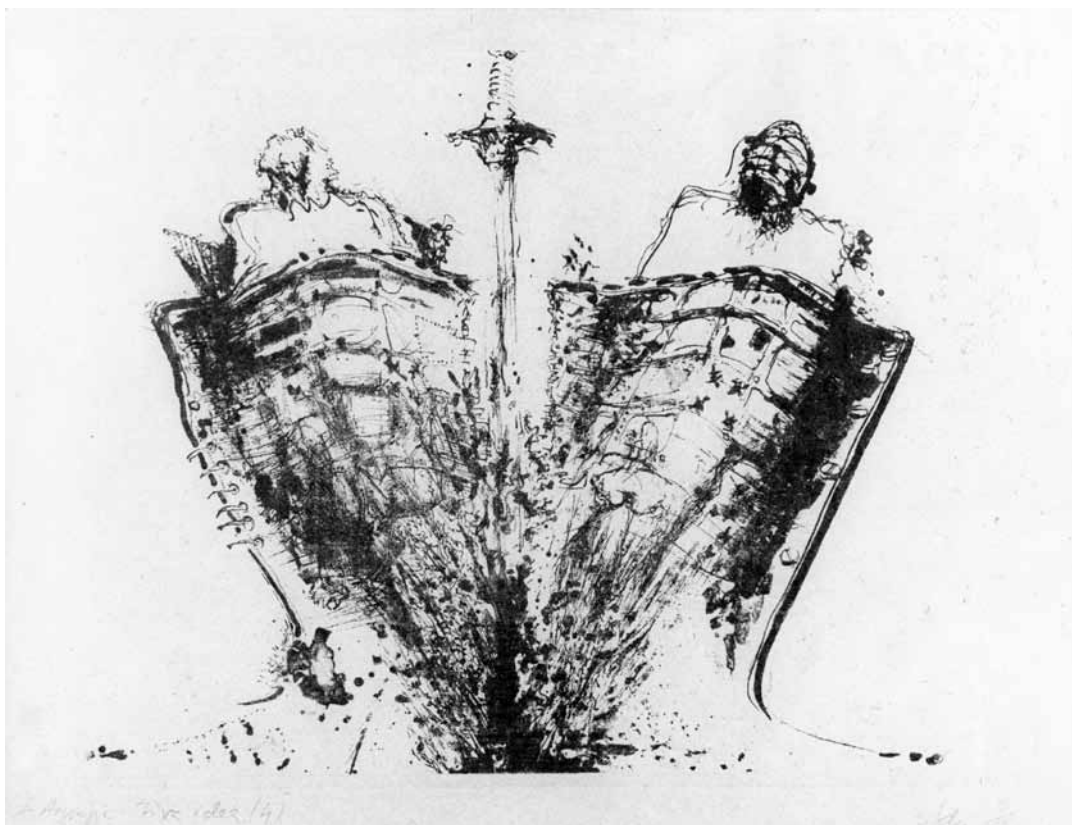
Távoztában a bírálók delegációját vezető jobb sorsra érdemes tanár búcsúzóul azt mondta, hogy szívesen maradtak volna még, hallgatva nagyszerű

rendezvényünket és Szvjatoszlav Richter zseniális játékát, de fájalmukra (nem a miénkre) más osztályokba hívta őket a kötelesség (vagy az osztályharc).

Az értékeléskor kiemelt dicséretet kaptunk. Díjak nem voltak, mert ahhoz rangsorolni kellett volna a produkciókat – ami a lepontozott rendezvények készítőit fölöttébb kellemetlen helyzetbe sodorhatta volna. Az ebből származó kellemetlenségeket közmegegyezéssel igyekezett az iskola elkerülni. Így aztán nem kaptunk piros pontokat vagy (vörös) csillagokat.

Egy ideig még volt bennünk némi szorongás, hogy utólag nem bukunk-e le, de megúsztuk. Talán éppen azért, mert osztályunk kétharmada megbízható kádergyerekekből állt – akiket a kisebbség besúgása nélkül is a rendszer támaszaiként tartottak számon.

Én nem felejthettem el ezt a történetet, mert ez az én történetem. Osztálytársaimnak már napokkal később sem jelentett sokat, félszáz év elteltével nyilván semmit. Ezért vagyok magányos az osztálytalálkozókon. Meglehet, már akkor is az voltam, amikor még naponta együtt voltunk.

ADY JÓZSEF, Fixa idea, 1980, litográfia

DRESCHER J. ATTILA Szubjektív utószó

Fájdalmas traumánk

s egy másik jubileum kapcsán

DRESCHER J. ATTILA (1950) Tamási

Aktuálisan Tolna megyei lakosként, mondhatni, napi rendszerességgel megyek el a tamási Trianon- emlékmű feketemárvány, adatokkal is ellátott történelmi térképe mellett, s bizony ma is megrendülök olykor, ezt sietek előre leszögezni, miközben igyekeztem – életkoromból is következően – számos forrást, visszaemlékezést elolvasni, amikor Trianon valós okait s főleg lelki utóéletének hosszú történetét tanulmányoztam. Bár mind több a tárgyilagosságra törekvő, okos tanulmány, s ezt a *Trianon 100* jubileumi apropó is elősegítette, rengeteg érzelmi elem, néha „túltöltekezés” vegyül a valós kép megrajzolásába „az embernek sírni volna kedve” mentalitástól az objektívebb s átfogó képrajzolásig, ha közben fáj is a veszteség – hát hogy ne fájna –, bár elismerve bizonyos hibás magyar stratégiákat, előtte s utána is. Azáltal is érintett vagyok, hogy ős-soproniként, a hajdani főreál gimnáziumban (ma Széchenyi István Gimnázium) volt alkalmam idegenforgalmat is tanulva hallani, talán kevésbé a trianoni kényes kérdésekről, inkább a híres soproni népszavazásról, mert erről azért vendégeket vezetve is szólni kellett, ha a tájékozott vagy épp érdeklődő turista rábökött egy-egy település kilátóból is kivehető sziluettjére, s előkerült a várossal itt maradó nyolc község dicsősége(?) is, vagy éppen a Tűztorony utolsó bővítése során a Hűségkapu kialakításának oka, időpontja és rangot adó neve, a máig legendás Civitas Fidelissima... (Én sem tudtam, hogy vannak hasonló nevet kapott települések másutt is, ha mindnek nem is adhattak történelmi ragadványnevet...)

A soproniak máig büszkék a kitüntető cím sugallta méltóságra, ha cinikusabb vérmérsékletű véleményformálók megkockáztatják is olykor, hogy hol tartana a város, ha akkor átmegy – németnyelvűsége okán is – a „másik térfélre”, s esetleg nem Győrrel küszködik tovább társ-megyenévadóként, vagy épp a fekvése miatt is ellene irányuló, fejlesztéseket sokáig visszafogó gyanúval... E kettős apropó – a Trianon valós képe iránti igény és a soproni népszavazás pár, talán nem mindenütt közismert eleme – ösztönzött szigorúan szubjektív gondolataim leírására, nem elrugaskodva a mások által feltárt történelmi alapoktól.

Tamásival kezdtük, nem véletlenül, mert már az ottani emlékmű kapcsán belefuthatunk pár, később is felmerülő – nevezzük így: módszertani – problémába, jelesül a négyzetkilométerek és az adott lakosságrész korrekt számainak hiányába, eltéréseibe. Kutatás közben érthetővé lesz ez is, hisz függ az adathasználó fellelt vagy jónak gondolt forrásaitól és különösen az adatfelvétel/ek időpontjától, ami aztán igen jelentős vagy zavaró eltéréseket okozhat, mert egy-egy történelmi pillanatban száz- ezres különbségek is adódhatnak, pusztán a pillanat kiváltotta hangulattól vagy – nota bene – az elcsatolás időpontjától függően. Néha napok alatt fordult meg a közhangulat s a hovatartozás megvállása a következmények miatti aggodalom miatt, évente meg nem lehet statisztikailag is hiteles népszámlálást tartani...

A tamási emlékművön az alapadatok találhatók a márványtérképre vésve. Ne feledjük: Tolna megyében, miként Baranyában is, jelentős volt a 20. század első felében a civil belső migráció (olykor a külső is a be- és kitelepítések következtében), s számos személyes és közösségi atrocitás is történt megalázó körülmények között, ide értve a kényszerű lakosság-, település-, állami hovatartozás-cserék mellett az ingatlan-cseréket vagy -elkobzásokat is. Azaz ami 1920. június 4-én, 16 óra 32 perckor elhatározott (bár majd köztes, utólagos apróbb módosítások még kísérték, s nem is minden „győztes” állam parafálta utóbb, ráadásul a döntés 1921. július 31-től vált csak hatályossá), az történelmi fogalommal avultatta az egykori Nagy-Magyarországot, test- és nemzetrészeit vesztő döbbenetes megoszlásban, miközben magának mindösszesen 93 030 km² maradt.

A kiemelkedően vegyes lakosságú, bár évezrednyi ideig magyar hovatartozású Kárpátalja 12 800 km²-rel végleg elkerült (hullámozó, nem örömtelien váltakozó gazdaállamaira még röviden visszatérünk), lakosságát változóan 84 és 115 ezer közé tették akkortájt. Románia nagy természe-

tességgel vitte Erdélyt és a Partiumot mint legnagyobb zsákmányt, hivatalosan 102 813 km²-rel. A szinte legvérmesebb, az újszülött Csehszlovákia a Felvidéket kaparintotta meg, elvileg beleértve Kárpátalját s a délnyugatra fekvő Csallóközt is, bár szeretett volna további területeket is (miként Románia is már Kelet-Magyarország elfoglalásának régi álmát dédelgette). A cseh nyereség így is 61 640 km². Már most említésre okot adó tény, hogy az európai külpolitika által alátámasztott s valahol már a második világégésre készülő hatalmak jóváhagyásával megvalósuló 1938-as bécsi döntés utoljára tesz majd igazságot, avagy engedményeket a maradék magyar állam javára, mintha a korábbi lelkifurdalást is kompenzálnák egyúttal..., hogy aztán az ország újra s végleg elveszítse hajdani javait. Pár év múlva a II. világháborút Európában megnyerő Szovjetunió szerzi meg Kárpátalját (míg Moldávia folyamatos dilemmája marad), amit napjaink törtérijában aztán Oroszország birtokol, hogy Ukrajna remélt, de formálisnak tetsző függetlenségével végül ukránná váljon, magyarjaival együtt..., kivéve utóbbiak lelkiségét.

Délvidék/Vajdaság külön számolva 20 829 km², szerb, horvát és szlovén területekkel együtt 42 541 km²-re tehető, mindösszesen s megközelítően – a márványra véssett formában – 63 497 km²... Az Őrvidék 4026 km²-rel került Ausztriához, bár ez is csaknem megmosolyogtató, minthogy a távolibb Olaszország is vitt a javakból, jelesül Fiumét, pompás tengeri kikötőnk egy-két ezer magyar lakossal, de micsoda történelemmel és hajózási perspektívával...! S ha mindezt végiggondoljuk, bizony, mintha hívatlan örökösök lakomáján lennénk... (Más források más adatokat is említenek, bár csupán pár száz km² eltéréssel.)

Térjünk vissza kicsit a „béke” és bejelentése körüli, nem túl daliás időkre. A jog- és határfosztás megüzenése után nem volt véletlen a megdöbbenést követő s csaknem azonnali módosító törekvések, felhorkanások és felkelések sora. Hol tiltakozás, hol fegyveres harcok, majd a civilizáltabb kimenet esélyével kecsegtető népszavazások igyekeztek enyhíteni az új status quón. Összességében pár száz km² tért vissza, de a lényegen nem változtatott, még az igazán bátor-ötletes helyi kezdeményezések ellenére sem. Léleksimogató helyi sikerek, népszavazások és a történelmi méltóságot máig mutató eposzi jelzők ellenére sem enyhült a trauma – a Civitas Fidelissima (Leghűségesebb Város) vagy a tán kevésbé ismert, Vas megyei Szentpéterfa által kapott Communitas Fidelissima (Leghűségesebb Falu), valamint az ugyan kicsit korábbi, 1919. január 29-i „csehkiverés” okán a Civitas Fortissima (Legbátrabb Város) címmel jutalmazott Balassagyarmat sem oldotta a fájdalmat, és a tényeket sem tudta enyhíteni: egyharmad országunk maradt, majdnem arányosan egyharmadnyi lakossággal, ha az előző történelmi formátum lélekszámához hasonlítjuk.

A Tamásival azonos megyében, Tolnában található Bátaszék hasonló emlékművén is vannak számbeli eltérések az előbbiekhöz képest, amely különbözőségnek néhány más okára szintén választ lertünk töprengéseink során: így lehetett az emlékművi adategyeztetés dilemmája az egyes nemzetrészek földrajzi összetettsége, azaz hogy mit vettek figyelembe, s milyen súllyal vagy szándékkal, mint például az égtáji felosztásnak is megfelelő Felvidék, Délvidék esetében. Utóbbinál ez különösen kényes a volt jugoszláv tagállamok miatt, vagy a magyar részről is külön kezelt s említett Kárpátalja a változó csehszlovák, orosz, majd ukrán beszámítás okán. Trianon korában még belefért mindez a Felvidék-fogalomba a Pozsony alatti Csallóközzel együtt. Ha ezeket figyelmen kívül hagyja a látletelező, könnyen megtéved. Végül az lesz belőle, hogy megbízhatatlanok az adatok, summaként pedig elnagyolt képet kapunk, elnagyolt következtetésekkel.

Tehát a bátaszéki emlékmű a területi számok mellett az alábbi lakossági adatokat is „hozza”, újabb vitaalapként vagy tanulsággul:

Erdély	103 100 km ²	1 790 000 lakos
Délvidék	63 300 km ²	600 000 lakos
Felvidék	62 000 km ²	1 100 000 lakos
		(gyaníthatóan együtt Kárpátaljával)
Őrvidék	4 000 km ²	26 000 lakos

Mindeme számokból is látható, hogy a trianoni szerződés nem a „béke”, hanem az örökös békétlenség forrása volt, hiszen nem vette figyelembe a családi, földrajzi és arányossági szempontokat. Inkább volt tudatos csonkítás, tönkretétel és durva tiltások sora, s hogy csak egyetlen emeljünk ki

közülük, például a vasútépítés alapvető gazdasági igényét: Magyarország nem építhetett többé egy sínpárnánál többel rendelkező vasútvonalakat...

Ám különös módon kezelték Ausztriát, korábbi Monarchia- és „tettestársunkat” (hiszen ebbeli minősége aligha vitatható). Miközben legkeletibb tartománya, Burgenland is kap egy harapásnyit belőlünk, szomszédunkat nem sújtja jelentős büntetés. A kisebbik német nyelvű (!) államot az 1938. március 12-én végrehajtott Anschluss („csatolás”) révén a (nota bene: osztrák születésű) Hitler által vezérelt fasiszta haderő könnyedén beveszi, lelkes fogadtatás közepette. Az akkor készült fényképek összetéveszthetők a '38-as bécsi döntést követő terület-visszacsatolások lovas magyar fotóival.

Osztrák szomszédunk más szempontból is „megér egy misét”, nevezetesen a II. világháborús végkifejlet okán. Tudvalévő, bár talán mégsem köztudott, hogy Ausztriát és Bécset szintén a diadalmas Vörös Hadsereg szabadította fel (mondható ez így ma?), de ők komolyan is vették eme ténytet (kegyelet vagy tudomásulvétel címén), ugyanis fővárosuk egyik legszebb terén máig ott látható egy zászlót szorongató hatalmas katonaszobor a szökőkút szomszédságában, amelyhez hasonló szobrot mi lelkes egyetértéssel döntöttünk (volna) porba. A *Heldendenkmal der Roten Armee* alakja húszméteres oszloptalappzatról tekint le a bécsi Schwarzenbergplatzra, s még mindig áll...

Trianont Moháccsal felérő vereségként is szokták emlegetni, avagy második Mohácsként, noha érték súlyos csapások a korai magyar államot is, de nem ekkora területvesztéssel és lélekszámcsökkenéssel. Persze az elszakított családok, az elvitt-tönkretett gazdasági ágazatok akkor minden jövőképtől is megfosztották a nem főbűnös, háborút ki nem robbantó magyar nemzetet. Talán csak kapóra jött a „hajdan erős magyar” kivéreztetésének csábító és közeli lehetősége...

S hogy mit gondoltak erről a Trianon körüli években például a kortárs magyar líra későbbi legjobb alkotói? Csak két sarokpontot emelünk ki, kellő távolságban egymástól, életkorban, habitusban, szociális miliőben egyaránt.

József Attila erősen ifjúkori, majdnem zseni értékű verséből, a *Nem, nem soha* címűből az utolsó strófát idézzük. A vers maga évtizedekig nem volt hozzáférhető, azaz publikus, főként kényelmetlen politikai üzenete s részben a későbbi költői erő (s persze a szocialisztikus kötődések) még kevésbé jelen lévő volta miatt:

*Nem lesz kisebb Hazánk, nem, egy arasszal sem,
Úgy fogsz tündökölni, mint régen, fényesen!
Magyar rónán, hegyen egy kiáltás zúg át:
Nem engedjük soha! soha Árpád honát!*

(1922 első fele)

Az egészen más indíttatású, polgári származású s József Attilánál idősebb, a későbbi magyar költészetre a Nyugat egyik szerkesztőjeként is hatalmas befolyással bíró Babits Mihály közel egy időben (1923. június), hasonló indulattal veti papírra megrendült sorait, például a *Csonka Magyarországi* című versében – ebből is csak az utolsó szakaszt idézzük:

*Ti eldobtátok a trombitát
de a trombita zeng tovább,
zeng, nem a ti kezetekben,
hanem a vízben, a hegyekben,
Erdélyben, felvidéken,
az égen,
s bennem!
Én sose mondtam: „Dönt majd az erőszak!” – most mondhatom,
„Nem! nem!”*

És álljon itt az eltérő műfaj s hevület okán egy érvelő újságcikk részlete is, jelesen a francia, párizsi kiadású lap, a *Le Temps* 1927. október 16-i számából, a mi magyar közhangulatunk és objektívebbé tehető látásunk ellenpontozására, a korabeli hírek és hangulati hullámzások aláhúzásaként is:

„Érthető, hogy a magyar nép nem nyugszik bele a vele történt állítólagos (?) igazságtalanságokba. A dolgok természetéből folyik azonban, hogy a legyőzöttek mindig lázonganak a velük elfogad-

tatott békeföltételek ellen. Egy valóban nemzetközi politikát azonban nem lehet az érzelmekre építeni... Az a kampány, amelyet némelyek a trianoni szerződés revíziója érdekében folytatnak, tisztán teoretikus és kilátástalan, de alkalmas arra, hogy Magyarország szomszédai között nyugtalan-ságot tápláljon...” (forrás: Huszadik Század, 1946. október).

Tanulságos összefoglalás a ma számára is.

Tegyük hozzá, hogy a döntés kikerülése és realizálása idején a különböző források és megszólalók, köztük jelentős beosztású kortárs külföldi politikusok, olykor miniszterek is adtak alapot bizonyos, hangos vagy csendes reményeknek, hol magánbeszédben, hol éppen hivatalos nyilatkozatban. Egy biztos: távolról sem volt olyan egyértelmű, hogy mindenféle irredenta gyanú vagy túlbuzgó revízió nélkül is teljességgel reménytelen a ránk nézve alapjában kegyetlen békeszerződés valamilyen fokú felülvizsgálata, s utóbb ezt igazolták vissza az említett alkalmi s kisebb határkorrekciók, a heves tiltakozások vagy egyenesen fegyveres felkelések, visszafoglalási kísérletek, olykor pár sikeres-leleményes egyéni akció, területileg sem egységes régiókban, településeken, kijelölt határvonalak mentén.

(S még egy elgondolkodtató elem vagy érv – mi mellett is? Az SS-Wehrmacht a Harmadik Birodalom totális megvalósítására elfoglalja majd a fél világot, a végtelen, Európát s Ázsiát is részben jelentő Oroszországtól a nagyon déli Afrikáig... A második világháború győztes hatalmai többek között azzal büntették a másodszori háborús „csínytevőt”, hogy átmenetileg lekapcsolták róla az NDK-nak hívott szocialista képződményt, hogy aztán – éppen negyvenedik születésnapján – megszűnjék az ominózus fallal együtt, s visszaadják az addigi NSZK-nak, nyolcvanmillióra hízva az egykor félelmetes és erős államot. Igaz, ebben jelentős szerepe volt Gorbacsov szovjet elnöknek, s mi is segítettünk a kerítés lebontásában... Ezzel együtt fölöttébb tanulságos történet, főleg tárgyunkkal való összevetésben.)

Ilyen korabeli közhangulat ismeretében kell és szabad mai szemmel értékelnünk a százéves eseményeket és eredményeket, mert akadnak talán nem kellő súllyal mérlegelt, korabeli körülmények s indokok is. Több angolszász s néhány francia delegációtag, a történekről később visszamemlékezve, vélekedett akként, hogy a magyarokat érintően bizonyos túlzás volt a számonkérés ennyire kegyetlen és békétlenségeket megelőlegező formája, és nem kevesen gondolták úgy, hogy háborúskodáshoz is vezethet az egymás kárára történő gazdagodás a volt és új szomszédok között. Nézetünk szerint ebbe belefér a „lelki hidegháború” is az állandó kiszámíthatatlansággal és a hullámzó külpolitika, miközben nem erre lenne szüksége sem a régióknak, sem a kontinensünknek, legfőképp nem Magyarországnak. Mert kapni jó, és úgy tűnik, elvenni sem akkora szűgyen, ha mások asszisztálnak hozzá.

Dolgozatunk másik, rövidebb tárgyának ígért, közkedvelt fordulattal csak a soproni népszavazásként emlegetett korrekciós kezdeményezés, avagy megmentő kísérlet ennél „kisebb falat”, és ugyancsak tanulságos s részben szerves része a Trianonnal kapcsolatos fejleményeknek: ez a közismerten 1921. december 14–16. között lebonyolításra került aktus a Trianon végrehajtási utasításának is tekinthető velencei jegyzőkönyv szerint zajlott. Sopron és városkörnyéke, jelesül nyolc község népszavazáson dönthette el a trianoni ítélet utáni hovatartozását, s elsőre – éppen a részben már tárgyalt körülmények ismeretében – csaknem meglepő az engedmény, no meg az egyenkénti eredmény is, de erről később... S bár végül is mindössze 257 km²-ről volt szó, jó egy évvel (!) a végzetes döntés után ez már akkori és mai nézőpontból is területi revízióként értelmezhető, ráadásul hivatalos határozat adott módot erre, miként az eredményt is hivatalos jelentés (az ún. Villani BERICHT) szentesítette még ugyanazon év végén, a magyar–osztrák határmegállapodás részeként. (Vö. ifj. Sarkady Sándor a nyugat-magyarországi felkelésről és e népszavazásról szóló tanulmányával, a népszavazást ugyanis pár hónappal előtte több hónapig tartó fegyveres felkelés előzte meg...) A béketervezet kiöltői nyilván tartottak a be is következő elégedetlenségtől és lázongásoktól, s talán ezért is volt tapasztalható némi engedékenység, ugyanakkor egy-egy sikeres és a régi hazához tartozást megerősítő eredmény ugyanilyen veszedelmes példa is lehetett az ellenőrök s kiküldöik számára.

A népszavazásban érintett, abba bevont települések felsorolása ma sem lehet érdektelen: Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Kópháza, Nagycenk, Sopron és Brennbérgbánya, Sopronbátfalva. Ma is nagyon tanulságosak a népszavazás végszámai, a településenkénti végeredmények,

ugyanis az érintett régió 65,08%-a voksolt Magyarország mellett, ami elsőre majdnem kétharmad, ám amíg a városban 72,7% volt a „hazahúzó” aránya, a kis településeken bizony meglepő eredmények születtek, s ez talán nem is köztudott vagy megnyugtató. A nyolc községben voksolók 54,6%-a Ausztriára adta szavazatát.

Mindezek ismeretében a 70% feletti pozitív soproni eredmény volt meglepő – éppen a szórt falusi szavazatok tükrében. Mindössze – s ezt itt most kétszeresen is hangsúlyozzuk – három környező község szavazott Magyarország mellett Sopron városán kívül ama nyolcból: Nagycenk (a Széchenyihez való kötődés alapján talán érthetően), Fertőboz és Kópháza... Ausztriára a legmagasabb arányban Harkán szavaztak. Végül a soproni arálynak hála a magyar államhoz tartozónak ítélték a teljes nyolcfalvas régiót. (A főleg Vas megyei falvakban bekövetkező további sikeres népszavazások is ígéretesek voltak a sikeres példa nyomán, de ezek tárgyalása most nem feladatunk.)

Felvetődhetnek egyéb kérdések is e népszavazások ténye, lehetősége és részeredményei alapján, nevezetesen az egyes Felügyelő Bizottságok jogköre, hozzáállása, engedékenysége, a tapasztalatokból leszűrt következtetései bizonyos veszélyes körülmények okán, és persze a határvonalakat meg- és újrarajzolók hozzáállása kapcsán is. Mindez arra bizonyíték, hogy ekkora horderejű ügyekben is számít a pillanatnyi szubjektivitás vagy éppen a véletlen...

Szubjektív gondolatokat ígértünk tanulmányunk címében – bár átgondolatlan túlzásoktól tartózkodva, de nem eltagadva nyilvánvaló és valahol különösnek tetsző tényeket –, hol saját legújabb kori történelmünk, hol a nemzetközi politika fénytörésében. Bár Trianon rengetegszer „megkísértett” ügy, ténye, számos kérdése és hordaléka máig fájó dilemma, úgy vélhetjük: még mindig vannak olyan, nem kellő mélységben feltárt részletek és hangsúlyok, amelyek közelebb vihetnek legalább jogi és lelki megközelítések elfogadásához, s ha létezik ilyen, a történelmi igazság feltárásához és érvényesítéséhez.

Mindig azt tanultuk, azt hirdettük, hogy az idő az igazságnak és a jó erkölcsnek dolgozik. Olykor úgy tűnt, ez nem feltétlenül érvényesül, vagy csak nagyon lassan, szinte észrevehetetlenül. Ám a magyar tehetséges és kitartó, mondhatni, túlélő fajta. Ez éltessen bennünket s magyarjainkat szerete a világban és kitüntetett módon Kelet-Közép-Európában.

ADY JÓZSEF, Cím nélkül, 1980, linónyomat

kívül-belül

OWEN GOOD (1989) Budapest

„az a szépség bennük, ahogy összekeverik a tragédiát a humorral”

Szekeres Nikoletta interjúja Owen Gooddal

Owen Good angol fordító, nyelvtanár, fordítást oktat. 2011-ben diplomázott a University College London magyar és elméleti nyelvészeti szakain, a Hungarian Literature Online (hlo.hu) szerkesztője, és olykor színészként filmekben, sorozatokban is találkozhatunk vele. Fiatal, de már tapasztalt fordítóként beszélgettünk vele a magyar nyelvről, mítoszokról, a fordításról mint pályáról és viszonyáról a saját és más kultúrákhoz.

► **Nem biztos, hogy a magyar nyelv a legdivatosabb választás a külföldi egyetemi szakokon, te hogyan kerültél közel hozzá?**

► Általában szokványos utak állnak a külföldiek előtt, amelyek a magyar nyelvhez vezetnek. Ott van például a szerelem, a családalapítás vagy a munkavállalás – de az én esetem egészen más. Mindig szerettem nyelveket tanulni az iskolában. Londonba mentem egyetemre, ahol a School of Slavonic and Eastern European Studies működött. Mivel a franciám sajnos nem volt elég erős, ez a szak felkeltette az érdeklődésemet. Régen ott tanított Peter Sherwood (nyelvész, író, fordító, aki sokat tett a magyar irodalomkutatás és fordítás ügyéért) is, és ezen a szakon rengeteg érdekes nyelv van, amit tanulni lehet. Kaptam egy helyet az egyetemen, ahol a spanyol mellett egy új nyelvet is kellett választanom, és nagyon izgalmas volt számomra az, hogy egy teljesen idegen nyelvet tanuljak meg. Ráadásul olyat, ami az angoltól totálisan idegen. Emellett Európa ezen része szintén izgalmas volt nekem, hiszen Írországban nőttem fel – annyira nyugati vagyok, hogy a következő ország nyugatra már Amerika. Európának egy másik oldalát megismerni, esetleg ott egy új nyelvet megtanulni óriási és kihagyhatatlan kihívásnak tűnt. Az egyetemen volt pár próbaóra különféle nyelveken, ott találkoztam Tarsoly Eszterrel, azzal a tanárral, aki aztán nekem nagyon sokat jelentett (Peter Sherwood ekkor már nem tanított ott). Vele kezdtem el a magyart, később jártam nyári egyetemekre, itt is tanultam Budapesten, és amikor elvégeztem az egyetemet, ide költöztem pár évre, majd ittragadtam.

► **Mióta élsz itt nem átutazóként?**

► 2011-ben költöztem ide, tehát tíz éve.

► **Tervezel maradni?**

► Honvágyam mindig van, ez talán sosem fog elmúlni. Most voltam éppen a nyári szünetben Írországban, és változatlanul nagyon szeretem, csodálatos volt ott lenni. Hiányzik a táj és az emberek, de az az igazság, hogy szeretem azt az életet, amit itt, Magyarországon felépítettem magamnak.

► **Milyen ez az élet, amit Magyarországon élsz?**

► Szeretem ezt a várost, szeretem az itt élő embereket. Budapest nagyon szép város, tele kultúrával és művészettel, ráadásul műfordítóként dolgozhatok és taníthatok az egyetemen.

► **Miket fordítottál eddig a magyar irodalomból?**

► Az első könyv, amin dolgoztam, Tóth Krisztina *Pixelje* volt. 2019-ben jelent meg a Seagull Books kiadónál. Utána jött Láng Zsolt *Kovács Emma születése* című novelláskötete, ami a jövő évben jön majd ki. Most dolgozom Závada Pál *Egy piaci nap* című regényén, ami a rákövetkező évben jelenik majd meg, és előttem van még jó pár projekt mellett Barnás Ferenc *Másik halál* című regénye.

► **A fiatal fordítógeneráció tagjaként mit gondolsz, milyen a kapcsolat az idősebb és fiatalabb fordítók között? Van-e utánpótlás a magyar irodalom fordítói között?**

► Szinte csak jó tapasztalataim vannak. Mindig nagyon erős a segítségnyújtás, és nem csak az angol fordítók között. Nekem Nádasdy Ádám nagyon sokat segített, átnézte a fordításaimat, és még ma is mindig segít a munkám során. Ebből az együttműködésből rengeteget tanultam, lényeges folyamat volt a fejlődésemben. Az utánpótlás kérdése már kevésbé tűnt egyértelműnek. Sokáig úgy éreztem, hogy egyedül vagyok a fiatalok között, aki magyar irodalmat készül fordítani, de aztán egyre több olyan emberrel találkoztam, aki ugyanezt csinálja. A Hungarian Literature Online szerkeszt-

tőjeként dolgozom, ami nagyon izgalmas munka, többek között azért is, mert rengeteg fiatal fordítóval találkozom. Remélem, hogy van olyan erős az elhatározásuk, és lesz elég kitartás bennük ahhoz, hogy a fordítói pályán maradjanak.

➤ **Akik ismerősek a fordítások, fordítók világában, ismerik a hlo.hu oldalt, hogyan mutatnád be a magyar olvasóknak?**

➤ A hlo.hu a litera.hu testvéroldala, aminek én vagyok az egyik szerkesztője már öt éve, előttem Orzós Ágnes (aki most a Magvető nemzetközi kapcsolattartója) szerkesztette hosszú ideig és nagyon jól az oldalt. A hlo.hu picit olyan, mint a litera.hu. Egy olyan portál, ahol a könyvismertetések, interjúk mellett fontos híreket, lehetőségeket találnak a fordítók, az irodalommal foglalkozók, miközben olvashatnak kritikákat magyar művekről, részleteket még meg nem jelent művek angol fordításából, illetve interjúkat fordítókkal, írókkal, természetesen mindezt angolul.

➤ **Alapvetően ki a közönségetek?**

➤ Szerencsére nagyon változatos, nem lehet egy fix csoportot felvázolni. Azt persze lehet látni, hogy a fordítóknak nagyon hasznos egy ilyen oldal, mert pályázatokról, ösztöndíjakról, versenyekről értesülhetnek, de egyszerre olyan játéktér is lett számukra a hlo.hu, ahol barátságos körülmények között próbálhatják ki magukat. Egy, úgymond, safe space-ben teheti ki a fordítását egy nagynevű, tapasztalt fordító ugyanúgy, mint egy kezdő. E miatt a vegyes, heterogén közeg miatt még izgalmasabb a merítés.

➤ **Tanítasz is, de nemcsak a Pázmányon találkozhatnak veled a diákok, hanem a Balassi Intézetben is...**

➤ A Pázmányon van egy tolmácsolás és fordítási szak, ott tartottam órát, tanítottam magyarról angolra fordítást, illetve most egy posztgraduális műfordítási képzésen tartok órát. Amióta többet fordítok, meg kellett hoznom egy döntést; egy ideje keveset tanítok, hogy minél több időm legyen foglalkozni a szövegekkel. A Balassi Intézetben sosem tanítottam, ott konzulens vagyok, ami azt jelenti, hogy nem tartok órát, de ha van egy angolos hallgató, akkor vele egy éven keresztül átnézem minden munkáját, és segítséget adok neki, egyfajta mentorszerepet vállalok mellette.

➤ **Sokat találkozol magyarokkal, külföldön élő magyarokkal, külföldiekkel, akik a magyar nyelvvel foglalkoznak; bizonyára téged sem kerültek el az olyan mítoszok, mint hogy a magyar nyelv a legszebb és legkülönösebb nyelv a világon, hogy ezen a nyelven van a legtöbb szó bizonyos dolgok kifejezésére és így tovább. Hogyan látod te ezeket a mítoszokat, és milyen a te viszonyod a magyar nyelvhez?**

➤ Nem akarok senkit megbántani, de nyelvészként azt kell mondanom, hogy inkább mítoszoknak tartjuk ezeket. Olyan sok nyelv van a világon, azt is mondhatnám, hogy tulajdonképpen mindenféle fajta nyelv létezik. Amivel a magyarban érdekességgként találkozhatunk, nem olyan különleges, mint amennyire sokan annak gondolják. Éppen ezért nem szeretem a listákat, amiket az interneten olvashatunk: „a tíz legnehezebb nyelv, a tíz legszebb nyelv” stb., hiszen a nyelveket nem lehet ilyen alapon meghatározni. Hogy melyik a legszebb nyelv, az tulajdonképpen az egyik leghaszontalabb kérdés. Ugyanakkor vannak olyan dolgok, amiket „meg lehet csinálni” magyarul, de „nem lehet megcsinálni” angolul. A ragozás miatt ugyanis nagyon precízen tudunk bizonyos dolgokat kifejezni magyarul, amiket angolul csak kétszer annyi szóval lehet. Például ma az egyetemen egy hallgató Rakovszky Zsuzsát fordított az órára, magyarul körülbelül így hangzott: „a hold sárgán és rémülten fellebeg a Holpárék kerítése mögül”, amiből olyan fordítás is képzelhető, hogy: *the moon floats up in a yellow colour and in a terrifying way from behind the Holpár family's fence*. Látszik mennyivel kompaktabb a magyar! A másik nagyon érdekes és egyben nagyon nehéz ügy a szórend. Amikor magyarul kezdtem tanulni, az első időkben azt mondták a hallgatóknak, hogy a magyarban nincs szórend. Aztán fejlődsz egy kicsit, és rájössz, hogy ez egyáltalán nem igaz. Van egy szórend, és ráadásul nem az van, hogy kevésbé fontos lenne, hanem talán még fontosabb is, mint az angolban. Sok mindent lehet csinálni a szórenddel magyarul, és ez adott esetben nagyon finom hangsúlyeltolódást okozhat. Ismét egy friss órai esetet tudok hozni. Nemrég felmerült egy olyan példa, hogy: „ő ezt akarta”, amiből angolul ez lesz: *it was her who wanted it* vagy *she was the one who wanted it*. Megint hosszabb lesz a megoldás. És ez sokszor elképesztően nehéz, kitalálni és megérteni a pontos jelentést. Aztán mi van még? Nézzük meg a költészetet, ez a nyelv mennyire rímeli! Kreatívan vissza lehet adni, és vannak nagyon jó fordítók, akiknek ez elég jól sikerül, de hogy annyira plasztikus legyen, mint a magyarban, az szinte lehetetlen.

▼ **Volt egy beszélgetés Arany János verseinek fordítása kapcsán a Három Holló kávéházban,* ahol szóba került, hogy a rimes versek egyre inkább kikopnak Nyugat-Európában, de az elmúlt évtizedben sok új tendencia látható a magyar nyelvű költészetet tekintve is. A Kortárs előző, októberi számában jegyzi meg Guillaume Metayer francia fordító a vele készült interjúban, hogy azért szeret-e Tóth Krisztinának generációját, mert nem igazodtak trendekhez; ez mintha egyre kevésbé lenne elmondható a kortárs költőkről, írókról. Látsz-e ilyen trendeket a magyar vagy akár az angolszász irodalomban?**

▼ Igen, tulajdonképpen egy behemót lett az angol nyelvből és irodalomból, ami rátelepedett a kisebb kultúrákra. Most itt is kevésbé érdekli az új költőket a rím, de az is lehet, hogy ez csak egy korszak, amin majd túljutunk. De fordítóként nagyon sok mindent kell követnem, nem csak a magyar nyelvű irodalmat. Sőt, azt is mondhatnám, az angol nyelvű irodalmat kell igazán követnem, mert azon a nyelven fog megjelenni, amit fordítok. Az angol nyelvvel alkotok, az lesz az anyagom. Az egyik leglényegesebb, amikor fordítok, hogy ott legyenek a szavak, a megoldások a fejemben, hogy igazán kreatív tudjak lenni a célnyelven. Ha azt kérdezed, hogy milyennek látom a magyar irodalmat, akkor nehezen tudok válaszolni. Persze követem a magyar irodalmat, amennyire csak tudom, de leginkább a művek alkotóit követem, azonbelül is főképpen azokat, akikkel már dolgoztam. Egyszer készítettem egy interjút Barnás Ferencsel, akit éppen erről kérdeztem, hogy milyen a magyar irodalom. Ő valami olyasmit válaszolt, hogy a magyar irodalom nem egy boldog irodalom. Ebben lehet, hogy van valami. Legalábbis egy olyan tendencia, hogy melankóliával közelít meg kérdéseket. De, mondjuk, ez az írói irodalomra is eléggé jellemző!

▼ **Erről az jut eszembe, amikor Sofi Oksanen *Tisztogatás* című regénye megjelent magyarul, és a nagy öröm mellett folyton az önkorholás hangja hallatszott, hogy mi miért nem írtuk meg a saját igaz történetünket... Aztán (és igazából már azelőtt is) megírtuk, sokszorosan.**

▼ Igen, én például ezért szeretem nagyon Dragomán Györgyöt. Neki szerintem az egyik legnagyobb erőssége, hogy egy mély témát vagy kérdést olyan stílusban, olyan nyelven tud megírni, amit könnyen tudok olvasni, mert beszippant. Ez a könnyűnek tűnő nyelv egy izgalmas nyelv egyben, ami visz magával. De ez sem egyértelmű mindenkinek. Egyszer Otilie Muzlet-vel (fordító, Krasznahorkai László *Seiobo járt odalent* – *Seiobo There Below* című regényének fordításával 2014-ben elnyerte a Legjobb fordított könyv díját) nevettünk azon, hogy pár amerikai olvasó és kritikus azt írta az új Dragomán-könyvről, hogy mennyire depressziós, mivel mi egyáltalán nem gondoltuk, hogy ennyire depresszív lehet ez a könyv valakinek.

▼ **Talán ti, akik viszonylag több magyar könyvet is elolvastatok, már hozzáedződtek...**

▼ Lehet, hogy van valami a depresszív jelzőben, bár én inkább azt gondolom, hogy nem minden humort értünk meg, ami egy könyvben benne van. Például nézzünk meg egy Krasznahorkait! Rengeteg humor van benne, és nem szabad elfelejteni, hogy egy fordítónak ezt valahogy át kell vinnie a másik nyelvbe.

▼ **Talán sokszor maguk a magyar olvasók sem értik ezeket a humorszinteket...**

▼ Lehet, de például a nyugatiak, ahogy ránéznek a magyar irodalomra, abban van egy erős szemelvényesség, nevezhetjük posztsovjet sztereotípiának is, ami nálunk azt jelenti, hogy itt minden szürke, mindenki nagyon szomorú, borzalmasan nehéz az élet, és az emberek folyton a kocsmákban fi-lozofálnak.

▼ **Te is ilyennek látod Budapestet, Magyarországot?**

▼ Biztos van, aki ilyennek látja, de én például egyáltalán nem. Ez valójában nemzetközi kérdés is. Az amerikai vagy a brit kiadók talán befolyásolhatják (többek között) a magyar irodalom identitását. Régebben azt találták ki, hogy a magyar egy nagy, filozofikus irodalom, szomorú történetekkel, nagy tragédiákkal, és ez a magyar olvasók elképzelését is befolyásolhatta, befolyásolhatja saját irodalmukról, pedig rengeteg szerző van, aki nem tartozik ebbe a kategóriába. Lehet azt hajtogatni, hogy a magyar irodalom nagyon realista, de akkor mit mondunk például Láng Zsoltról? Lehet ismételtetni, hogy a magyar irodalom kevésbé humoros, de akkor mit mondunk Kun Árpádról vagy Tóth Krisztináról? Az ő műveikben is van persze tragédia, de az a szépség bennük, ahogy összekeverik a tragédiát a humorral.

* *Arany János versei három nyelven*, 2019. június 6., közreműködők: a kötet összeállítója, Győrei Zsolt; német fordítója, Wilhelm Droste; francia fordítója, Marc Martin; illetve angol fordítói, Bacsoni Márk és Thomas Cooper. Velük beszélgetett Jeney Zoltán.

► Milyen egy könyv útja, hogyan juthat el egy magyar könyv odáig, hogy kiadják külföldön? És hogyan lesz sikeres? Nekem úgy tűnik, hogy a fordítóknak gyakran kulcsszerepe lehet ebben a folyamatban, és nem csak az adott szövegek fordítóiként.

► Sok út van persze, de elmesélem a *Pixel* történetét. Ugye, ez volt az első könyv, amit fordítottam, a tanárom ajánlotta, mert azt gondolta, hogy tetszeni fog nekem, és tényleg tetszett. Ez volt az egyik első kortárs könyv, amit magyarul olvastam, és erősen hatott rám. Elkezdtem belőle fordítani, inkább gyakorlásként, hiszen akkor még nem tudtam, hogy fordító lesz belőlem. Pár publikációm már volt, például egy Tóth Krisztina-vers, aztán pályáztam a PIM régi fordítástámogatási irodájára, ahol nyertem a pályázaton, és akkor kezdtem el fordítani a *Pixelt*. Akkor még nem volt se kiadó, se semmi, de közben a Seagull Books kitalálta, hogy legyen náluk egy magyar sorozat. Ekkor lett Ottilie Mulzet a szerkesztője a sorozatnak, aki nagyon szereti Tóth Krisztinát is és a *Pixelt* is. Mivel látta, hogy megkaptam a támogatást, kért tőlem néhány oldalt, és mivel szerette a fordításomat, ajánlott a főszerkesztőnek. Bevallom, ez egy szuper út volt, és nagyon örülök, hogy azóta még több könyvet fordíthatok a Seagull Booksnak. A *Pixel*nek nagyon jó volt a fogadtatása. Szóval ez egy lehetséges út, de a történetben sok szerencse is van. Rengeteg fordító próbál ismeretlenül írni fantasztikus könyvekkel kapcsolatban kiadóknak, de sajnos ez általában a nehezebben járható út. Gyakran van olyan, hogy a kiadónak van egy saját fordítója az adott nyelvből, akivel dolgozik, és ő ajánlja a könyveket. Az is fontos, hogy milyen az adott könyv fogadtatása egy másik országban, például Németországban vagy Franciaországban. Az angolszászok gyakran azokat a könyveket veszik át, amelyek már megjelentek franciául vagy németül, esetleg svédül.

► Amikor fordítasz, kialakul az íróval egy sajátos kapcsolat?

► Ez mindig egy új kaland, minden szerzővel egy új, egy más viszony alakul ki. Tóth Krisztinával e-maileztünk. Ha nagyon biztos akartam lenni valamiben, mindig írtam neki. Ezek a kérdések alapvetően elég banálisnak tűnhetnek, például milyen tér van a szövegben, melyik irányba néz az ablak, hogy néz ki az a táska, amit a főszereplő telepakol, de hát nem mindegy, hogy *suitcase*-t vagy *packet* mondok! Aztán vannak olyan szerzők, mint Tóth Kinga, őt sokszor megkérem, hogy olvassa fel nekem a verseit. Olyankor hallom, hol vesz levegőt, hol van szünet, sóhaj, és persze sokszor teszek fel neki kérdéseket egy-egy szóról, hogy milyen értelemben használja éppen. Olyan is van, hogy amit lefordítottam, az már tetszik nekem, és akkor azt mondom, hogy ne magyarázd, mert nem akarom tudni, hiszen ami alakul, az jó irány. Kingával nagyon szeretek együtt dolgozni, mert mindig valami újat csinál vele az ember.

► Azt mondtad, hogy az angol kortársakat elég fontos követned. Milyen angolszász irodalmat olvasol szívesen?

► Nem követem túlzottan szorosan az abszolút kortársakat, de akiről sok hír van, őket természetesen elolvasom. Az az igazság, hogy az internet nagy, rengeteg a mű, sok a lista, még több a szerző, az angol irodalom pedig óriási, olyan, akár az óceán. Nagyon nehéz mindent követni, éppen ezért, azt hiszem, inkább kicsit le kell szűkíteni. Sokszor ír szerzőket olvasok, mert őket jól megértem. Egyikük – Ciaran Carson, aki fordító is volt, és pár éve halt meg, újrafordította Dante *Pokolját*, szerintem ő egy nagyon jó fordító – a történeteket mindig Belfastba helyezi. Az általa fordított *Pokolban* mindenki belfasti, ő meg soha nem törődött azzal, hogy hány amerikai vagy ausztrál fogja olvasni a könyvét. Én nagyon tudok röhögni ezen, amiért hálás vagyok neki, de fordítóként is nagyon szerettem! Megkérdőjelezném azt, hogy egy fordítás csak semleges, kitisztított angol nyelven „szólhat”. Sokáig volt egy olyan szabály, hogy inkább nem fordítunk dialektusra, hanem a standard nyelvváltozatot használjuk. Nem szeretném azt mondani, hogy folyton ennek az ellenkezőjét kell csinálni, hiszen ez is csak bizonyos élethelyzetekben működik, de nekem az az érdekes a fordításban, az irodalomban, hogy létrejön valami igazság, hogy az a nyelv, amit használok, abban a fordításban, amit olvasok vagy éppen csinálok, hiteles. Akkor jó a mű, ha ez a valóság átjön. Szoktam filmekben is dolgozni, és ha színészként játszom, sokszor ki kell törölnöm az ír – egyébként nem durva – akcentusomat, helyette egy standard angol akcentust kell használnom. Sokszor olyat próbálok választani, amiről a néző nem tudja megmondani, londoni vagy birminghami angolt beszélek-e, ami egy film esetében normális, hiszen a cél az, hogy mindenki értse, amit mondok. Mégis azt érzem – talán nem vagyok elég jó színész –, hogy marad emiatt egy fal a cél és közötttem, és ilyenkor nem tudok eléggé a szavak jelentésére, igazságára koncentrálni, csak a formájára. A fordításnál sem akarok falakat építeni a valóság meg énközöttem.

G. KOMORÓCZY EMŐKE (1939) Budapest

G. KOMORÓCZY EMŐKE

L. Simon László alkotói útja

A Magyar Műhely és az avantgárd

L. Simon László (1972) egyike volt azoknak a tehetséges fiataloknak, akik a rendszerváltás időszakában Párizsból hazatelepülő (1962-ben induló, s a '70-es években már a hazai köztudatba is beépülő, az 1956-ban Magyarországról Nyugatra menekült fiatal alkotókat integráló) Magyar Műhely köréhez csatlakoztak. A párizsi MM, amely harminc éven át otthont adott az '56-os emigráns generáció újító szellemiségű alkotóinak, időközben egyre jobban törekedett arra is, hogy a hazai művészeti köztudatban ébren tartsa a 20. század elején Kassák nyomán kibontakozott s folyamatosan meg-megújuló experimentális művészet iránti érdeklődést. Szerzői körébe igyekezett bevonni (amennyire ezt megtehetette a honi pártállami kontroll ellenére) az avantgárd legkiválóbb hazai alkotóit (az idős Kassák körül felnőtt és az ő nyomdokain továbbhaladó nemzedékeket), akik a Kádár-korszakban „lázado” magatartásuk miatt mindvégig a *tiltott* kategóriába sorolódtak. Ezért nagy belső felszabadulást jelentett számukra az, hogy a Magyar Műhely révén végre szabad utat kaphattak experimentális törekvéseik realizálásához.¹

A hazatérő Magyar Műhely első, 1990 nyarán Szombathelyen rendezett találkozására kíváncsi érdeklődéssel tódultak a hazai és határon túli (azaz vajdasági, szlovákiai, erdélyi, sőt kárpátaljai) magyar művészek, akik már évek, évtizedek óta – bár „tiltottan”, de – kapcsolatban voltak a folyóirattal, netán publikáltak is benne. Az avantgárd dal régóta „kacérkodó” szombathelyi Életünk folyóirat egykori munkatársa, az ekkor már Székesfehérvárott élő és a modern Árgus folyóiratot szerkesztő Péntek Imre kezdettől fogva sokat tett a Magyar Műhely hazai „befogadásáért”. Az euforikus fogadtatást követően, az ugyancsak Szombathelyen zajló, 1991. június 27–30-i Magyar Műhely-rendezvényen már több mint száz hazai és határon túli magyar alkotó volt jelen, köztük a legfiatalabbak, az akkor 18–20 éves korosztály tagjai. Ezen az összejövetelen Ladik Katalin kapta az 1972-ben alapított s azóta a legkitűnőbb avantgárd művészeknek folyamatosan évente kiosztott, megtisztelő Kassák-díjat.

Péntek Imre már 1991. október 21-én Magyar Műhely-estet szervez Székesfehérvárott, amelyen Bujdosó Alpár, Kukorelly Endre, Nagy Pál, Papp Tibor, Székely Ákos, Tóth Gábor, Vitéz György és maga Péntek is fellép; ő a továbbiakban gyakran igyekszik közölni az általa szerkesztett Árgusban a vizuális alkotásokat és az avantgárdal kapcsolatos közleményeket. Sok ekkortájt induló fiatal tartozik a köréhez, akik vizuális és fónikus, konceptuális műveikkel, elektrografikákkal tűnnek ki. Az akkor még gimnazista L. Simon László költői pályája is ebből a körből ível fel, hogy majd fél évtized múltán ő legyen a Magyar Műhely egyik szerkesztője és a lap hazai integrálódásának legfőbb segítője.

A hazaköltözött és megújult Magyar Műhely gyümölcsöző tevékenysége következtében az új és újabb médiumok csakhamar polgárjogot nyertek a honi művészeti életben, s egyre több experimentális alkotói műhely szerveződött a fiatalok körében. Már az 1990-es ünnepi könyvhéten megjelent a hazai vizuális művészek *Médium Art* című antológiája a JAK-füzetek 51. számaként (szerkesztette Petőcz András költő, aki ebben az időszakban a Magyar Műhely szerkesztője volt, valamint Fráter Zoltán irodalomtörténész), mintegy ötven fiatal alkotó műveiből válogatva. Együtt volt itt az 1970–80-as évek hazai experimentális művészeinek derékhada, s mellettük helyet kaptak az ifjabbak is – akik aztán majd a Magyar Műhely köréhez csatlakozva „szabad utat” kaptak újító elképzeléseik megvalósításához. A *Médium Art* összefoglaló jelentőségű költői albuma bizonyos értelemben lezárta a hazai vizuális költészet '80-as évekbeli virágkorának fejezetét, s utat nyitott a látható nyelv sokirányú kísérleti kiaknázása felé – vagyis az új műfajok termékeny kivirágzását készítette elő. A Kossuth Klubban az antológia június 6-i bemutatását követő beszélgetés során (amelyen Fráter Zoltán, Juhász R. József, Mészáros Ottó, Papp Tibor, Petőcz András, Sárosi László, Szilágyi Ákos, Székely Endre, Tóth Gábor vettek részt) nyilvánvalóvá vált, hogy az experimentális költészet immár polgárjogot nyert a hazai mezőnyben is.

Az 1992. márciusi (83.) számtól fogva a legifjabb nemzedék is egyre fontosabb szerepet kapott az ekkorra már „meghonosodott” folyóirat jövőbeli profiljának alakításában. Az alapító triász Kas-

sáktól örökölt, állandó megújulásra kész lelkiületének köszönhetően csakhamar széles körű ifjúsági tábor vette körül, és igazította a korszellem kíváncsi maihoz a lap arculatát.

L. Simon László, ekkor már az ELTE Tanárképző Karának hallgatójaként, 1993 tavaszától az ott frissen alapított Irodalmi Klub irányítója volt, havonta szervezett összejöveteleket, amelyeken a Magyar Műhely alapító szerkesztői (Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor) bemutatták az érdeklődő fiataloknak videón és számítógépen készített, elektronikus alkotásaikat. L. Simon szervezőmunkájával nagyon sokat tett a Magyar Műhely hazai megismertetéséért, az experimentális költészet szélesebb körű befogadásáért. A szervezőmunkában fokozatosan átvette Petőcz helyét (aki ekkor már megvált a laptól), s rövid időn belül a Magyar Műhely körül gyülekező ifjú nemzedék élvonalába került. Dacára minden anyagi nehézségnek és szemléletbeli ellenállásnak, az 1990-es évek első felében – Péntek Imre közvetítésével – sikerült három Magyar Műhely-találkozót létrehozni Keszthelyen Tar Ferenc keszthelyi-hévízi történész-muzeológus (a kulturális ügyeket intéző önkormányzati tag) segítségével. E találkozók az alapító szerkesztők szabadon elmondták véleményüket a hazai szellemi élet belterjességéről, s örömeiket fejezték ki, hogy a Magyar Műhely körül végre kialakul(hat) egy szilárd alkotói és befogadói bázis.

1993. augusztus 26–29-én *Friss, meleg az avantgárd!* címen a kísérleti irodalom jelentőségéről, további lehetőségeiről folyt nagyon komoly és színvonalas tanácskozás. Papp Tibor vitaindítója (*Helyzetünk*) nyomán Bujdosó Alpár *Újra a kísérletről* szöveget, majd Nagy Pál *A csurunga népe* című előadásában az esztétikai „megújulás” fontosságáról, az új médiumok (magnó, fénymásoló, videó, számítógép és más elektronikus eszközök) felhasználásáról, az alkotás szolgálatába állításáról beszélt.²

Ezen a találkozón az immár népes, vitakész, újító szellemiségű fiatal csapat a maga játékos ötleteivel gazdagította az experimentális költészet „repertoárját”, s a non-stop irodalmi esten egy izgalmas szövegalkotó „hangjátékot” is készített (amely a Magyar Műhely 1994. márciusi [91.] számában jelent meg). Atyák és fiúk (erdélyi, kárpátaljai, szlovákiai, vajdasági és anyaországi fiatalok: Abajkovics Péter, Balla D. Károly, Bohár András, Bujdosó Alpár, Cselényi Béla, Csillag Ádám, Deák Botond, Fenyvesi Tóth Árpád, Hegedűs Mária, Juhász R. József, Kárpáti Zsolt, Lipcsey Emőke, L. Simon László, Molnár Katalin, Nagy Pál, Németh Péter Mikola, Papp Tibor, Podmaniczky Szilárd, Szkárosi Endre, Somogyi Gyula, Sörös Zsolt, Tóth Gábor, Vass Tibor) jókedvű „ötleteléssel” vesznek részt az akusztikus szövegjátékban. A továbbiakban ez a csapat majd szilárd és kreatív alkotói bázist képez a Magyar Műhely új profiljának kialakításához.

A második keszthelyi Magyar Műhely-találkozót (*Kimerjük a Balatont!*) 1994. július 14–17-én tartja egy új erővel is felfrissült, nem kevésbé népes csapat. A téma most a hangköltészet, amelynek történetét Szkárosi Endre vázolja fel, bemutatva a '80-as évekbeli kezdemények nyomán az ezredfordulóra már itthon is polgárjogot nyert, széles körben elterjedt műfajt. Wilhelm András John Cage zenetörténeti jelentőségét méltatja, s a Cage halála utáni „újzenei” szituációt elemzi, majd Wilhelm András és Szabados György a Zeneiskola dísztermében tartott koncertje zárja a napot. Másnap Szombathy Bálint a vajdasági *Jugó Tudósok* együttest (Bada Dada, dr. Máriás), valamint *Szkárosi és a Konnektort* mutatja be, valamint az utóbbi évek lemezújdonságairól beszél (*Dobhártyariadó*, Magyar Műhely 92.). Sörös Zsolt, Kovács Zsolt és Tóth András pedig Fred Frith számítógép vezérelte hangköltészeti improvizációiról szólva érdekességként hangsúlyozzák, hogy Frith zenéjére erőteljesen hatottak installációkkal, montázstechnikáikkal festő barátai művei is.³

Az 1994. szeptemberitől egészen az 1995. szeptemberi számig (93–97.) a Magyar Műhely az újzenei formákat kedvelő fiatalok munkáival van tele: performansz-dokumentációk, zeneelméleti írások, élménybeszámolók a komputerköltészetéről, a Fluxus-estekről, Szabados György improvizációs műveiről, a zenei avantgárd különböző változatairól stb. (szabad improvizáció, zajzene, a new wave különböző változatai). „Kísérő akkordként” ezt a szimpóziumot az utolsó napon közös akció zárja (*Kimerjük a Balatont!*), s a *Laza Lapok* avantgárd kiadvány hangzó mellékleteként megjelenik a *Hang – Költészet – Hang* című kazetta Bada Tibor, Elek Is, Gerber Pál, Kelényi Béla, fe Lugossy László, dr. Máriás Béla, Sörös Zsolt, Szkárosi Endre és Tóth Gábor akusztikus munkáival.

Ezek után ismét a vizuális költészet kerül az ifjabb generáció érdeklődésének középpontjába. A Magyar Műhely 1994–95-ös számaiban megszorodnak az intermedialis műfajok szemlélettégtető, szabad asszociációs lehetőségekre építő, differenciált látásmódot kialakító kreatív művészeti formákat propagáló írások, kiemelve, hogy a modern élet dinamikáját az ilyen művek által lehet megismerni, megérteni. Ezért ezek az alkotások jobban segítik az embert eligazodni az élet bonyolult

útvesztőiben, mint a hagyományos, egyszerű leíró alkotások. A szöveg ez esetben kiegészül, feldúsul a látványelemekkel, így a befogadó fantáziáját is mozgásba hozza, tájékozódóképességét növeli. Miskolcon az 1995. május 5–6-án tartott Magyar Műhely-szimpoziumon (*Retorikák, poétikák, drámaelméletek*) szó esik a képvers magyarországi történetéről, a képvers és a vizuális költészet közötti alapvető különbségről. Kilián István az *egyházi költészet* szakrális, figurális formáiról (*A kubus Janus Pannoniustól Anklé Istvánig*, MM, 73.), G. Komoróczy Emőke Kassák Lajos képverseiről tart előadást (MM, 97.), Bujdosó Alpár pedig *A szöveg szerepe a vizuális irodalomban* címen összefoglalja azokat a gondolatait, amelyeket az 1990 után jelentkező ifjú költők csapatának művei (főként az elektrografikai alkotások) váltottak ki benne. Néhány művet konkrétan is elemez: L. Simon Lászlónak a Nagy Pál portréját számítógépen felbontó kompozícióját és Joseph Kosuth egyik régebbi, cím nélküli konceptuális művét. Konklúziója: mivel a szavak nem mindenki számára ugyanazt a fogalmat jelölik, és a nyelv maga is többértelmű, így az ifjabb alkotók szemében a szöveg másodlagos jelentőségűvé válik: a vizuális felépítés utal a szemantikai tartalmakra is. De akkor mi teszi a művet mégis *irodalmivá*? Mi különbözteti meg az alkotást a *festői* vizualitástól? Bujdosó úgy véli, ezekre a kérdésekre majd csak egy későbbi kommunikációelmélet fog tudni válaszolni; mindenesetre a fiatalok „kísérletező” tevékenységének addig is van létjogosultsága.

Az 1995. július 14–16-án ismét Keszthelyen rendezett harmadik Magyar Műhely-találkozón (*Napjaink képverse*) folytatódik az eszmecsere a vizuális költészetéről. Az ismert és tekintélyes „profik” (Zsilka Tibor és Vitéz György) mellett itt már az ifjú generáció előadói (L. Simon László, Somogyi Gyula és mások) is fontos szerephez jutnak. Az elméleti vita a vizualitás és a szöveg viszonyának, a komputergrafika jövőjének, valamint az elektromos médiumoknak az alkotói folyamatban játszott szerepe körében forog. Az előadásokat követő beszélgetések után a találkozón részt vevő francia és magyar költők mutatkoznak be kreatív alkotásaikkal. Az ünnepi záró eseményen a Balatoni Múzeum földszinti csarnokában L. Simon László és Kovács Zsolt szervezésében nemzetközi képvers-kiállítás nyílik (*Vizuális költészet 1985–95*), amelyen összesen 125 művész (köztük 30 magyar) érdekes és gazdag vizuális anyaga szerepel. Itt adják át az alapító atyák az utóbbi három év elmaradt Kassák-díját (Molnár Katalin, 1992; Kelényi Béla, 1993; Vass Tibor, 1994).

Tar Ferenc muzeológus emlékezése szerint mindhárom keszthelyi találkozó nagyban hozzájárult ahhoz, hogy „Keszthely a magyar kultúra egyik fontos városa, a Balaton fővárosa legyen” ismét, korábbi centrális művészeti szerepéhez méltón (*Keszthelyi Helikon*). Most már nemcsak 19. századi hagyományörző szerepe miatt tartják számon mint kulturális emlékhelyet (Helikoni Napok), hanem a modern művészet egyik Európa-szerte ismert centrumaként is. Az 1995-ös vizuális költészeti kiállítás „a MM legnagyobb, legjelentősebb, reprezentatív hazai kiállítása volt” – anyagának egy részét a későbbiekben több más városban is kiállították. A keszthelyi Sportaréna pedig teret adott a Magyar Műhely és a keszthelyi önkormányzat focicsapata közti küzdelemnek. A találkozókról részletesen beszámoltak a helyi lapok (Zalai Hírlap, Hévíz, Keszthely és Vidéke), s természetesen a Magyar Műhely idevágó számai is. A 90., ünnepi szám címlapján pedig a részt vevő művészek közös fotója látható.⁴

Az ekkortájt már világszerte ismertté vált Fluxus mozgalom szellemében és elvei szerint a hazai ifjúság is szervezni kezdi a maga generációs közérzetét kifejező experimentális alkotói műhelyeket. A zenei-képzőművészeti-kinetikus és irodalmi elemeket szintetizáló Árnékkötők csoport (Abajkovics Péter, Erdély Dániel, Kovács Zsolt, Sörös Zsolt, Somogyi Gyula, Pető Tóth Károly stb.), amely a Fluxus jegyében alakítja meg a SoKaPaNaSz zenekart, *Mezzofoszfát* címen hangkazettát ad ki. A Tóth Gábor szerkesztette Laza Lapok, valamint a Mesékstb és a Szünetjel zenei együttesek, a Szombathelyen szerveződő Leopold Bloom Társaság (Abajkovics Péter, Bartók Balázs, Bonyhádi László, Dallos László, Székely Ákos stb.), amely 1994-től saját szerkesztésben hetvenöt példányban készült (jórészt kézzel írt) folyóiratot jelentetett meg, és június 16-án, az *Ulysses* világnapján évente megrendezte a nemzetközi Bloom Fesztivált – mind-mind jelzés volt arra vonatkozóan, hogy az újabb nemzedékek továbbra is a lázadó művészet jegyében akarnak alkotni, mert sajnos a rendszervál(tozta)tás nem váltotta be reményeiket (s ráadásul az állampárt is visszatért a hatalomba – ha csak időlegesen is). Miskolcon Vass Tibor Új bekezdés néven hoz létre alkotói csoportot, amelynek folyóirata (Spanyolnátha) már akkor (!) jelzi, hogy szellem- és lélekpusztító világjárvány tarolja le az emberi életet humanizálni kívánó törekvéseket. Az individualitás, az egymással szembeni ellenségeskedés, a csoportérdekek mentén szerveződő (és nem a közösségben gondolkodó), önző hatalmi harcok (a „hatalomra törő akarat”) képviselői uralták el a társadalmi színteret – ebből

egészséges kibontakozás már feltehetően nem lesz... A művészet (ismét) a politikai küzdelmek áldozatává válik; a sokféleség álma (újra) sematikus egyöntetűségbe fullad.

Így aztán csakhamar elérkezik az idő, hogy az alapító szerkesztők – kifáradva több évtizedes küzdelmeikben – az „Ifjú Gárdára” bizzák a lap további sorsát. „A hazai viszonyok között egyre nehezebben birkóztunk meg az adminisztratív akadályokkal – emlékezik Papp Tibor. – Egyre nagyobb terhet jelentett kétlakiságunk, még Bujdosó Alpárnak is, aki pedig Bécsből járt át. Úgy éreztük, a Műhely avantgardistaságára szüksége van a magyar irodalmi és kulturális életnek. [...] Éveken át kerestünk olyan, kimondottan tehetséges avantgárd vagy az avantgárd irányában nyitott fiatal írókat, költőket, akikben elegendő önzetlenséget, az irodalom iránti odaadást és kulturális háttérrel láttunk.” Végül L. Simon Lászlóban találták meg azt a markáns, küzdőképes egyéniséget, aki „csapat-társaival” (Kovács Zsolt, Somogyi Gyula, Sörös Zsolt) és a munkában már korábban is mellettük álló, kicsit idősebb munkatársakkal (az újvidéki Szombathy Bálint és az érsekújvári Juhász R. József) méltóképpen tudják tovább folytatni az eddigi irányt. Tehát a szerkesztés gondját-baját rábízzák az ifjabb nemzedékre, csupán arra ügyelve, hogy a lap szellemi profilja *alapvetően* ne változzon meg, s a vállalkozó szellemű, kísérletező kedvű fiatal csapat kezén megfrissüljön, új energiákkal töltődjön fel az ekkor már harmincöt esztendőit megért Magyar Műhely.⁵

1995-ben napvilágot lát az ifjú generáció vizuális költészeti antológiája, a *VizUállásjelentés* (szerkesztette L. Simon László), amelyben az experimentális költészet „új generációja”, tizenegy költő mutatkozik be, eredeti ötletességgel keresvén a költészet új kifejezési módjait a régi-új műfajok ötletgazdag variálásával (kollázs, különböző grafikai kompozíciók, számítógépen kreált művek, ikonikus-index-jellegű művek, a figurális és absztrakt formák szövevényes alakzatai, szitanyomatok, konkrét költészeti alkotások, fénymásolóval egymásra fényképezett, többrétegű munkák – a dekonstruktív-konstruktív alkotási mód különféle alakzatai, amelyek mára már mint elfogadott és gyakorta használt technikai megoldások polgárjogot nyertek a művészetben). A téridő korlátait szétrobbantva, merész rajként induló csapat (Abajkovics Péter, Balázs Áron, Bohár András, Kiss Zoltán Péter, Séra Bálint, L. Simon László, Somogyi Gyula, Sörös Zsolt, Urbán Tibor, Vass Tibor, Zsubori Ervin) csakhamar nevet szerzett magának a kulturális élet különböző területein – de sajnos már „vérveszteségük” is van: a tehetséges elméleti szakember, az irodalomtörténeti vénával megáldott költő, Bohár András igen korán átköltözött az elysiumi mezőkre (2006-ban).

Ezzel az antológiával a magyar költészet negyedik kísérletező nemzedéke bizonyította, hogy készen áll a stafétabot átvételére. Így hát a 95. számtól (1995. március) a Magyar Műhely szerkesztőbizottsága új nevekkel egészült ki: Bujdosó Alpár, Hegyi Loránd, Juhász R. József, Nagy Pál, Papp Tibor, Székely Ákos, Szombathy Bálint mellett megjelent az impresszumban a fiatalok neve is (Kovács Zsolt, L. Simon László, Somogyi Gyula, Sörös Zsolt). Ettől kezdve a szerzők között is egyre több a fiatal, akik lassan-fokozatosan birtokukba veszik a lapot (Balázs Áron, Bohár András, Erdély Dániel, Farkas Attila Márton, Kárpáti Zsolt, Kovács Zsolt, Nyírfalvi Károly, Séra Bálint, Szacsva Pál, Szepessy Ákos, Tóth András György, Vass Tibor, Vilcsek Béla, Zsubori Ervin stb.).

A 100. (ünnepi) szám az immár 35. évfolyamába lépő Magyar Műhely reprezentatív különszáma – amelyben az alapító szerkesztőtíriász, Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor búcsúzik. A Magyar Műhely Baráti Köréhez tartozó alkotók (költők, írók, képzőművészek, zenészek, irodalom- és művészettörténészek, összesen kilencvennyolcan!) egy-egy művükkel vagy visszaemlékezésükkel köszöntik a jubilálóős-szerkesztőket, kifejezve, mit is jelentett számukra a Magyar Műhely léte a szellemi sötétség korszakában. Az, hogy a diktatúra évtizedeiben is ébren maradhatott az avantgárd szellemiség, nekik köszönhető.

A Kossuth Klubban 1996. szeptember 27-én rendezett ünnepi esten az alapító atyák nyilvánosan is átadják a stafétabotot az „unokáknak”. Ahogy ők annak idején alkotói szabadságot kívántak (és teremtettek) maguknak, úgy biztosítják most a szabadságot az utánuk jövők számára is. A 101. (1996. decemberi) szám már új impresszummal és kissé megváltozott formátumban jelenik meg – ezzel is demonstrálva „függetlenségüket”. Természetesen az alapító szerkesztők neve (azóta is, mindmáig) fel van tüntetve a lap impresszumában. A lap élén – programcikk helyett – nagy fekete téglalapon csak ennyi áll: *New Ton* – vagyis: Új hang, s zömmel a fiatalok vizuális alkotásaival van tele. A valódi szerkesztői beköszöntő csak a 105. számban lát napvilágot (1997 telén) az új szerkesztőtíriász (Kovács Zsolt, L. Simon László, Sörös Zsolt) aláírásával. A szerkesztőbizottság tagjai (ekkor

még) Hegyi Lóránd, Juhász R. József, Szombathy Bálint (ez aztán az idők folyamán több ízben változik).

Az új szerkesztők *Beköszöntőjükben* határozottan leszögezik: továbbra is egyetértenek az alapító szerkesztőknek a 75. lapszámban (1990. március 20.) megfogalmazott programjával: „A MM sohasem gondolkozott földrajzi kategóriákban. Nem kellett bizonygatnia magyarságát, európaiságát; számára Bécs – Párizs – Újvidék – Érsekújvár – New York – Torontó és Nagykovácsi azonos szellemi tartományok. Pontosabban: azonosak, amennyiben az országhatárokat, műfajhatárokat átlépő intermediális, elektronikus korszak alapvetően új művészetével szinkronban vannak – s idegenek (távoliak), amennyiben egy *rosszul értelmezett* nemzeti hagyomány rezervátumai.”

•

A fiatalok aztán hosszú éveken át kitartó munkával bizonyították: az „örökséghez” nem lettek hűtlenek (a Magyar Műhely – bár időközben több szerkesztőváltáson átesett – mindmáig él és virul; új s újabb alkotói nemzedékek nőttek és nőnek fel körében). Az ezredforduló körüli esztendőben L. Simon László a Magyar Írószövetség titkáráként kemény harcot vívott az avantgárd „egyenrangúsításáért”, az irodalmi élet autonómiájáért, a különböző irányzatok létjogosultságáért. 2008-ban megalakult az Írószövetségen belül az Avantgárd Szakosztály, amely teoretikus és művészeti kérdésekben rendszeresen vitaesteket rendezett és költészeti bemutatókat is szervezett. Azóta a Fidesz neves irodalompolitikusaként L. Simon, immár több ciklusban parlamenti képviselőként, kormányzati szinten is harcolt/harcol a magyar irodalmi élet értékegyensúlyának megteremtéséért, megőrzéséért és egy új kultúrpolitikai koncepció kidolgozásáért.

Jelentős szerepe volt abban, hogy 2004-ben megnyílhatott az Akácfa utcában a Magyar Műhely Galéria, ahol (azóta is) eleven művészeti élet zajlik (kiállítások, költői életművek bemutatása, elméleti vitaestek stb.), s amelyeken hosszú időn át az alapító szerkesztők is aktívan részt vettek. A fiatalok pedig – tiszteletük és megbecsülésük jeléül – a 70. születésnapjukon gyönyörű ünnepi kiadványokkal köszöntik őket: az 1934-ben született Nagy Pált a *Nagy Pál vagy Pál!* című tanulmánygyűjteménnyel (2004, szerkesztette L. Simon László, Sörös Zsolt), az 1935-ös születésű Bujdosó Alpárt a *Görbülő fény* című emlékező, műveit elemző gazdag kiadvánnyal (2005, szerkesztette L. Simon László), s a legfiatalabb Papp Tibort a *Reminiszcencia* című vizuális alkotásokkal, emlékidéző versekkel, prózai szövegekkel teli személyes köszöntőalbummal (2006, szerkesztette L. Simon László).

Bohár András – aki időközben a Magyar Műhely egyik legismertebb, fontos teoretikusává nőtte ki magát – az ezredfordulón útjára indította az *Aktuális avantgárd* könyvsorozatot, amelyben a legjelentősebb életműveket a körhöz csatlakozó (zömmel fiatal) irodalomtörténészek dolgozták/dolgozzák fel. Ennek jelentős szerepe volt (és van) abban, hogy a már „befutott” és a még ismeretlen fiatal alkotók egymás műveit, törekvéseit megismerjék. Bohár korai halála (2006) óta is él és virul a sorozat.

Az ezredforduló utáni évtizedben némileg megtépázott, a rendszerváltás időszakában feléledt reményeiben némiképp csalódott, immár fogyatkozni kezdő régi csapat nevében (is) írja L. Simon László nosztalgikus versét az egykori „csapatkapitányhoz”, Papp Tiborhoz: „Végül nem maradunk többen / csak mi ketten. / Körülöttünk üres terek / betű nélküli térképek: / kitölthető, / újraalakítható keret. // Lassan megfogyatkozunk, / elhagynak bennünket a régiek, / és az újabbak is, / a hűtlenek és a megfáradt, haldokló harcosok. [...] Végül ketten megyünk végig az úton, / a kert keskeny ösvényén, / ahonnan lassan eltűnik minden, / csak a külön-külön megélt / közös emlékek, / az egymástól függetlenül meghozott ítéletünk, / a barátság mély nyomai maradnak meg, / de csak nekünk, / akik mégsem áldozzuk fel az életet a művészetért. / Így a miénk marad / a szőlő, a bor, a föld, / a kert, a táj, az út, / a kicsi és a nagy város / a betű, a kép, a könyv, / a nyomda és a vers” (*Rillettes*).

Érthető, ha L. Simon László ilyen irodalomszervezői, folyóirat-szerkesztői, írószövetségi gyakorlatlaltal a „tarsolyában” megkísérelt beavatkozni tágasabb körben is a hazai kultúrpolitikai élet alakulásába. Ezért jelentette meg sorra esszéket, remélve, hogy elemzéseivel, saját koncepciójának felvázolásával némi hatással lehet a rendszerváltás utáni szellemi-kulturális élet égető kérdéseinek megoldására, a különböző „szekértáborok” ádáz harcainak csillapítására.

Szimbolikus címet ad tehát 2005-ös, körültekintően felépített, kitűnő tanulmánykötetének (*Hidak a Dunán*), amelyben szellemi hidat próbál emelni az irodalmi élet perem-tájai, a művészetfolyam különböző partjai közé, valamint az ezredforduló kulturális politikájának visszatetsző jelenség-

geit felmérve megkísérel egy „egészséges”, a nemzettudat és a kulturális élet tendenciáit egységben látó kultúrpolitikai mintát is felvázolni. Felfogása szerint nem az ellentéteket kell éleznünk a különböző alkotói szemléletformák között, hanem az „átjárhatóság” útját-módját kell(ene) megtalálnunk és egyengetnünk. Fontos lenne, hogy az irodalom, a művészet különböző területein végre (majd' negyedszázaddal a pártállami diktatúra lebontása után!) összhangot teremtsünk, és egyetértésre jussunk a nemzeti kultúra jellegzetes arculatának alakításában, kijelölve a szükséges prioritásokat a problémák megoldásában.

L. Simon László maga is „hídépítő” családból származik, amint azt kötete bevezető írásában (családfája levezetésével) igazolja. Felmenői élete – apai és anyai ágon egyaránt – konkrét és átvitt értelemben a „hidak” körül zajlott: terveztek-kiviteleztek – egyikük hídmérnökként, másikuk a Hídépítészeti című szaklap szerkesztőjeként –, többük már az Árpád-kor óta (!) valóságos hídépítőként tevékenykedett. A családi legendárium szerint (amely számtalan írásos feljegyzésre, dokumentumra, szájhagyományra épül) a família mintegy 14–15 nemzedéken át a Kárpát-medence jeles hídépítészei között szerepelt. A szerző érdekes történelmi, sőt régészeti adalékokat sorakoztat fel arra vonatkozóan, hogy a Duna-kanyarban már az Kr. e. 2. évezredben sodrott kötélhíd, később függőhidak sokasága szolgálta az itt élő – különböző ajkú – népek egymással kiépített kölcsönös kapcsolatait. Majd a hozzáértő hídépítő mesterek precizításával felsorolja a dunai hidak hosszú lajstromát, amelyek építésében az elmúlt századok során elődei is részt vettek. S lám, most már ő maga is belépett a hídépítők sorába, szimbolikusan, természetesen.

1997 nyarán Párkányban Szombathy Bálint szervezésében a Magyar Műhely Köre PreMOSTenie (átHIDálás, avagy BRIDGing) címen közép-európai képzőművészeti szimpóziumot tartott sokrétű akcióművészeti demonstráció kíséretében. Szó volt a kulturális régiók helyzetéről, a közép-európai régió összekötőhíd-szerepéről a Kárpát-medencében, a közös kulturális programok fontosságáról. 1999-ben az EXPANZIÓ Kör rendezett nagyszabású kulturális találkozót az Ipoly Eurorégió körzetében a két „testvér-kultúra” közös találkozási pontjain (Vác–Szob–Ipolydamásd–Helemba–Ipolytölgyes–Nagybörzsöny stb. útvonalon); majd tanácskozás folyt a kulturális régiók együttműködésének lehetőségeiről az UNIÓ és A HÍD témakörben. Szó esett az Ipoly Eurorégió kapcsolatépítő szerepének fontosságáról, a magyar és a szlovák térfél szimbolikus újraegyesítéséről a kulturális interakciók segítségével. Majd Komáromban 2002. november 9-én a *Hidak a Dunán* című művészeti programsorozat keretében folytak nagyszabású művészeti bemutatók, és a szlovákokkal közösen rendezett *Virtuális híd* című konferencián komoly közös programtervezet is felvetődött.⁶ L. Simon László is szerepelt benne e témába vágó írásával (*A Kárpát-medence Duna-hídjairól*).⁷

Családi utazások és Simonyi óbester című – félig komoly, félig humoros – írásaiban L. Simon külföldet járt híres katona felmenőit mutatja be, akik „valamilyen vitézségben jeleskedtek, vagy a törököket, vagy az osztrákokat, a franciát, a szerbet, az olaszt, orosz verték, vagy őket verték”. Ő már – szerencsésebb kor gyermeke lévén (a rendszerváltás évében érettségizett!) – elkerül(het)te a kötelező katonaszkodást; ugyanakkor kinyíltak előtte a határok. Húsz- és harmincéves kora között bejárta Európát, ott szerzett tapasztalatai nagy segítségére voltak múltja, gyökerei keresésében, életszemlélete átértelmezésében. Így hát szellemi hídépítőként ő maga is a „hídépítő társak” körében érzi jól magát.

Szombathy Bálint *Millenniumi képek* című műegyütteséről (*A visszatérő emlékezet, Hősök voltak*) szólván ugyancsak a hídépítő – kultúráközvetítő – szerepet emeli ki. Ez a rendkívüli művészgondolkodó immár évtizedek óta „kutatja” (avantgárd művek sorában keresi a választ arra a kérdésre), hogy a Kárpát-medencében mit is jelent a „haza” fogalma, „miként oltják ki egymást” a magyarok, szerbek, horvátok, szlovákok, románok „igazságai”. L. Simon László – Szombathy műveit elemelve – a hangsúlyt a költő sajátos történelemszemléletére teszi: „demitizál, deheroizál”, „görbe tükröt tart elénk”, „amely túloz és karikíroz, de éppen túlzásai, elnagyolásai révén segít bennünket ahhoz, hogy [...] torzításra hajlamos emlékezetünkéből kibontsuk az igazi képet”. Szombathy mnemotikus szimbólumai – írja L. Simon – „a kollektív tudattalan elfojtott pszichés mélyrégióiból hívják elő” a múlt (közös múltunk!) legneuralgikusabb pontjait, ezáltal tudatosítván bennünk, hogy a Kárpát-medence nemzetei, nemzetiségei kölcsönösen hibásak abban, hogy immár hosszú évszázadok óta az ellenségeskedés szelleme uralkodik a térségben. Minden nép számon tartja a kárára elkövetett sérelmeket, agressziót, annektálást stb., de saját ilyen jellegű „bűneiről” szívesen megfeledkezik; a területvesztést tragédiaként, a területszerzést viszont dicsőséggént éli meg. Ezért kell(ene) tehát – ha valójában gondolkodunk önmagunkról és a békét, az egymást erősítő-támogató

kapcsolatokat szeretnénk kialakítani – nem annyira a szétválasztó, mint inkább az összetartozást erősítő mozzanatokat hangsúlyoznunk.

L. Simon László éppen ezért figyel a hagyományosabb módon építkező, ugyancsak „hídszerpet” betöltő alkotókra is. A Csíkszeredában élő György Attila *Harminchárom* című fiktív családtörténetét kiemelkedő jelentőségűnek tartja a magyar és a székely nép sokrétű, ellentétektől tagolt, a történelem folyamán sokszor egymás ellen forduló, mégis „testvéri” összetartozásáról. Az író „sem prózapoétikai eszközeiben, sem nyelvhasználatában nem lép fel újító szándékkal”, ugyanakkor a harminchárom életút bemutatásával sikerül képet adnia a Kárpát-medencében élő népek viharos, belviszályoktól hangos történelméről. A regény talán legfontosabb felismerése az, hogy a magyarságban „Napnyugat és Napkelet ereje feszül”, s ez „kétfele húzza őket”: „egy nyelvet beszélnek, de lelkük vadidegen egymástól”. „Sokan vagyunk magyariak és sokfélék” – és mégis, valamiképp mindnyájan összetartozunk: összeköt bennünket a hagyomány, eredetmondáink, szívünk sugallata, és – remélhetőleg! – közös jövőnk.

Papp Tibor *Egy kisfiú háborús mozaikja* című regényének elemzésében a szerző szintén kiemeli a híd-mozzanatot. A családi legendárium itt a történelem katasztrofális eseményeit örökíti meg (II. világháború, orosz megszállás, deportálások stb.), mintegy mementóként átmentve a múltból a jövőbe a hagyománynak, az életmód- és szokásrendszernek kulturális tényezőit. Talán az újabb nemzedékek majd meríteni tudnak ezekből a hagyományokból. Az író avantgárd mivolta – hangsúlyozza L. Simon – nem annyira a formálás módjában, mint inkább a szemléletében mutatkozik meg; ugyanis erkölcsileg fellazult, értékhiányos korunkban az tartozik az „előörshöz”, aki a tradíció embert megtartó stabil értékeit felmutatja, azaz „hidat” képez múlt és jövő között. Tovább lépés, a jelen meghaladása csakis a múlt hiteles feltámasztásával lehetséges: a „hazugság-összjáték” – amelyben az elmúlt félszázadban éltünk, s bizonyos értelemben még ma is élünk – leleplezéséhez kíméletlen, illúziókat romboló-lehántó önszembenezés szükségeltetik. Papp Tibor „realistának” mondható regényei éppen ebbe a kategóriába tartoznak.

Mint érzékeny és jól felkészült kritikus s maga is avantgárd költő, L. Simon László kitűnő érzékel közelíti meg a par excellence avantgárd műalkotásokat. Így teremt hidat a vizuális, akusztikai költészet és a befogadók között (Nagy Pál: *NO – ON*; Székely Ákos és Abajkovics Péter *munkásságáról*; *A poligráfus Szkárosi Endréről* stb.). Felhívja a figyelmet a nonfiguratív festészet néhány új, meglepő jelenségére (Napregény – *Pető Barna képeiről*; *Lakóotthonokban élő sérült fiatalok műveiről* stb.). Különleges mélységű és valódi érzelmi átélést sugall a Hapák Péter fotóiról készült elemzése (*Mozdulatművészet*). A felvételeken újraéledni látszanak a '20–'30-as években Madzsar Alíz iskolája, illetve a Kassák és Nagy Etel (Simon Jolán lánya) által képviselt európai színvonalú magyar mozdulatművészeti hagyományok. Ez a nálunk sokáig perifériára szorult alternatív, experimentális táncművészeti forma – a koreográfusi koncepciókat is ideértve – csak az utóbbi évtizedekben virágzott, virágozhatott fel újra. A művész-fotográfus a legjellemzőbb mozgáskombinációk „termékeny pillanatát” megragadva örökíti meg a táncos kreatív, szabad lendületű mozdulatait. A fotósorozat műteremben készült, magas technikai kultúrával, így a fényképező szemléletmódjáról is sok mindent elárul. Az egyes képek maguk is autonóm műalkotásoknak tekinthetők, amelyek hídként ívelik át az eleven mozgás és a művészi fotó merevsége közti szakadékot.

A *Hidak* a *Dunán* kötet legnagyobb szabású tanulmánya a *Konkrét költészet – konkrét vers* című elemző áttekintés. A szerző a legfrissebb (külföldi és hazai) szakirodalmat számba véve átfogó képet ad az elméleti tudnivalókról; majd az avantgárd poétikai újításait mint a 20. századi művészet legjelentősebb vívmányát vizsgálja, végigvezetve az utat Mallarmétól a konkrét költészetig. Széles körű áttekintést kínál a konkrét költészet történetéről is, kiemelve néhány jelentős külföldi és hazai alkotót az 1970–90-es évek tágas mezőnyéből, bemutatva, hogyan függenek össze, csapnak át egymásba az egyes műfajok. Természetesen a terminológiai viták mindmáig folynak arról, hogy a konkrét költészet a vizuális költészet része-e, avagy épp fordítva. L. Simon László – szemléletes ábrát készítve – a vizuális költészetben belül elhatárolja egymástól a képvers, a konkrét vers, a lettrista mű autonóm tartományait; ugyanakkor érzékelteti az átfedéseket is köztük, s a vizuális szövegekkel, egyéb vizuális költészeti műfajokkal, sőt a hangverssel való lazább kapcsolódási pontokat is kimutatja. Elemzi az egyes – kiemelten fontosnak tartott – műveket („ahány művész, annyi műfaj” – idézi Nagy Pált), bemutatja a szuggesztív vizuális nyelvi kísérletezés számtalan útját-módját, az alkotások képi felidézésével egyetemben (Reinhard Döhl *Apfel* című munkájától Timm Ulrichs *e-betű* variációján át Václav Havel *ÉN-labirintusáig*, Ernst Jandl *e/o/ö*-kompozíciójáig, amelyek a látvány játé-

kosságán túlmutató intenzív mögöttes tartalmakat is sugallnak. A hazai kísérletek sem „szerényebbek”: Kassáktól, Tamkó Sirató Károlytól Illyésen, Nagy Lászlón, Tandori Dezsőn át Tóth Gábor, Gécz János, Petőcz András stb. vizuális kompozíciójáig ívelnek, „hidat” teremtve a hagyományos és experimentális költészet között). A szerző Szombathy Bálint meghatározását tekinti mérvadónak: „a konkrét költészet élő és változó szervezet, nyelvi szövedék, mely elemi nyelvi műveleteken alapul”. A mű értelmét a befogadónak kell megkeresnie (megtalálnia), hiszen az kreatív és variábilis megoldásokat sugall. „A művészet: teremtés; s a teremtés: minden” – vallotta már Kassák. A ma experimentális költészete – így a konkrét költészet is – ezt az ars poeticát követi.

L. Simon Lászlóban szerencsésen egyesülnek a jó szemű, jó tollú kritikus, az originális látásmódú alkotó és a kiváló, mozgékony irodalomszervező adottságai. Elemzései azért fontosak és időtállóak, mert a műveket az alkotó és a befogadó (kódoló és dekódoló) szempontjából egyaránt vizsgálja. A „nyitott mű” (Umberto Eco-i) koncepcióját szem előtt tartva a műalkotásokat „élő üzenetnek” tekinti, amelyek megfejtésén – nekünk, olvasóknak, nézőknek – fáradoznunk kell. Nem „titánkodik”, hanem hidat próbál teremteni idősebbek s ifjabbak között, élő, szerves folyamatnak tekintvén a művészetet, amelyhez mindenki hozzáteszi a magáét, az atyáktól a fiúkig, azaz a legifjabb kísérletezőkig. Tehát ebben az értelemben a „hidépítők” közé tartozik ő maga is. Bárcsak az irodalmi köztudatban is kiépülnének már ezek a „hidak” a különféle stílusú, hagyományos és modern alkotások között, s nem folyna végeérhetetlen csatározás, egymást alulértékelő, sőt megsemmisíteni akaró ízlésháború a különböző alkotói irányzatok között! Mind a hagyományos, mind a modern művészet befogadói tábora jó néven venné, ha békésen élhetnének egymás mellett a különféle ízlésű és szemléletű művészek, és ki-ki a saját ízlésének megfelelő művek közül válogathatna. Mindaddig, míg a mai ádáz „kultúrharc” nem ér véget – nem lesz béke „az olajfák alatt”.

•

Szombathy Bálint a Magyar Műhely fennállásának 50. évfordulóját ünneplő konferencián (PIM, 2012. május 10–12.) tartott előadásában a további megújulás reményében vázolja fel a Magyar Műhely repatriálásának folyamatát. „A Műhely nem légüres térbe érkezett” 1989-ben, hiszen „a hazai szellemi közösség készen állt” arra, „hogyan fogadja a lapot, s biztosítsa a magyar lapkiadásban ritkaságszámba menő hosszú életét”. Mindez annak köszönhető, „hogyan a MM magvetői termékeny talajba vetették a magot, és önfeláldozó munkájuk két és fél évtized múltán sikeresen beérett”. A lap jelentősége egyre inkább növekedett – egyre fontosabb szerepet töltött be Közép-(Kelet)-Európa multimediális fesztiváljainak szervezésében: a „fiatalabb szerkesztőtársak természetes módon építették be szemléletükbe a nemzetközi áramlatok új s újabb ideáit”. A lap 100. számát követően „irodalmi folyóiratból egyre inkább *összművészeti* folyóirattá vált”: egyre számottevőbb helyet kapott benne a médiaművészet és az intermédia elmélete is, és „testközelbe hozta mindazt a művészeti produkciót, amely addig csak nyomtatott formában volt elérhető a folyóirat oldalain”. Így a Magyar Műhely Galéria az elmúlt évek során „felküzdötte magát a kortárs fővárosi galériák felső körébe” – ugyanakkor megőrizte alapvetően irodalmi jellegét, identitását.⁸

Vagyis a Magyar Műhely teljes egészében megvalósította a kassáki programot: „Éljünk a mi időnkben!” Ami nem jelent mást, mint a *változó* valóság *változó* törvényszerűségeinek felmutatásához szükséges *változó* nyelvezet és a *változó* művészi megközelítésmód megteremtése, megtalálása.

JEGYZETEK

¹ A párizsi Magyar Műhelyről, a magyar avantgárd helyzetéről, egymást követő nemzedékeinek munkásságáról lásd G. KOMORÓCZY Emőke, *Avantgárd kontinuitás a XX. században*, Hét Krajcár, Budapest, 2016.

² Az elméleti anyag a Magyar Műhely 90. (1993. decemberi) számában jelent meg; ugyanitt közlik Kilián István professzor tanulmányát *Kozma István rózsaverseiről*, mintegy demonstrálandó, hogy vizuális költészet már évszázadokkal korábban is volt Magyarországon – még hozzá az egyházi irodalmon belül!

³ A Fred Frithtel készített interjút lásd a Magyar Műhely 95. (1995. március) számában.

⁴ Vö. TAR Ferenc, *A Balaton maradt...*, Magyar Műhely 161. (2012/3).

⁵ Vö. PRÁGAI Tamás, PAPP Tibor, *A pálya mentén*, Napkút, Budapest, 2007, 217–219.

⁶ A tanácskozások anyaga, valamint a művészeti bemutatók dokumentációja megjelent a Magyar Műhely 124., *Virtuális híd* számában (2002).

⁷ Az akcióművészeti bemutatókról lásd G. KOMORÓCZY, *i. m.*, 460–461., 558–560.

⁸ SZOMBATHY Bálint, *A hazatérő Magyar Műhely*, Magyar Műhely 161. (2012/3), 67–68.

JENEI GYULA

Retus nélkül – fekete fehérben

JENEI GYULA (1962) Szolnok

ül a földön. egyik lábát kinyújtja,
a másik térdből csonka. nagykabátja,
nadrágja toldozott. szemébe húzott
kucsma, tömött, sötét bajusz. gyerek-

kori olvasókönyvekből ismerős
kép. arcát süti a nap, mellette árnyékot
húz a mankó. hátát oszlopnak
veti, az oszlopon tábla: *magánút*

– *tilos az átjárás.* a háttérben drót-
kerítés, távolabb fehér házfalak.
a mankó árnyéka az exponálás előtt
és után az óramutató járásával

megegyező irányban halad időtlen
lassúsággal. a férfi úgy néz ki, akár
egy vén hajléktalan. pedig nem öreg.
a fotósnek azt mondja: hadirokkant.

Szeretek fényképeket nézegetni. Régieket és újakat, olyanokat, amelyek ismerős környezetben készültek, s olyanokat is, amik távoli országokban, messzi vidékeken.

Minden fotó egy pillanat (a lassú exponálásba több is belefér) és egy részlet a világból. Közéltetés a világhoz. Egy fotó azonban korántsem csak az a perctörődék és az a valóságdarab, amit ábrázol. Az is persze, s az is nagyon érdekes, szép, csúf, tragikus, beszédes, tanulságos lehet, de a lényeg mégis az ember. És most nem(csak) a képen szereplő emberre vagy emberekre gondolok, hanem arra, akinek a kezében ott van a fotóapparat, aki keresi és kiválasztja a témát és a percet. A végtelen világ egy pontján fölfedez valami megörökítésre alkalmasat és méltót, keres hozzá megfelelő látószöveget, a fényviszonyokhoz és a szándékához igazítja a technikát, kivár, aztán kattint. Vagy nem vacakol a beállítással, hanem ösztönből, gyakorlattan ragadja meg a pillanatot, amely a következő másodpercben talán már nem ugyanazt mutatja.

Szeretek fotókat nézegetni, mindig is szerettem. Kicsit bekukkantani a múltba, idegen életekbe. Vagy nem idegenekbe, hanem a családtagjainkéba, a sajátunkba. Ez is én voltam? De mikor, hol? Ez még azelőtt volt? Vagy akkor? És kicsoda az a másik a képen, akit ismernem kellene? Vagy nem is ismertem, és csak véletlenül kerültünk a fényképezőgép lencséje elé egy adott időben?

Fotót nézegetni olyan, mint körbepillantani a lakásunkban, a megszokott bútorok, tárgyak között. Jé, ez is itt van még! Teljesen megfeledkeztem róla, azt hittem, kidobtam rég, mert elnyűtt, fölöslegessé vált. De nem.

Fényképet nézegetni olyan, mint este bekukucskálni egy ismeretlen földszinti lakás ablakán, ahol elfelejtették elhúzni a függönyt, vagy nem is volt sosem, a szobában viszont ég a villany, valakik bent esznek, tévét bámulnak, szeretkeznek, mulatják az időt. Belesni nem illik, de muszáj, miként básméskor egy balesetnél, ahol vér folyik. Ahol tragédia történik. Odavonzza az ember szemét az idegen szoba, a szokatlan esemény látványa. Ahogy a hegesztés. Tilos belenézni, mégis megteesszük, ha csak egy röpke pillanatig is, amíg az agy exponálja azt a bizonyos valóságdarabot. És menti a saját kis memóriájába, fotóalbumába.

Néha szinte nem is tudjuk, a felidézhető kép egy ténylegesen tapasztalt élmény volt-e, vagy csak másodlagos, valaki által megörökített és fotón közvetített helyzet, körülmény. Utóbbi néha erősebben beleragad az elménkbe, mert a kimerevített pillanat részleteit jobban rögzíteni tudjuk, esetleg visszakereshető, míg a megélt történetek folyton bemozdulnak, nincsenek határaik, a periférikus látás állandóan másfelé irányítja a tekintetet, ahogyan az egyéb érzékszervi benyomások is. Az emlékezet folyton máshová fókuszál.

Nincsenek meg az általános iskolai és a gimnáziumi tankönyveim; a rossz garázsban, ahol nem autót tartottunk, hanem lomokat, megrágták őket az egér, a lapjaik fölhullámosodtak a nyirkosságtól, elkallódtak a költözések során, vagy otffelejtődtek, amikor eladtuk a szüleim lakását. Pedig most szívesen fellapoznám őket, beléjük olvasnék, nézegetném a képeket, ábrákat, amik valamikor a világot nyitogatták nekem.

Emlékszem például egy felvételre, talán valamelyik páratlan oldal alján szerepelt a nyolcadikos történelemkönyvben. Egy kucsmás, bajszos, térdtől csonka lábú férfi (korabeli hajléktalan) ül a földön, gúnyája szakadozott; rövid, téliesnek tűnő kabátját csak fönt a nyakánál fogja össze egy nagyméretű gomb, a többi leszakadt, vagy nem vehető ki pontosan. Mankó is látható a képen, éles árnyékot vet, amint félig vagy annál jobban elfektetve hever a gazdája mellett. Mintha annak az faoszlopnak lenne döntve, amelyhez a férfi is a hátát veti, s amelynek tetején egy tábla, rajta a felirat: MAGÁNÚT – TILOS AZ ÁRJÁRÁS. És igen, van ott egy drótkerítés is, távolabb pedig épületek.

Ez a kép a maga fekete-fehérségében valahogy belekopírozódik az emlékezetbe. Nem lehet elfelejteni. Ez a kép fáj vagy fájhat, mert megtörtént és megtörténhet. Illetve folyamatosan történik. Nem azért, mert a fényképész kimerevítette a pillanattöredéket (bár azért is), hanem mert nemcsak a fotó másolja a valóságot, de a valóság is önmagát. Ami lesz, már megtörtént, ami volt, újra megtörténhet – ne legyenek illúzióink! Vagy éppen reménykedjünk valami ostoba-édes körforgásban!

Ez a szociofotó 1932-ből bennem maradt mélyen. S amikor bő tíz évvel kinőve a gyerekkorból, újságíró-gyakornokként elvetődtem Szolnokon (akkoriban kerültem a városba) egy kiállításra, újra megpillantottam. Egy volt a tucatnyi falra függesztett kép közül, de az ismerőssége messziről világított, s oly elemi erővel hatott rám, mint egy hirtelen felrémlő régi íz, mondóka, simogatás. Ugyanakkor a témájával, a minőségével elvegyült a többi kiállított alkotás között, amelyek a két háború közti magyar nyomort voltak hivatottak ábrázolni. A kolduslányka, a „szociális magaslaton” (szeméthegyen) guberáló asszony, a hordót gurító melós, a ganézó cseléd, az aratómunkás, a kéveköto vagy a saját házáat tapasztó szegény ember a fekete-fehér fotókon olyan közel volt, hogy szinte érezni lehetett az izzadságukat, a testszagukat. És akkor valaki megszólalt félig a hátam mögöl, aztán mellém lépett, és mesélt. Mesélt a képekröl. Alacsony kis öregember volt, túl a nyolcvanon, konfekcióöltönyben. Be is mutatkozott. Tabák Lajosnak hívták. Ő csinálta a felvételeket ötven évvel korábban, söt némelyiket annál is régebben.

A *Magánút* című kép csonkolt lábú hajléktalanja például hadirokkant volt. Ezt mondta Tabáknak, a fiatal tisztviselőnek, aki szabad idejében szociofotókat készített Rolleiflex géppel, és biciklivel járt fel Szolnokról a fővárosba Kassák Lajos Munka-körének összejöveleire.

És Tabák Lajos mesélt, mesélt, amikor ritkábban vagy gyakrabban összefutottunk, találkoztunk. Volt miről. Száznégyszévet élt. Az apja megjárta az első nagy háborút (nagyobb szerencsével, mint főntebb emlegetett fotójának alanya), ő pedig szüleivel Aradról menekölve lakott vagonban, volt tisztviselő a szolnoki cukorgyárban, munkaszolgálatos a Don-kanyarban, aztán hadifogoly, s hat év után, mikor hazajött, szolgálati lakásában mások éltek, semmi nem maradt benne, ami az övé – régi újságokban megjelent képekből kellett visszafotózni későbbi kiállításainak anyagát is. Aztán sokáig nem vett gépet a kezébe, de utána mégis. S megörökített, ha kisebb intenzitással is, még néhány évtizedet. Még néhány évtized számára fontos, beszédes pillanatait.

A szociofotó nem annyit jelentett számára, hogy megkomponálni a pillanatot a művészi alkotás öröméért. Szociofotót csinálni: magatartás, életforma, mozgósítás az igazságtalanság ellen (hogy ezek a régi felvételek élete végéig időszerűek maradtak, vagy újra azzá váltak, nem az ő magatartásának kudarca). Az pedig, hogy ezek a képek később mégis kiállítóterekbe kerültek, újságok, könyvek, albumok lapjaira, hogy alkotójukat fotóművésznek tekinti a szakma, csak annyit jelez, hogy a mondandó megtalálta a formáját, és hogy a *hitelesség* esztétikai körülmény. Mert egy jó szociofotó olyan, mint bármely más jó műalkotás. Működik, hat. Van a kép, és van a néző. S a kép pontosan azt mutatja, pontosan annyit, amennyit a néző befogadni képes. Tabák Lajos fotóinak értelmező közön-

sége, s így hatása is más egy elegáns, svédasztalos teremben, mint egy lepusztult külvárosi művházban.

De minden egyes fotó, minden fényképkiallítás, minden mosolyalbum, minden padláson vagy az internet bugyraiban fellelt ilyen-olyan kép másképpen hat mindenkire, mert akárhogyan is, kép és nézője között viszony alakul ki: kommunikáció. A jó, de sokszor a rossz (mert elmosódott, élettlen, túlexponált) vagy akármilyen képeken is meg lehet találni az egyedit és általánost, a korba illeszkedőt és az attól elütőt, a nosztalgikust és kíméletlent, az értékest és értéktelent. Minden fotó lehet különleges, szép, csúf, tragikus, fecsegő vagy tanulságos. Olyan, ami megszólít, és olyan, ami nem. És a megszólítás nem attól függ, hogy a fotós, az alkotó öreg vagy fiatal, hogy olcsó vagy milliókat érő géppel dolgozik, hogy milyen a pártállása, embersége, hogy mennyire tud kottát olvasni, milyen a hallása, az ütemérzéke, a rímtechnikája, hogy tud-e tökéletes szonettet írni – hanem hogy van-e mondandója, hogy megszólít-e, hogy az ábrázolt helyzetekben, lélekállapotokban magunkra, a környezetünkre, érzéseinkre, hangulatunkra, szokványos vagy leendő gondolatainkra ismerünk-e.

Hogy valaki mit tart fontosnak megörökíteni a milliónyi pillanat közül, ahogy az előbb utaltam rá, magatartás kérdése, ideológiáé – miként viszonyul a létélményhez vagy a mindenkori társadalom hatalmi struktúrájához. Az viszont, hogy miként ragadja meg a pillanatot, művészi érzékenység, tehetség dolga. Amikor a Kassák körül csoportosuló szociófotósok (köztük Tabák) albumot jelentettek meg *A mi életünk* címmel egy betiltott szolnoki kiállítás anyagából, Márai Sándor ezt írta róluk: „Elsőrendűen fotografálnak, ha tendenciózusan is, de kegyetlenül éles vonalakban, retus nélkül látják a világot.”

Tabák Lajos fekete-fehérben dolgozott. Egyszer például azt fejtegette, hogy a színes technika létjogosultságát csak a tudományos és reklámfotózásban ismeri el. A fény és az árnyék mestere volt. Fekete-fehérben láttatta a világot, de tudjuk, a fekete és fehér között megszámlálhatatlan az árnyalat.

Az egész életünk befelé.

TABÁK LAJOS, Magánút (Tilos az átjárás), 1932

HALÁSZ MARGIT

Treno Ongaro

HALÁSZ MARGIT (1964) Budapest

1.

Ülök a vonaton. A szabadság és a frissen takarított kocsik illatát érzem. Nincs rajtam maszk. Végre! Elhatároztam, hogy keresztül-kasul utazom az országot. Ki az a pancser, aki ilyenkor külföldre megy? Én inkább maradok. A tervezett skót utam évek óta jelgelve. Írják a skót barátaim, hogy az egész falu pompázik. Másfél éve mindenki otthon van, és meszel. Kívül-belül patyolat a falu, szívesen látnának, a vendégszobám újrifestve, nem árulják el, milyen színűre. Abban viszont biztosak, tetszeni fog.

Ülök a vonaton. Szeretem ezt a se itt, se ott állapotot. Különösen az indulás előtti másodpercek izgalmát. A biciklistájt célzom meg, össze is jön. Egy-két kósza kovidszorongós arc. Ennyi. Ők azok, akik velem együtt meg se nézték, hova szól a helyjegyük, oda ültek, ahol kevesen vannak. Bicikli sehol. Ahogy számolom, legalább hat négyzetmétert egyedül bitorlok. A kalauz hippis járását bámulom az ablaküvegen át. Jól szabott öltönyben lazán lépdél, először pilótának nézem. Szabadnapos pilótának. De nem. Ő biz a MÁV új egyenruhájában flangáló jegykezelő. Egy biztos, jól megcsinálta, aki csinálta azt az öltönyt.

Ülök a vonaton. Búsan, egyedül. Az elhalasztott, elszalasztott skót utamon töpregek. Tizenöt éve utazom oda rendszeresen. A Hebridákra gondolok, a lundákra, a Gravy-mártás receptjére. Gondolatban a felségesen zord Glencoe-völgyben időzöm, amikor sípszó rezzent. Indul a vonat. Ujjé! Előveszem a könyvem, kinyitom, és felpattanok Csicsikov mellé a csészára. A bekecses, kucsmás Szelifan a lovak közé csap, hajrá, fogyjon az út, utastársak, siessünk. De a valóság egészen más, mint az irodalom. A vonat nagyot rándul, lassít, fúj, prüsszöl, nagyot koppan, azután elhallgat. Csak egy pillanatra. Aztán megint elindul. Hogy ez mire volt jó? Kiengedte talán a gőzt? Az viszont a mi malmunkra hajtja a vizet. Egy stresszmentes vonaton szívesebben utazik az ember, nem?

Jó kis nyugis út lesz, gondolom magamban, amikor felpattan a lengőajtó. De nem embert látok, hanem egy sáros biciklikereket. Hát ezt meg honnan szalajtották? Legalább három hete nem esett eső. Aztán a kormány tűnik a szemembe, komoly riadalmat kelt bennem. Mindenféle koszos madza-

gok vannak rákötve, melyeken számomra ismeretlen szerszámok lógnak, plusz egy csokor neonszínű műanyag bóbírágóka. Majd előtűnik a közlekedési eszköz gazdája. Terepruhában van, de ez a kék kárpittal és még kékebb műbőrrel fedett ülések erdejében nem túl nyerő, simán ki lehet szúrni. Széles katonai bőrvő a derekán, melyen két törkéstok lóg. Az egyik kés nyele, ahogy nézem, őzike agancsából van faragva. A férfi kora teljes mértékben beazonosíthatatlan. Gubancos haja a szemébe lóg, szakállában ételmaradékot és szalmaszálakat fedezek fel. Az a típus, aki ott a helyszínen nyúz, csontoz, darabol, zsigerel, belez. Borzasztó kirekesztő gondolataim támadnak, csak nehogy a közelembbe üljön.

De igen! A négyes ülésen foglal helyet velem szemben srévizavé. Pedig ülhetne olyan helyre is, ahol egymaga lehet. A könyvembe mélyedek, szerintem vagy ötven oldalt léphettem előre, mert Csicsikov már egy fényes bálteremben enyeleg a kormányzó süldő lányával. Futnak előttem a sorok, fut a vonat, fut a táj, futnak a gondolataim. A szövegértésem a központi írásbelin tíz százalék alatt teljesítene. Fogalmam sincs, kik ezek a szereplők, hogy kerültek oda, és mit csinálnak. Szemem sarkából a fura fazont figyelem. A törkése hegyével a körme alól szedi ki épp a fáradt koszt. Aztán nyesegeti a körmét. A másik törkéssel. Megálló közeleg. Úgy teszek, mint aki leszáll. Szedem a cókómókom, és a peronra cihelődöm. Pofátlan mázlim van, egy beszögellés kínálja magát, lehajtható ülőkével. Elhelyezem a málhámat, lehajtom a széket, és becsukom a szemem.

Ülök a vonaton, ringat a kerék, zakatol valami ismert skót dallam egy fiúról és egy lányról, akik nem lehettek egymáséi. A Burns-vacsorán hallottam, egy tangóharmonikás fura alak adta elő, aki nek törkés volt a gyapjúzoknijába dugva.

2.

Robog a vonat. Őzek legelésznek az erdő alján. Jé, egy őz! Nézd már, egy őz! Őzike!

Mondanák az utasok, de nem mondják, mert mindenki a világhálóba van akadva, és nem is próbál kievickélni onnét. Ami a kocsit és az utaspozíciómat illeti, meg vagyok elégedve. Szellő-

sen vagyunk. Ez mostanság a legfontosabb. Se előttem, se mögöttem, se mellettem egyetlen tüsszögő utastárs. Olvasásra szánt órák ezek. Előveszem a *Holt lelkeket*, és jólesően nyújtózkodva lapozgatom, pedig benne van a könyvjelző. Az olvasást megelőző ceremónia része ez a pár másodperc, egyik világból a másik világba belemenni nagy ugrás, illik megadni a módját.

Robog a vonat. Állomás után vagyunk. De jó, hogy senki sem pécézte ki ezt a kocsit. Igaz, nem túl nagy állomás, inkább amolyan megállóhely. Az egyik unokatestvérem jut eszembe, aki egy ennél kisebb megállóhelyen volt bakter. Annyira komolyan vette a munkáját, hogy egyszer télen teljesen beeste-belepte a hó. Azt hittem, szobor, csak amikor elindult a vonat, lelkesen integetni kezdett. Először megrettentem, mi ez a vajákosság, integet a szobor? Akkor jöttem rá, hogy miről vagy inkább kiről van szó. Persze, hogy megismertük egymást, együtt homokoztunk gyermekkorunkban.

Robog a vonat. Nyílik az ajtó. Mégiscsak lesz új utastárs? Egy minisortos, erősen sminkelt, harmincas nő állathordozóval közeledik. A vonat döccenéseire ide-oda imbolyog. Mellettem jár, csak nehogy rám essen a fenevadjával együtt. Lehet is azt tudni, kinek milyen állatfétise van. Olvastam, hogy kétszáz kilós, háromméteres krokodilt tart egy orosz család. Aztán a királykobrák, tigrisek, madárpókok, bengáli varánuszok és majomevő sasok is nagyon-nagyon mennek mostanság. A folyosó mellett ülök, egy kettes ülést uralok, az ablaknál vannak a táskáim feltornyozva. A nő lehuppan a folyosó másik oldalán lévő két ülés egyikére. Az ablak mellé húzódik, a hordozót maga mellé teszi. Nem írtam még le soha azt a szót, hogy *negédes*, de most leírom. Negédesen mosolygok rá. Kisfiú, feleli válaszként.

Na mármost, ha ez egy embergyerek, akkor itt büntetőjogi kategória esete forog fenn. Az mégsem normális, hogy egy kisfiút az édesanyja belegyömszöljön egy hordozóba. Tény, hogy márkás hordozónak tűnik, az édesanya mellett szól, hogy igyekszik mindent megadni a csemetéjének. Alszik, mondja, azért függönyöztem le. Közben meg szétrobbanok

az idegtől, folytatja. Megfelelő hordozóban minden kisállat, patkány, macska, görény díjmentesen szállítható, kivéve a kutyát. Már ezerszer beolvastam a MÁV-nak, most is be fogok szólni. Képzeld, mondja, még nagyon baba volt az egyik kutyám, egy Jack Russell terrier, simán elfért egy boxban. Megkérdeztem a MÁV-tól, hogy mi a különbség egy ketrecben lévő patkány és egy ugyanakkora méretű boxban lévő kutya között. Értelmes magyarázatot nem tudott adni, csak azt, hogy a szabály az szabály.

A könyvembe mélyedek. Hogy mi van? Ezeket a lelkeket már régen megvette Csicsikov. Hát persze a selyemszalagos könyvjelző vagy száz oldallal előrébb lóg ki a lapok közül. Hoztam neki játékot is, töri meg a monoton zakatolást a nő. Kaja, ivás nincs vonatkozás előtt, mert nem akarok kellemetlenséget. Érted? De jó kisfiú, mindig pisil, és elvégzi a dolgát vonatkozás előtt. Nem érdekel, akkor is be fogok írni a MÁV-nak, hajol felém. Hogyan képzelik, hogy az én csivim két kilogramm, és elkérnek érte ezeröttszáz forintot, egy hét-nyolc kilós macska meg ingyen nyávoghat a hordozóban. Ráadásul az én csivim nem zavar senkit. Látod, hang nélkül alszik, vagy ha felkel, az ölemben alszik tovább, vagy nézelődik. Olyan cuki!

Robog a vonat. Őzek legelésznek a mezőn. Jé, egy őz! Nézd már, egy őz!, mondja a nő. Hogy értékelné ezt az őzikét az én kis csivim, de nem ébresztem fel. Vagy ébreszsem fel mégis? Mit gondolsz? Felhúzott szemöldökkel vállat rándítok, mit tudom én, nem az én kutyám kölyke.

Neked milyen házi kedvenceid vannak?, kérdezi. Hát ezzel a kérdéssel megfog. Ne mondd, hogy nincs semmilyen háziállatod! Felnézek az égre, jó lenne, ha látnám a végtelen kékséget, hátha érkezne onnan valami éteri segítség. A sarokba vagyok szorítva, színt kell vallanom, ez a kérdés, válaszoljak. A magyarok istenére esküszöm, hogy nincs semmi... Légy, pók, szúnyog meg olykor pár molylepke, felelem. Furcsán néz rám. Nem is szól többet az úton, és egyébként is mocorog a kis srác, meg kell tízóraiztatnia.

SZIGETHY GÁBOR

Egy korty magyar bor V.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

(Újbor) Egy novemberi délután, a múlt század utolsó évtizedében, férfitársaságunk, lelkes borkedvelő patrióták, remek hangulatú *újbor*kóstolót tartott. Kiürült két óra alatt két tucat palack; a poharunkba utolsóként került vörös újbor illata, íze lebilincsel. Címke nélküli hordóminta volt, akkor még – balga borívó – nem jutott eszembe a borász nevét megjegyezni. Boldog voltam, mert közös megegyezéssel én vihettem haza az utolsó, bontatlan palackot.

– Májusban, a születésnapodon isszuk meg ezt a remek vörösbor – csigáztam feleségem érdeklődését.

O sancta simplicitas! Óh, szent együgyűség! Májusban ez a bor már ihatatlan kotyvalék. A november 11-én magát palackban kellető-kínáló vörös újbor izgalmas innivaló, karácsonykor jól iható nedű, májusban *bormúltidő*.

Megtanultam: az újbor karácsonyig kell meginni.

Megtanultam: a karácsonykor tartályban fortyogó-morgoló, furcsa illatú, ihatatlan folyadék-ról az okos borász tudja: ennek a zavaros lének még jó ideig érnie, tisztulnia, fejlődnie kell tartályban, hordóban, csinosodnia palackban, hogy évek múlva remek ital, nemes bor, varázslatos örömför-rás legyen.

Megtanultam: életem végéig tanulni, gyakorolni kell a borral barátkozást, borral beszélgetést.

2002. november 11-én, Szent Márton napján a Budai Várban egybegyűlt, Bock József villányi borász újborára kíváncsi hallgatóságnak jókedvcsiholó, újbor „értékelő” beszédet tartottam.

– Dicsérni jöttem, nem temetni *Bockborász* újborát. Ha arra gondolok, hogy Omár Khajjám az isteni szőlőnedűt kortyolgatva hajdan azt írta: *A Bor, a nagy Bűvész, ki életünk kopott ólmából Színaranyat kalapál* – akkor elképzelni sem tudom, hogy ezen elragadtatott sorokat nem Bockborász újboráról írta volna, ha itta volna Omár Khajjám Bockborász újborát. Lehet, hogy e bor színe szebb, mint a rubin, s néhány elfogult *Bockborbarát* elfogultan ezt állítja, de én elfogulatlanul állítom ezt. Ha összeadom Gül Baba elbűvölő budai rózsakertjének és az öreg Fesztetics gróf pompás érdi gyümölcsösének minden il-

latát, az sem vetekszik ennek a bornak az illatával. A zamata csodás, az ereje lenyűgöző, még szerencse, hogy hazánkban e boron kívül is akad épp elég remek újbor, kóstolás után választhatok, s így tudni fogom, hogy miért pont ezt a *Bockborújbor*t szeretném az elkövetkező hetekben éjjel, nappal inni. De mert dicsérni jöttem, nem temetni, néhány elismerő szót megérdemel Bockborász újbora: ez olyan ital, amelytől Szent Márton napján haptákba vágják magukat és elhallgatnak a libák.

Az újbor-ünnepről táskámban Bock József három palack Szent Márton borával ballagtam hazafelé a Budai Várból.

Három palack remek újbor: egymást követő három boldog este. 2002. november 15-én már óbort ittam.

2006. november, közeledett Szent Márton napja. A bakonybéli Szent Maurícius bencés monostorban, a késő őszi esőfüggönyben baktatva, a szerzetes testvérek hívó szavára immár harmadszor gyülekezett ünnepelni a baráti közösség. Ebben az évben a villányi *bormester*, Gere Attila a monostor vendége. Kedvcsináló friss rozé után újbor Portugiesert (az Európai Unióban újrakeresztelt oportót!) kortyolunk, friss pogácsák, sajtflatok társulnak hozzá. Csenddé párolódott kíváncsisággal hallgatjuk a borász okos okfejtését szőlőről, szüretéről, borról – a kortyonként csodált itálról.

Magában mindenki elmormolja Máté evangélista szavait – „Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, az új szövetségé, amelyet sokakért ki-ontok a bűnök bocsánatára” –, s kezében a borospohárral, miközben figyeli a borász szakszerű mozdulatát, ahogy a pohár peremén finoman körbete-reli, friss levegőben fürdeti meg a bort, elgondolkozhat: a tavasszal kibomló természet nyáron, napfényben megérő termését ősszel leszüreteltük, s most poharunkban az újbor, az új élet. Hátunk mögött egy év: többek, különbek, jobbak, értelmesebbek, becsületesebbek vagyunk, mint voltunk egy évvel korábban? A szőlőtőke szüret után álomba merül, pihen, erőt gyűjt, új életre készül. A szőlőtőke tudja, mikor van karácsony, mikor húsvét. Tavasszal föltámad, és elindul a Nap felé.

Vigília – Szent Márton éjszakáján ünnepi liturgia a bakonybéli monostor történelmi viharokat túlélte templomában. Szolgáló szerzetesek hite kovácsolja boldog reménnyé szívünkben a csendet. Márton püspökre emlékezünk, aki megtörtén, betegen, amikor hírt vette, hogy a távoli kolostorban viszály dúl Isten szolgálói között, betegségével, gyengeségével mit sem törődve útnak indult elsimítani a viszályt, békét teremteni az önmagát sorvasztó keresztény közösségben.

Éjszaka van. Állunk egymás mellett a bakonybéli templomban, kezünkben megszentelt kenyér, pohárka újbórl.

Lelkünkben a szüret emléke. Várjuk a karácsonyt, tudjuk: eljön a húsvét.

Bakonybélben, Szent Márton napján, 2006. november 11-én kora reggel szikrázóan süttött a nap.

(Szent Márton bora) A Pannonhalmi Apátsági Pincészet szemet vonzó borospalackjai sorsukra várva sorakoznak kóstolásra megterített asztalunkon. A bencés szerzetesrend történetében, életrendjében járatanak számára furcsán, idegenül hangzik az első bor rejtélyes neve: *Hemina*.

Másfélezer éve Szent Benedek tudta: meghatározó szerepe, az élet minőségét, szellemiségét befolyásoló jelentősége van a bencés szerzetesek minden napjaiban a bornak. A jó bor (és a rossz bor) alakítja, formálja, megtéríti-eltéríti az egyén és a közösség sorsát. A monostorban az erősek vágyai és a gyengék ijedsége között kell az apátnak a *rend* felé vezető, járható ösvényt megtalálnia, megmutatnia. Szent Benedek ennek szellemében szabályozta a *Regula* 40. fejezetében a naponta elfogyasztható bor mértékletesnek ítélt mennyiségét: „Azt tartjuk, hogy minden egyesnek elég lesz napjában egy hemina bor.”

Van kolostor, ahol három és fél deci az egy hemina, van, ahol (igaz: vizezett) három liter. Szent Benedek bölcsen gondolkodott: mindenki minden nap egy hemina bort ihat. Mindenkinek magának kell „sajátos jelleme és értelmessége szerint” tudnia és eldöntenie, hogy számára mi a mérték.

Egy *hemina* bor: minden halandó számára annyi, amennyi felszabadítja benne a jót, és érzékenyebb, megértőbb, bölcsőbb emberré teszi.

Egy *hemina*: minden gondolatomban, cselekedetemben a felismert, átélte, vállalt emberi mérték, a határ, ameddig elmenni bölcsesség, amelyet átlépni bűn és ostobaság.

Balassi Bálint nem ismerte a bencés *Regulát*, de tudta, mi a mérték:

*Az bort Isten nagy jó végre nekünk teremté,
Mértékletösséggel véle élnek engedé,
Józansággal minden ötét szépen dicsérné.*

Kockás papíron a baráti körben *sanyimanónak* becézett költőóriás kézírása: rögtönzött fogadalom. Az eredeti, szakadt szélű cédula kallódik valahol a nagyvilágban; a másolatot őrzöm: *Feleségemnek ezennel megígérem és megfogadom, önszántamból és saját tervemből, hogy: egy nap félliter bornál többet nem iszom, kivéve havonta egyszer, de akkor sem berúgásig. Berúgni maximum féllevenként egyszer.* Weöres Sándor, Catania, 1948. jan. 24. Tanuk: Ferenczy Erzs, Ferenczy Béni.

Töprengek a *berúgni* szón. Hatvan évvel ezelőtt felkészültem (egy palack *silány fehérbor*, három és fél deci *Bonbonmeggy*), eltökéltem (*Most vagy soha!*), tudatosan (*Ki kell próbálni!*) tíz perc alatt rettenetesen berúgtam. A mai napig, hatvan éven át felkészültem, eltökéltem, tudatosan megkíméltem magamat attól, hogy újra átéljem azt az „állapotot”.

Kopott, öreg könyvben magyarul olvasom a francia közmondást: *Havonta legalább egyszer / Megrészegülni egyenest kényszer.*

Berúgni – önpusztító ostobaság. Megrészegülni? Sejtelmesen sokrétű, titkos felhangokban gazdag anyanyelvemen ez a szó jelenthet nagyszerű, emelkedett szellemi, lelkiállapotot. Bölcs embernek nem kell bort innia ahhoz, hogy *megrészegüljön*.

Mértékkel jó fehér- és vörösbort inni okos emberek jó tulajdonsága. A fontos, ezt rögzítette másfélezer éve Szent Benedek a *Regulában*: mindenki „sajátos jelleme és értelmessége szerint” ismerje fel, hogy számára mennyi az egy hemina.

A költő Berda József bort szerető, okos ember volt, tudta a borról, hogy

*A butát még butábbá, de a bölcsét még
bölcsőbbé egyaránt te teszed, aszerint, ki
mire érdemes...*

Másokról sem könnyű, magunkról végtelenül nehéz hitelt érdemlően megítélni, hogy *mire vagyunk érdemesek*, különösen akkor, ha a terített asztalon itt és most hívogatóan csábít három palack pompás pannonhalmi bor.

„Pannonhalma mint egy királyi széken lebeg az alatta ellapult sík felett, hosszan elnyúlt szőlők végében. Szent-Márton a monostor hegye alatt fekszik, játékos gyümölcsöseivel” – írta útinaplójában Kazinczy Ferenc 1831. április 9-én, amikor keresztülkocsikázott a barátságos mezővároson, és kiérve Szent-Mártonból a meredek úton lassan kaptatott fölfelé Pannonhalmára. Az író, költő, irodalomszervező Kazinczy számára nem volt nehéz tartózkodni a mértéktelen italozástól. Mértékkel sem ivott, sem fehér-, sem vörösbort. *Bornemissza* volt: soha nem tudta meg, hogy mit veszített.

Elréd bencés szerzetes atya – hajdan tanítványom, ma barátom –, amikor évtizede javasoltam egy másfél órás borkóstolót az apátsági pincében, őszintén meglepődött, csodálkozva azt kérdezte: *Mit lehet csinálni másfél óráig egy borospincében?*

Próbálkoztam: kóstolás, mesék a borról, egy pohár fehér Hemina, koccintás, múltidézés. Negyedóra múltán Elréd atya köszönt szíven, búcsúzott. A második bort – úgy emlékszem, Traminit – már csak feleségem és Liptai Zsolt főborász társaságában élveztük. Harmadik palack: a remek Rajnai Rizling jókedvű kortyolgatása közben figyelmesen hallgattam a borászt: „Hiszem, hogy az egyedülálló adottságok és a rendhagyó technológia összecsengése szépen bemutatható a palackban érlelt borainkon keresztül, ezáltal tovább erősíthető a pannonhalmi borvidék ezeréves hírneve.”

Bennem a pincében töltött két és fél óra alatt pohárról pohárra, percről percre folyamatosan erősödött a pannonhalmi borvidék ezeréves hírneve.

Tartályból kóstoltuk az új, fehérborokból varázsolt Tricollist.

– Ez lesz jövőre a misebor, már majdnem rendben van – mondta a borász, és közben ellenőrizte a tartály oldalán a különböző szabályozókat, hőmérőket, táblázatokat. Egyetértésem jeléül tartottam újra és újra poharamat a csap alá.

A pincéből visszatértünk a monostorba. Borkóstolás után új öröm: hivatali szobájában baráti beszélgetés a főapát úrral.

– Üdvözlét a kóstolóknak – köszöntött barátságosan Asztrik atya, és mielőtt kezünkbe adta, fölolvastott néhány sort a Pannonhalmi Apátsági Pincészet finom papíron, kalligrafikus betűkkel nyomtatott, elegáns kis katalógusából. „Isten hozta kedves vendégünket! Borunk vidámita meg szívüket, teremtsen közösséget családjában és barátai között!”

Hallgatni arany, dicsekedni sem rossz.

– A pincében Liptai Zsolt megkínált a jövő évi miseborral, azt mondta, már majdnem rendben van, szerintem...

– Akkor ti szerencsések vagytok, engem még nem kínált meg – mosolygott ránk Asztrik atya.

Szóltanul kavargattam tűzforró feketekávémát.

Múltidő után jelenidő: otthonunkban hitvesemmel pannonhalmi bort iszom, pannonhalmi emlékek kóvályognak a fejemben.

Töltöm poharamba az első bort: fehér Hemina, 2020. Olvasom a palackon a szentírási idézetet: „Kinek kinek saját ajándéka van Istentől, az egyiknek így, a másiknak meg amúgy” (1Kor 7,7). Kortyolom a bort: *tenger mélységű csend*. Ez a bor – „az egyiknek így” – bennem csendet teremt, a múltidő csendjét.

Szent Márton napján, három éve, vendégsereg zajongott a pannonhalmi monostor folyosóin és a barokk múltú refektóriumban. Ketten ültünk feleségemmel a majdnem sötét székesegyházban. Gyertyafény helyett energiatakarékos lámpafény: vesperás, esti imaóra. Az érkező szerzetesek lépeteinek halk nesze. Megreccsen egy szék, néha koppan az ajtó. Harangoznak. Szárnysuhogás: felriadt galambok köröznek az épület felett. Imádkozunk.

Feleségemmel ma este múltba röptető, bársonysimaságú, egyéves fehér Heminát kortyolunk. Emlékezünk. Imádkozunk.

Vörös Hemina, 2019. Az első korty: *hangrobbanás*. Negyedszázada osztrák bencés diákokat látott vendégül a pannonhalmi monostor. A vendégház konyhájában feleségem segített a szorgoskodó apácáknak palacsintát sütni, mi, az iskolaigazgató Tamás atyával – *Requiescat in pace* – a közeli falusi kocsmából cipeltük a három rekesz innivalót: sört, kólát, ásványvizet. Az ifjú Cirill atya a tágas udvar közepén mindenki csodálatára, körbeforogva, szélesebben pattogtatta, csattogtatta a hortobágyi karikásostort.

A második pohár vörös Hemina. Az jár az eszemben: emlékszik még Cirill pannonhalmi főapát úr ma arra a hajdani ostorpattogtató, diákriogató hangrobbanásra?

A harmadik palack: Prior, 2020. A perjel, a házfőnök feladata, hogy a lelkekben és a rendházban rendet teremtsen, rendet tartson. A Prior – a pannonhalmi száraz fehérbor, nem a perjel! – életemben egyszer rendet teremtett. A Priornak nevezett Rajnai Rizling számomra a *megvilágosodás* bora.

Barátunk, a bencés szerzetes Adalbert atya évek óta Ausztriában, Felsőőrön szolgál, ritkán találkozzunk. Váratlanul szólalt meg kora délelőtt a telefon.

– Otthon vagytok?

– Igen. Várunk. Ebédre!

Örömteli találkozás. Bontom a bort: Prior, az évjáratra már nem emlékszem. Délidő, bencés imaóra, felém fordul Adalbert.

– Van itthon Bibliátok?

Megremeg kezemben a borospohár, zavartan, megbántottan dadogok.

– Sylvester, Károli, Káldi, Oppenheim, Komáromi Csipkés György, Szepeszy, Békés Gellért, katolikus, protestáns...

Két pohár *rendteremtő* Prior – és már együtt olvassuk a lelkünkben egyensúlyt, harmóniát teremtő 73. zsoltárt: „Nekem jó az Istenhez tartozni...”

Igaza van Szent Ágostonnak: „...sok esetben szükséges az embernek a bor.” Felnyitja a szemünk. Megvilágosodunk.

(Infusio) Az orvosi szótár – *Idegen orvosi kifejezések magyarázata*, Bp., 1982 – szerint: „*Infúzió*, folyadék bejuttatása a szervezetbe (vénába).” A patinás latin szótár (Finály Henrik, Bp., 1884) szómagyarázata: „*Infusio*, beöntés, befecskendés; öntözés; ömlés, beömlés.”

Az Infusio, 2018. a Pannonhalmi Apátsági Pinceszeti kiváltságosoknak kínált vörösbor-remeke. „Infusio volt századokon át a neve a rendkívüli alkalmak, a nagy ünnepek borának a Pannonhalmi Főapátság asztalán.” A középkori hagyományt újra-élesztve, nem középkori mostani életünkben ünnepi alkalmakra ajánlja a palackon a díszes címke az Infusiót.

Fáradtság-szürke hétköznap van, az illatában kábító, ízében bódító bor avatja ünnepi estévé a gyorsan múló időt. Infusio, 2018.: titokzatos erejű *folyadék*, amely – óvatosan nyitom a palackot – hamarosan *bejut* a szervezetembe. Igaz, vénába szurkálás helyett nagy öblös borospohárból, szájon át.

Pohárban adagolt „orvosság”, testet-lelket gyógyító infúzió ez a bor, csodatévő, életmentő elixír: balzsamos gyógyír a lelki sérülésekre, sebekre; gyorsan ható panacea a test minden gondjára, bajára; életerőt csöpögtet a megfáradottakba, alkotókedvet pumpál a tenni akarókba.

Ma este segítségül hívom ezt a bort: szeretném megfejteni, értelmezni, megérteni a 75. zsoltár 8. és 9. versét, amelyeknek számtalan magyar fordítását olvasva úgy érzem, mintha rejtjelezett szavak labirintusában, félreértések zavaros útvesztőjében bolyonganék. A zsoltáros ítélete egyértelmű:

*Mert mindenütt Isten a bíró,
ki emezt megalázza,
amazt felmagasztalja.*

(Szepesy Biblia, 1836)

Évszázadok óta fordítják magyar tudósok, szentírászakértők, ezeréves nyelvek ismerői a három-ezer éves szöveget. Isten a bűnösöket *megalázza*, a bűnteleneket *felmagasztalja*. (Néhány fordításban: *fölemeli*.)

Egy korty testet-lelket melengető, boldogító Infusio, olvasom a 9. verset:

Mert pohár van az Úr kezében

Katolikusok, protestánsok egyetértenek: pohár, serleg van az *Úrnak kezében* (1612), *Jehovának kezében* (1685), *Isten kezében* (1836). Ámde abban a pohárban, serlegben, amelynek tartalmával az Úr, Jehova, Isten megkínálja a bűnteleneket és a bűnösöket,

Szepesy püspök úr szerint *zavaros bor* van, Károli Gáspár tiszteletes úr úgy gondolja, *jó bor*, Szenczi Molnár Albert református vándortudós úgy emlékszik: *vörösbor*, Káldi György jezsuita Biblia-fordító állítja: *fűszeres bor*.

Lassan éjfélre jár: egy pohár egyensúlyteremtő, szellemet megvilágosító Infusio.

„Mert Isten kezében erős, zavaros borral tele pohár vagyon; melyet már ennek, már amannak nyújt” (1836). Miért kínálná az Úr a bűnteleneket *zavaros* borral? Az alja bort, a seprűjét a bűnösöknek szánta, ebben minden zsoldárfordító egyetért. De mi történik a jó, a fűszeres, a vörösborral? „Mert pohár van az Úr kezében, tele habzó fűszeres borral” (1977). A bort *kiönti* az Úr – olvasom. Hová? Kinek? A bűnösöknek meg kell inni a seprűt, a bor keserű maradékát, de a bűntelenek miért nem isszák, miért nem ihatják meg a jó, a fűszeres, a vörösbor?

Asztalomon, a pannonhalmi palackban egyre gyorsabban apad az Infusio. Két órája már, hogy eltűnt bennem az első korty. Ünnepi bor: már illatától *megrészegül* az ember. Rátalálok a szívemnek, lelkemnek kedves zsoldárfordításra. Szenczi Molnár Albert pontosan érti – magyar nyelven! – a zsoldáros szándékát: bűntelenek örök öröme a remek, fűszeres vörösbor, és a bűnösöknek kell savanyú vinót, keserű lőrét inniuk.

*Minden az Istenen áll,
Ő aláz s' ő magasztal.
Az pohár ő kezében,
Kiben vagyon vörösbor,
Kit ő telitölt sokszor
Minden népnek ez földön,
De végre az gonoszak
A söprejét megisszák.*

Száz évvel ezelőtt már Káldi György is tudta: A *bor isteni csoda*, s feltehetően ismerte, itta a jóféle, fűszeres borokat, amikor a 75. zsoltárt fordította.

*Serleg van az Úr kezében,
Fűszeres színborral tele,
Tölt belőle mindenfelé,
mégsem fogy el sepreje,
Megissza a földnek valamennyi bűnöse.*

Infusio, 2018. *Fűszeres színbor*: nincs sepreje. Lehetett volna négy-öt év múlva még ennél is jobb, lebilincselőbb, érettebb ez a bor? Számomra örök titok. Nem tudom, mit vesztettem. Üres a palack.

Nem a bor érdeklődik irántunk, kedvünkre való bort mi válogatunk magunknak. Ítélezünk a borról,

és nem vesszük észre: a bor már rég véleményt mondott rólunk.

Bűbájos bor, az Infusio 2018. avatta ünneppé a mai napot. Ilyen bort nem mindennap ihat az ember. Meg kell becsülni a pillanatot, amikor ezt a bort

kortyolva az ember úgy érzi: közel vannak az égen ragyogó csillagok.

Ilyenkor álmodunk: hitehagyott, hitevesztett világunkban védelmezően borul fölénk Szent Márton karddal kettéhasított köpenyének egyik fele.

ADY JÓZSEF, Cím nélkül, 1990, egyedi vegyes technika

KISS GY. CSABA

Dippold Pál: Vértérkép

Kairosz, 2020

KISS GY. CSABA (1945) Budapest

„És megérkezek emlékezetem térségeihez és ágas-bogas sátoztatókhoz, ahol számlálhatatlan sok kép kincse rejtőzik. Mindezt a megtapasztalt dolgokról az érzékeim szállították ide” (Augustinus: *Vallomások*, X. könyv, VIII. fejezet). Úgy gondolom, e sorok a *Vértérkép* mottójának is megfelelnek, hiszen maga a szerző így vall művének jellegéről az első fejezetben: „Történet képekből. Mozaikregény. Vértérkép.” Föl van adva az olvasónak rögtön az elején a rejtvény: mi is végtére ez a regény, miről szól, ha már szerzője oly határozottan tagad bizonyos konvenciókat, különösen pedig az irodalmi kánonképzés mechanizmusait.

Nem árt megjegyzéseinket a műfaj kérdésével kezdeni, jól tudván, hogy a regény modern változatának technikái jelentős mértékben eltérnek a klasszikusnak érzett 19. századi mintáktól, hiszen mint tudjuk, az újmódi szöveg gyakran töredékekből áll össze, a történetmondás közben pedig változhat az elbeszélő nézőpontja, és nemegyszer egyéb műfajok is beszüremkedhetnek a műbe. Dippold mozaikdarabokból épített szövege kétségkívül azt a benyomásunkat erősítheti, hogy eleget tesz a „korszerűség” eme váradalmainak. Első olvasás közben így joggal eszünkbe juthat, mennyiben tekinthető posztmodernnek ez a regény. A szöveg szervezése mindenesetre erre enged következtetni. Ám félrevezető volna, ha csupán az irodalmi divatokból indulnánk ki, és nem vennénk számba, hogy miként ötvözi magába ez a *mozaikregény* a műfaj néhány meghatározó klasszikus változatának jellegzetességeit. Mindenekelőtt arra a fontos hagyományra kell utalni, amelynek egyik őst épp Augustinus *Vallomásai* jelentik, a későbbiekben pedig például Rousseau vagy Goethe gyakran hivatkozott, saját lelki-szellemi fejlődésükről számot adó, önvizsgáló művei, tágabban pedig ideértve a fejlődésregénynek nevezett műfaji változatot, ezekből a mozaikokból ugyanis ha nem is egy lineáris történetfolyamnak megfelelően, de összerakhatjuk az elbeszélő élettörténetét születésétől kezdve, tanuló- és vándorévein (segédmunkás, tanár, asztalos, szerkesztő) át meglett férfikoráig. És természetesen eszébe jut az olvasónak a nemzedék- vagy családregegy alakzata is, hiszen a *Vértérkép* az egy-

mást folytató generációk története, visszatekintve egészen az első világháború előtti időkig. A folytonosság, az elődök és utódok láncolatának értéke fontos üzenete a műnek. Az előző századelő észak-bánsági világához vezetnek vissza a szálak, egyben a magyar polgárosodásnak a magyarrá válással összefonódott, ám tragikusan megszakadt folyamatához, amit – a családregegy logikája szerint gondolkodva – éppen az első nemzedéknek tekinthető nagyszülőknek kellett átélniük, amikor 1918 őszén szülőföldjüket elhagyni kényszerültek. A történelmi időt tekintve az *Előfutamnak* nevezett bevezetésben látható nagycsaládi fénykép Nagyikikindán készült 1908-ban, az utolsó évszám a regényben pedig 2020, ha úgy tetszik, ekkor már jelenkortörténetről van szó. Az olvasónak így módja van az említett klasszikus modellek alapján is követni a szöveget, a különböző olvasási módok árnyalt, egymásba símuló és ugyanakkor jól tagolt összképet alakíthatnak ki benne. A mozaikok végül sokszínű panorámává rendeződnek. Jól szervezett egészszé, ha úgy tetszik, 20–21. századi magyar sorsregénnyé.

Kitől halljuk végül is ezeket a képekben elbeszélt történeteket? Ahogy a történetté változott emlékekből megtudjuk, egy magát szabadnak tudó szellemtől, aki a regényben változó alakban és különböző alakmásokban lép elénk. Első személyben, ahogy az önéletírásokban szokás, illetve többes szám első személyben, mint az élő családi – Jan Assmann meghatározása szerinti kommunikatív – emlékezet képviselője; de gyakran szót kapnak az önéletírótól valamelyest eltávolított különleges alakmások, korábbi én-formák, akiket tekintsük akár a magánmítológia részének, mint például a gyermek és kamasz Fejvágó Gasztont. Beszédhelyzetének sajátosságát egy helyen így határozza meg az önmagát megszólító elbeszélő: „te egészen más-hogyan beszélsz, mint ahogyan ma beszélni szokás az irodalomban...” Szerzőnk igyekszik a maga által meghatározott normának megfelelni. Költészettel átitatott prózában beszél. A Napútnak (2018/4) írt „önszócikkben” Dippold jellemzően így fogalmazott ars poeticájáról: „...úgy kell írni, ahogy a sas repül. Méltósággal, magasról minden apró rezdülést meglátva, állandó készültségben, és olyan szépen, hogy

azt mindenki értse.” A stílusban persze helyenként érezhetjük nála is Esterházy Péter modorát (hányan léptek ki az ő köpönyegéből!), a tömör fogalmazást, a gyors váltásokat és a játékos önironiát, eredeti szóképzést. Amúgy pedig mintha sajátos kórus zendülne meg a szövegben, hol gyöngébben, hol erősebben hallhatjuk belőle az egykori nemzedéki szabadságérzés rock and roll muzsikáját.

A mozaikokból álló, szigorúan szerkesztett (tizenkét fejezetből, vagyis mozaikokból álló) regény vég nélküli idő- és térbeli kalandozást jelent – az emlékezet szabadon áramló, előre- és visszakanyarodó logikájával. Nincs lineáris történet, ok-okozati összefüggés, képek vonulnak előttünk – szóban és műalkotásokban. Ahogy eljárásáról írja: „Vadászol, képeket próbálsz meglőni, képeket, amelyek éppen úgy apró darabokból állnak, mint amikor majd összeállításuk után hozzáilleszted a nagy képhez.” Mert végül egész lesz belőle. Az eredmény maga a regény, a mozaikokból összerakott tabló, mondhatjuk úgy is, egy különös dippoldi Gesamtkunstwerk, hiszen a festett és fényképezett képek vagy zenei hivatkozások nem illusztrációk csupán, hanem fontos jelentéshordozók: a családi fotográfiák csakúgy, mint az utazásokról készült fényképek, továbbá a vidéki, falusi helyek harmóniát sugalló világáról készült festmények 20. századi magyar művészekről (Edvi-Illes Aladártól Harencz Jánoson át Pállya Celsztinig), valamint Filep Sándor képeinek sorozata, amely mintha az elbeszélő(k) hullámmó lelkiallapotát tükrözné. Ahogy például több alkalommal daliásan elénk lép maga Dippold, a mesélő kantáros biciklistamezben – talán valahonnan a múlt század húszas éveiből. Hozzá tartozik még a tabló egészéhez a hivatkozott személyekről készült névmutató, amely egyik-másikukat a tegnapi kamasznyelv jelzőivel (például: *hapi, csávó, pacák, krapek, csávez, muksó* stb.) mutatja be az olvasóknak. És ott zeng benne a nemzedéki muzsika („*Miénk itt a tér...*”) vagy a Nagy László-i sorokat fölidéző, nem csillapuló „zenebona” (a *Virágok, veszélyek* című versből).

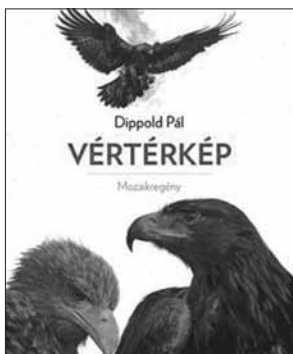
A hullámmó emlékezés helyeket köt össze, messzi világrészek életéből villant föl képeket és történeteket. A könyv első felének fejezeteiben több a visszatekintés a gyerek- és ifjúkori időkre, a második részben több a látomásos repülés tájak fölött a fantázia képeivel, és gyakoribb a nem mindennapi esemény. Az egyes mozaikokat nem a cselekmény, az események logikája kapcsolja egymáshoz, hanem az emlékezet váratlan asszociációi, mondhatnánk,

felejtés és emlékezet sajátos szimbiózisának mozgása. A magánmítoszok világában járunk, ahol tér és idő képes a megszokást félretéve egymásba csúszni. Sinka István érkezik kenun a Tisza-tóhoz Joe Bonamassa amerikai gitárossal. A 20–21. századi ember mítoszai (ahogy Roland Barthes írt több mint fél évszázada a *Mitológiákban* a híres Citroën DS-ről vagy a bédekerről). A dippoldi „sas” kétségkívül végigröpül a mozaikregényen, ha nem is úgy, mint a madarak királya, hanem inkább mint egy olyan szabadságjelkép, amely a végtelenek és a transzcendencia felé vonja a tekintetet. Önkéntelenül Janko Krátnak, a romantikus szlovák költőnek a sorai jutottak eszembe *Sasmadár* című emblematis verséből: „Így röpül, így száll tovább, / viharokkal ví csatát, / tágas, kék egekbe tér / s a világgal nem cserél.”

Írónk történeteit/képeit figyelve pedig mintha helyenként Hrabalt olvasnánk, kevésbé bőbeszédű változatban, mint a cseh mesternél, így azután néha a szürrealizmus mágiája vonja maga körébe az olvasót. A szöveg mozgatói a sokarcú elbeszélő(k) magánmítoszai. Ne felejtsük, a görög *mítosz* szó eredetileg elbeszélést jelentett, a logosztól különböző, költött történetet. A bicikli a másik, a tér és bármiféle bezártság legyőzésének eszköze: „szerettem azt a szabadságot, amit a bringázás közben éreztem”. Egyetemes látomássá tágu, amikor a Giro d’Italia magyarországi képelt szakaszán Árpádházi Szent Erzsébet és Angelo-Fausto Coppi indítja el a mezőnyt a Hősök terén. A milánói befutón pedig a hegyről lejutó Assisi Szent Ferenc a *Naphimnusszal* köszönti a két nyertest. Szinte szárnyalunk a mesélővel. Ahogy azután Kína felé tartva a repülőgépen 2007-ben a nagyikindai nagymama alakja jelenik meg Tarzannal, a legendás filmhőssel, és nem teljesen véletlenül, hiszen unokatestvérét, Weismüller Attilának hívták, a Tarzant megszemélyesítő Johnny Weismüller bánsági családjából, majd előkerül a dédmama emléke, aki annak idején szintén eljutott Kínába. Némelykor nem könnyű követni a szálat, sem a képzelet és a valóság közötti tartomány labirintusait. Mert egyébként ügyel arra

az író, hogy legyen valóságfedezete a mikrotörténeteknek, ritkán fordul elő, hogy fölfeslik a szál (például Teller Ede nem járt szerzetesek gimnáziumába).

Valóságról van természetesen szó, az emlékezet valóságáról. Akár a mozaikregény keretének tekinthetjük, hiszen mind a mű elején, mind pedig a végén olvashatjuk Garcíá Márquez visszaemléke-

zéseinek nevezetes első mondatát: „Az élet nem az, amit az ember átélt, hanem az, amire visszaemlékezik, és ahogy visszaemlékezik rá, amikor el akarja mesélni.”

Dippold Pál igazi írói pályája 1993-tól, „elektromos könyvtől” (Egyed Péter meghatározása), a *Schwarzenegger el volt utazva* című szurrealista lázadástörténetnek tekinthető regényétől számítható. Kisebb vagy inkább nagyobb szünetekkel jelen-

tek meg ezután prózai művei a szociográfia, helytörténet és emlékezés különböző árnyalataival. Igazi összegzésnek, egyedülálló vállalkozásnak tekinthetjük a *Vértérképet*, e számadást életről-halálról, családról, közelmúltról-politikáról, írói nyelvről. A teremtett világ (fikció) és a valóság (non-fiction) közötti sáv hiteles megjelenítése. Túlzás nélkül állíthatjuk, kánonok ide vagy oda, hogy újabb prózánk kivételes teljesítményéről van szó.

HLAVACSKA ANDRÁS

Boros Botond: A Markoláb

K. U. K., 2021

HLAVACSKA ANDRÁS (1989) Budapest

A betyártörténetben rejlő lehetőségeket mind ez ideig a magyar bűnügyi irodalom nem aknáztta ki eléggé. Annál is különösebb ez, mivel a pusztai haramiák világa tálcán kínálja mindazt, ami egy kortárs krimi (világ)sikeréhez szükséges: a műfaj globális trendjeivel könnyen vegyíthető karakteres, jól azonosítható lokalitást. Miközben Magyarországon a történelmi krimi még mindig aranykorát éli, miközben Csabai László, Hász Róbert és Kondor Vilmos – hogy csak néhányakat említsek a műfajban alkotó kortársak közül – újabb és újabb színvonalas kötetekkel bővítik regénysorozataikat, addig a 19. századi magyar puszták világa látszólag kevés krimiíróvonz (egyetlen kivételként Baráth Katalin *Az arany cimbalom* című könyvét tudnám említeni). Ebből fakadóan az almműfajban (bűnügyi betyártörténet?) tett minden kísérletnek a hiánypótlás kihívásával kell szembenéznie. Boros Botond 2021-ben megjelent *A Markoláb* című regénye inkább többé, mint kevésbé felel meg ennek a kihívásnak.

A *Markoláb* főbb eseményei az 1860-as évek végén játszódnak Kopáncson és környékén. Minden megtalálható benne, ami egy betyártörténethez kell: csendbiztos, kurta kocsmák, forgótollas kalap, disznóláb. Mindezek szerves részét képezik a cselekménynek, a fegyverek, az öltözék karakterjegyekké válnak, a járművek és a környezet (a folyton sáros utcák, a csendőrlak, a lápvidek) szinte tapintható, pulzáló világot hoznak létre. A korfestő elemek szerepeltetésében csak ritkán érezni öncélúságot, de azért akad néhány ilyen epizód. A szüzdohány körüli kalamajka például nem nagyon viszi előre a történetet, a bűntény felgöngyölítésében nem játszik fontos szerepet, regénybeli jelenlétét

mintha leginkább az indokolná, hogy a szerző a kor szak egy sajátos gazdasági jelenségéről osszon meg információkat: „Szüzdohány. Ahogy azt ön is tudja, állami dohánymonopólium van érvényben, tehát csempészárról van szó.” Hasonló, részben felesleges betétként hat a mocsári utazásra átalakított, fapoloskára keresztelt löcsös szekér is: amilyen hosszan ecsetelik készítői a kiválóságát, olyan kevésbé lesznek kihasználva az előnyei.

Az utólag üresjáratként értelmezhető részeknél azonban fontosabb, hogy a regény ügyesen vegyíti a couleur locale-t a kortárs krimi meghatározó trendjeivel. A rejtélyes bűntény felderítésének súlya már nem egyetlen mesterelme vállal nyomja, hanem egy vegyes összetételű csapat üldözi a gazfikókat. Beretvás csendbiztos, a szabadságharc veteránja képviseli a rutint és a harctéri leleményességet, a kemény krimik magánhekusainak rokonaként akkor van leginkább elemében, ha egy szorult helyzetben kell farkasszemet néznie az ellenséggel. (Rögtön tegyük hozzá, akárcsak Beretvás, Boros is lubickol az akciódús jelenetekben, a regény legjobb részei a fegyveres harcokról, kézitusákról, üldözésről tudósító leírások.) Georg Wimmer birodalmi inspektor a természettudományokban való jártasságával, technikai felkészültségével járul hozzá az osztag sikereihez. Vecseri leginkább puszták erejével. Vorzsa, a cigánylány emberismeretével. A fiatal Igrics pedig... nos, Igrics Igrics, legyen ennyi éppen elég. A bűntény megoldásának tétje nemcsak az, hogy a kopáncsi lakosok újra nyugodtan alhassanak, hogy visszaálljon a rend, hanem hogy az eleinte széttartó, belső feszültségekkel küzdő csapat is összekovácsolódjon.

Szintén összeegyeztethető a kortárs krimiten-denciákkal a nyomozó magánéletének hangsúlyos-sá válása. A *Markoláb*ot ez a vonása napjaink ma-gyar bűnügyi történetei közül például Cserhádi Éva *A Sellő titka* vagy Hász Róbert Fábán Marcell-törté-neteivel rokonítja (előbbi a sokszínű nyomozócsa-pat miatt is közel áll Boros regényéhez). Igaz ugyan, hogy *A Markoláb*ban a családi, szociális háttér nem minden szereplő esetében kidolgozott: a legtöbb adalékot Beretvás és Wimmer előéletéből kapjuk, de például Vecseri, Igrics és Vorzsa ezen a szinten visszaminősülnek mellékszereplővé, motivációjuk-ra, hátterük kidolgozására nem fektet nagy hang-súlyt a regény. Abban viszont szintén a kortárs kri-mik – népszerű televíziós sorozatra utalva például az *Easttowni rejtélyek* – jól bevált megoldására is-merhetünk, hogy a nyomozó egyéni traumáinak fel-dolgozásához a bűnügy megoldásán keresztül vez-et az út. Beretvás és felesége, Éva között az asz-szony vetélése óta rideg a viszony, a férfi a családi fészek helyett a kocsmában vagy éppen a határba kilovagolva keres megnyugvást. Az ehhez vezető úton azonban csak akkor tehet egy lépést, amikor közelebb kerül a helyi gyerekgyilkosságok megfej-téséhez.

A *Markoláb*ot inkább a titokzatos bűnesetek, semmint azok módszeres feltárása rokonítja a kri-mivel: Beretvás és csapata voltaképpen nem jelek szakszerű értelmezésének, logikai következteté-seknek köszönheti a bűntény megoldását, hanem a vak szerencsének. A csendbiztos és emberei két-szer is belesétálnak a gonosztevők kelepéjébe, s csak Beretvás harcedzettségén, hidegvérén múlik, hogy nem hagyják ott a fogukat. Ez különösen a más-sodik alkalomnál zavaró, nem is annyira a szerke-zeti ismétlés miatt, sokkal inkább azért, mert a re-gény egy teljesen új szereplőt (Hippenmayer) vezet be, hogy csapdába csalja a protagonistákat. Ezen a ponton – nagyjából a regény felénél – mintha meg-törne a lendület, újraindulna a történet. Ugyanakkor *A Markoláb* nagy erénye, hogy a zökkenő ellenére még egyszer fel tudja építeni magát, a kissé elbi-zonytalanodott olvasót ismét az oldalára állítja.

A szövevényes bűntény egyik számlára nem lehet panasz, igazi ma-gyar földbe oltott *True Detective*-et kapunk kannibalizmussal, lápvidé-keket, öngyilkosságba kényszerített go-nosztevővel, bódító főzettel. A másik viszont, a szerelemfáltásból eltervelt gyilkosság kissé kidolgozatlan: egy ambiciózus alszolgabíró, Juhos több-szöri elutasítás ellenére abban re-ménykedik, hogy Beretvás felesége

viszonozza majd érzéseit, ha végez a férjével, s még úgy is kitart a terve mellett, hogy másik négy embert is el kell tennie láb alól. Ezen a ponton lep-leződik le *A Markoláb* fekete-fehér világa, ahol a jók apró gyarlóságai ellenére is az igazság bajnokai, a gonoszak pedig velejéig romlott gazemberek. Azért is tartom fontosnak megemlíteni a kétpólusú jel-lemábrázolást, mert ez a megoldás egy égető, bár nehezen megválaszolható kérdést vet fel: kiknek íródott ez a regény, ki *A Markoláb* ideális célközön-sége?

Ezen a ponton nehéz az olvasók sztereotipizálá-sa és olyan, részben pejoratív értelmű műfaji beso-rolások, mint az ifjúsági regény említése nélkül véle-ményt nyilvánítani, ezért csak nagyon óvatosan tes-zem fel a kérdést: mindazok, akik a pörgős, akciódús cselekményért, s kevésbé a szereplők lelki világának kidolgozottságáért olvassák a könyvet, nem talál-ják-e problémásnak az emberevessel vegyített gye-rekgyilkosságok szerepeltetését; s fordítva, akiket a regény már a legelején beszippanat háttorzongató, horrorisztikus atmoszférájával, nem találják-e túl eufemisztikusnak a történetet, nem várják-e el jog-gal, hogy *A Markoláb* a bűn bugyraiban jobban megmerítkezzen? A magam részéről a magyar be-tyárregények sorában üdvözlendőnek tartottam azt a mítoszrombolást, amelyet Cserna-Szabó András végzett a Rózsa Sándor-hagyományban. A *Sömmi* a pusztai bűnözők életének romanticizálása helyett egy brutális, sokszor immorális, az öncélú kegyet-lenkedésben megrekedő világot tár az olvasó elé. *A Markoláb* rálép erre az útra, a betyárokat közönsé-ges bűnözőkként, bérnyilkosokként ábrázolja, de nem megy el a végletekig. Jól megragadható például ez a regény szexualitásában – jobban mondva annak hiányában. A testi szerelem bármely formája idegen a regény cselekményétől, *A Markoláb*ot az artikulált vágyak nélküli vonzalom jellemzi. „Éva a férfi mellka-sán szuszogott, mélyen és édesen. Beretvás óvato-san megsimogatta felesége hajzuhatagát, ujjbegyei alig érték a szálakat”; „a cigánylány megvillantotta fehér fogait, és elnézően mosolygott Igricsre”. Vessük össze ezeket a passzusokat Veszelka egyik kalandjá-val a *Sömmiben*: „Mári feje elkalando-zott, rózsás végű botomat a szájába vette, járt a kis feje, mint a harkályé, és közben úgy cuppogott, mintha leves-csontról szopogatná le a cupákat, és aztán felrobbant a botom vége, és a Mári kiszívta belőle az összes tejfelt.” Félreértés ne essék, nem az erotikus túlfűtöttséget hiányolom *A Markoláb*-ból, csupán jelezni szeretném, hogy a tabudöntögetésben megáll félúton.

A gyerekgyilkossággal és a kannibalizmussal átlép egy határt, ezen a ponton minden adott egy sötét és véres történethez, amely ha kell, naturalista ábrázolását nyújtja a betyárelletnek, de a regény fél teljesen elveszíteni az ártatlanságát, visszatáncol.

A *Markoláb* néhány elvarratlan szála (a kopáncsi kupleráj, a szabadkőműves szerveződés stb.) és a befejezés azt sejteti, hogy a regénynek lesz

folytatása. Nagy valószínűséggel egy újabb Rózsa Sándor-történet: „Beretvás közvetlenül a szegedi rendőrkapitánynak, Horváth Mátyásnak fog jelenteni, és bizonyos R. S., többszörösen büntetett előéletű betyár elfogásában fog segédkezni.” Bízunk benne, hogy Beretvás József az ivóban néhány pengeváltás közben nem fog két szék közt a pad alá esni.

SZEMES PÉTER (1979) Kaposvár

SZEMES PÉTER

Villányi László: mindenek előtt

Pesti Kalligram, 2020

A sajnálatosan lezárt szerkesztői mellett Villányi László egyre gazdagodó alkotói életműve is irodalmunk különleges értékei közé tartozik. Az eredendő tehetség és a megszerzett mesterségbeli tudás nála az avatatlan szem elől rejtve maradó lényeg látásának (fülepi) képességével és a szemlélődéshez, a várakozáshoz elengedhetetlen türelemmel társul, így magától értetődő természetességgel vonja be a líra fényével és emeli ünnepivé a hétköznapit, teszi múlhatatlanná az illékonyt, segít örökléthez élményeket és emlékeket, vágyakat és álmokat, személyeket és dolgokat, tetteket és mondatokat. Utóbbi kötete, a Pesti Kalligram kiadásában megjelent *mindenek előtt* jól tükrözi és tovább erősíti mindezt, igazolva Tandori Dezső fülszövegbeli szavainak érvényességét, amelyek a „mindenkori élvonalakban” jelölik ki a szerző pozícióját. A cím-ben is jelzett alkotói értékpreferenciák kétfajta (kényelmes és bejártott) köntösben mutatkoznak: tarka, ötféle, illetve egyszínű szövegből készült szöveg-szöttesekben.

Előbbiek képezik a *nap mint nap* egység korpuszát, súlyosan könnyed futamai a legváltozatosabb együttállásokká komponáltak. (A szerző leleménye, hogy nemcsak ezek a többé-kevésbé koherens textusok, de a tematikailag vagy motivikusan összefüggő részek, sőt a kétszavas címek sora is önálló műalkotásként értelmezhetők.) Nem új tájakon kalauzol a költő, sokkal inkább az általa már régen otthonossá lakottak titkos, rejtett lankáit, az oltalmukban megbújó kisded csodákat fedi fel az olvasói tekintetnek, közelebb hozza a távolról ismerőst, a részle-

tek felnagyításával és a pillanatok kimerevítésével gyönyörködtet. A *női szépség* nyomában járó természetesen éppúgy felfigyel a nyári ruhában záporból érkező (*eső után*), a futó (*ide érkezik, lépteidre várna*) és bicikliző lányokra (*óvnom kellene, ujjairól álmodott*), mint a zenélő (*kabátjával takarózott*), az ablakból kikönyöklő (*kerülőket tesz*), a vonaton alvó ismeretlenekre (*nem találod*) – akik közül valójában egy sem ismeretlen, senki sem idegen. Hitvallás-érvényűen írja: „Persze, pipacs, gomolyfelhők; azért a legszebb látvány / mégiscsak a nők térdhajlata” (*veri álmodat*). Nem véletlen, hogy a lírahős számára fájdalmas a magány, szerelemtelenül özvegynek (*ugyanúgy talált*) érzi magát, szomorúan szemléli a párját fürdeni hívó rigót (*fürödni hívja*). Ám amikor beteljesedik a zakózsebben talált lapocska üzenete („Szerelem” – *szemedben haldoklik*), egészsé válik az addigi fél, igazi társsá a Másik. S a boldogságot eztán az jelenti, „ha szerelmed holmiját is vasalhatod” (*szavai közé*). Az *álmok* ugyancsak változnak, a csalámban gázolás (*bizonytalanná vált*), a túlevelek (*tavaszt lép*) és pókhálók (*fürödni hívja*), a halál elkerülhetetlensége (*eső után, nem találod*) helyett már az elalvás esőmuzsikától kísért (*ide érkezik*) biztonságba süllyedés (*lépteidre várna*), útja otthonhoz és rendhez (*fogva tartják*), várt találkozásokig vezet (*alig emlékszel*). A *van* bizonyossága az *életidő* múlását, az öregedés hozadékait is átértékeli, hozzájárul nemcsak élmények, de semmiségek teljesebb megéléséhez is (*egyre teljesebben*). Nem sötétbe, hanem világosság felé tartanak az „idő szaporodó árnyalatai”, nem felhőket és

varjúsereget (*bizonytalanná vált*), inkább édes málnaszemeket hoz a késő ősz (*málnaszemek várnak*). A domináns közeg is módosul, *természetközelség* lép az urbanitás helyébe, erdei kerékpározás váltja a városit, vízparti séta a villamosozást, az utcák és kirakatok sorát a kert ösvényei, fák és virágok zászlóbontása. S e szakrális helyen megáldott kéz örvendetes bőséggel áraszt el bennünket a kimeríthetetlen lelőhely drágaköveivel, a szemet betöltő, megtapasztalt, mindmegannyi csodával. Miként – körbetekintve – a *valakivel majd* zárlatában: „A tócsában miattam áll a fekete golya, ül az ágon / a jégmadár, az én kedvemért szállnak, akárha angyalok, / az ökörnyalak, ragyog a fű zöldje.”

Már a *nap mint nap* darabjaiban is ki-kikacsintott a szerepből a szerző, leleplezte magát szokatlan, olykor a költőiség határán billegő megoldásaival, képhalmazásaival, ismétléseivel, a *mondatai* közé ciklus azonban még egyértelműbb szerepjáték. A szerep ezúttal a másik én, a költő-énnél racionalisabb, józanabb, életpártibb, annak hol „felettes” énje, hol kiegészítő, egyenrangú társa. (Bevezetése egyértelműsíti az első ciklus versbeszélőinek kilétét, hogy melyik futam kihez köthető – a játék teljesebb megértéséhez érdemes a *voltaképpen* kötet esszéit is elolvasni.) E lírai személyiség(rész) önmagát szinte kizárólag a másikkal való viszonyban határozza meg, ami eleve kölcsönösséget, bi-

zonyos közös természetűséget feltételez, az egység ennek a relációnak az egylényegűség felé tartó változását mutatja be. Az „én” (az itteni versbeszélő) a csönd felől halad a szó felé, míg „ő” (a költő-én) fordított utat jár be, ám ezt egyrészt csupán előbbi nyilvánítja ki, tehát *hitelessége* megkérdőjelezhető, másrészt megnyilvánulási formája eleve lírai, tehát *igazsága* sem bizonyos. Ha mégis belemegyünk a játékba, és hiszünk neki, könnyen követhetjük e viszonyváltozás stációit: kezdetben még azt vallja, hogy „egyetlen erényem / a csönd, voltaképpen a hallgatásban vagyok otthon” (*Átverés*); majd az irodalommal szemben az élet elsőbbségét hangsúlyozza, de már elfelejti a ház elé húzni a kukát (*Kuka*); témákat, motívumokat javasol (*Gyerekkora folyója, Makrai Laci, Nagymama, Nők, Szerénytelenül*); fél, hogy gyengeségei is azokká válnak (*Vétkek, Önostor, Cérna, Ígéret*); hogy kevesek lesznek mindezekhez a szavak (*Néma*); így segít keresni, előhívni őket (*Varázsmogyoró, Szavak*); elülteti magvaikat (*Talicska, Nyomozó, Égő*); szárba szökteti őket (*Szenvedelmes, Szép*); végül virággal telítődnek a versek, poézissal a kert (*Egylényegű*). S nyilvánvaló lesz: a kettő egy, az élet költészet és a költészet élet.

Ha játékosan, olykor talán túlzottan didaktikus is, a *mindenek előtt* ennek a Villányi László (életét és) költészetét átható-meghatározó elvnek újabb szép és maradandó értékű igazolása.

PÉNTEK IMRE

Párkányi Raab Péter új albuma

Magánkiadás, 2020

Ha az ember a 20. század képzőművészetét tekinti, akkor az ugrásszerű fokozatok tűnnek elő. Ez részben adódik a történelmi fejlődés megszakítottságából és a különböző újrakezdésekből, de egy művész pályáján belül is lehetnek váltások, változások, amelyek egy sarokponthoz érve új irányt szabnak a művészi útkeresésnek. Mindig kellett a nagy teljesítmények, amelyek hitelesítették az aktuális fordulatokat. Nálunk a hatvanas években a mellékszálakon, a periférián, az avantgárd áramlatokban kezdődött a váltás, és ez a maga módján át is formálta a képzőművészet irányultságát, de a súlyosabb, teherbíróbb, realiztikus felfogás csendesebb utat járt be, felélesztve a háttérbe szoruló hagyományokat, a valószerűbb ábrázolást. Hogy mire gondolok?

Hegy Lóránd segített ebben a vonatkozásban, amikor erről írt *A modern művészet klasszicitása* című fejezetben az *Avantgárd és transzavantgárd* című könyvében: „A klasszicitás mindig a zárt, viszonylag autonóm, mikrokozmosz-szerű vagy legalábbis afelé tendáló műalkotásban jelenik meg. Ez a zárttság a műalkotás belső kohéziójának eredménye; a műalkotás mikrokozmosz-szerű teljességfelfogásának következménye. Ez együtt jár az architekturális megszervezettség megerősödésével. A műalkotás tárgyi, érzéki-konkrét-plasztikus jellege kerül előtérbe, mégpedig úgy, hogy a tárgyi jelleg egyúttal a metaforikus jelentésvilág megtestesülése. Azaz nem egy szélesebb, tágabb, műtárgyon kívüli jelentés-összefüggés – és extenzenzív tárgy-

PÉNTEK IMRE (1942) Zalaegerszeg

halmaz – keretén belül értelmezhető, hanem önmagában, önmaga lekerekítettségében és teljességében. A kitágított, nem stílusértelemben használt klasszicitás azt jelenti, hogy a műalkotás önmaga érzéki-konkrét-plasztikus tárgyiságát autonóm világgént tárja elénk.”

Persze, ehhez a klasszításhoz kell a nagy teljesítmény is. Számomra ezt a klasszicitás jellegű teljesítményt Melocco Miklós életműve jelenti. Nemcsak a művek meggyőző összessége hat, hanem a tanítványi kör, a hatás az ifjabb nemzedékre. És Párkányi Raab Péter is ehhez a körhöz tartozik. Amikor a fiatal szobrászt maga mellé vette egyenrangú művész-társaként a Nemzeti Színház műveinek megtervezőjeként, ez mindennél többet jelentett a pályakezdő számára. A *Tímár József* egészalakos portré igazolta Melocco döntését, és a többi, Párkányi által megformált mű is. Az akkor már jelentős alkotásokkal gyarapodó életmű bemutatkozására várt. Az ötvenéves művész végül Székesfehérváron, a Csók István Képtárban rendezte meg életmű jellegű kiállítását 2017–18-ban, *Hanyatló-Szárnyaló* címmel. Bemutatásra kerültek a grafikák, a fotógrafikák s persze a szobrok. A kiállításához igényes katalógus is készült, amelybe főként laudációk kerültek. A grafikák bemutatták a *Múzsák* sorozatot és a fénybe, a magasságba törő lovat, amelynek végső célját az országalma jelentette. A fotók két részletben láthatók, az első világiasabb témájú, a második az egyházi főbűnök sora. S végül a jelentősebb szobrok kaptak helyet.

Az újabb album méreteiben nagyobb, és terjedelmét tekintve jelentősen bővült. Feledy Balázs írt bele egy szerény, visszafogott hangú, de alapos tanulmányt. A végső konklúzió a következőképpen hangzik: „Párkányi Raab Péter élete ötven éve alatt már igen jelentős szobrászi életművet hozott létre. Munkásságának különlegessége, hogy sok szobra található külföldön is köztereken és magángyűjteményekben. Szobrai által eljutott a világ minden pontjára, valamennyi földrészre, egymástól elérő identitású, vallású és gondolkodású emberekhez és közösségekhez, Európa minden országába, valamint Kínától az USA-ig, Kanadától Szingapúrig, Ausztráliától Oroszorszáig. Ez a lét nyújtja számára a teljes szabadságot. Amire alkotóként vágyott, művein keresztül elérte. Útja így vezet a soha nem látott szobrok világába.”

Feledy tanulmányában felveti: általában a szobrászok későn érő típusok, de Párkányi Raab korán elérte az érettséget, már a főiskolán komoly megrendeléseket kapott, de ami még érdekesebb: külföldi pályázatokat nyert. Ő is felveti: nem mintázó, nem is faragó alkat, hanem a kettő együtt nyilvánul meg, kinetikus jellegű műveket alkot, régivágású mechanikus szerkezetekkel egészíti ki szobrait. Nekem is, másoknak is feltűntek ezek a szerkezetek, amelyek a klasszikus mintázású, megformálású alkotásokat egészítik ki. Szerintem azért, mert nincs tovább. A félelmetesen tökéletes, realista szobrok már nem fo-

kozhatók, kellett valami oldás, valami eltérő közeg a megvalósítás számára. S bár az avantgárd nem jellemző rá, mégis van valami, amit átvett. Az analitikus gondolkodást. Művei sokszor torzók, részek, gyakran – bizonyos ponton – meghasadnak, sejtelmessé, álomszerűvé válnak. Tóth Norbert, a fehérvári kiállítás kurátora „szakrális realizmusnak” nevezte stílusát, én inkább „újklassziciztának”. Szerintem vigyázni kellene. A szépség és harmónia, amely szobrai-

ból árad, ezáltal veszít teljességéből, és egy mechanikus dimenzióba tereli a fantáziát. Az a belső érték, amiről korábban Hegyi Lóránd beszélt, elhalványul vagy bagatellizálódik. A fragmentaritás vállalható, ez a gépiesség már kevésbé. Julien Jean Offray de Le Mettrie (1709–1751) *gépmember*-utópiája (*L’homme machine*) szerintem ma már időszerűtlen, és inkább komikus, mint kritikus jelenség. Bátran maradhatna a *Rítus* kettősének, emberpárjának színvonalán, az antropológiai teljesség ebben az esetben gépek nélkül is lenyűgöző.

Az album terjedelmes korpusza persze sok mindenre jó. A műveket részletesebben tudja bemutatni, több nézetből, a plasztikai szépség egy kéztartásban, egy fejforma szemöldökívében is megsejmelhető. Ezúttal a szobrok kerültek előre – helyesen –, hisz ez adja az életmű lényegét. A grafikák és a fotóátdolgozások mintegy kiegészítik a kötetet, képet adnak a mester sokoldalúságáról.

Ugyanakkor kissé zavart, hogy oldalszám nem lévén a tagolás elmaradt, pedig tájékozódásnak erre is nagy szüksége lett volna.

Ismét kiderült – legalábbis számomra –, az a bizonyos analitikus gondolkodás sok tekintetben tértelen szempontra, létrehozza a variációk sorát, amelyek gazdagítják a mű jelentésrétegeit. Itt van például a *Csók* című plasztika. A fragmentaritás itt

teljes illúziót ad, bár az érintkező ajkak a főszereplők, s az arcrészletet egy kéz emeli magasba, mégsem zavaró ez, a tér egy titokzatos megnyilatkozása. A teremtőerő demonstrációja. A hunyt szemű angyal is csak részleteiben van jelen. A szárny töredéke, a tollak „lenyomata”, az elgondolkodó pozitúra mind az angyali jelenség titokzatos voltát sugallják, sugározzák. Az *Önépítő* is tisztában van a maga részleteivel, amiből majd teljes egészévé válik. A drapériákból kibomló Aszklepiosz és Hugieia görögös imitáció, amikor a márvány szilárdsága a drapéria lágy redőiben folytatódik, a test vonalait követve.

Párkányi Raab, ha jó formában van, a térben sokkal több mindent lát, mint a normál halandó. A pozíciók, a variációk szinte mindig megtalálják az optimális helyzetet, amelynek segítségével a gondolat, az ötlet, az eszme megleti a legkifejezőbb megoldást. Wehner Tibor írja Meloccoval kapcsolatban, hogy számára nemcsak a szobor, hanem a posztamens is érdekes. Hogy a kettő szorosan összetartozik. Párkányi Raab is rendkívül igényesen alakítja ki a környezetet, ez jellemző a Gulag-émlékműre is (*Málenkij robot*). Itt volt egy adottság: egy elbonthatatlan bunkerépület, amit bele kellett venni a kompozícióba. Azt hiszem, kevesek vállalták volna ezt a teherterét, amit Párkányi Rabb nemcsak vállalt, hanem sikerült a súlyos mondanót légies jelenséggé változtatnia az épület és a vagonok látványos felhasználásával. A tolakvó, szenvedő tömeg, az egymásba zsúfolódott testek, a kopott ruhák, a kétségbeesett mozdulatok mind egy sokszólamú, fájdalmas kavalkáddá állnak össze, az elhurcolás, a kényszer – visszatérés nélküli – eufóriáját jelenítve meg. És végül eljutnak a nihilbe, a halálba, amikor a ruhák kiürülnek, s az üres kabátujjak, zubbonyok jelzik csak, innen a megsemmisülésbe távoztak az összezárt áldozatok. A harmóniát, az összetartozást sugalló *Isterkút* szoborcsoportja is remekmű, amikor minden figurának megvan a maga jellemző mozdulata, amellyel az egész szervességet szolgálja.

István király-ábrázolásainak egyik jellemzője: a király kezében kard van, gyakran a kard és kereszt kombinációja. Azt hiszem, nem kell magyarázni, hányszor kellett és kell ma is védeni e hazát.

Szerencsére azért akadtak ünnepi pillanatok is, mint a *Solti György-émlékmű*, amikor az ívbe hajló test adta a legszebb példát egy zenének szentelt élet beteljesüléseként.

Ismét látjuk a szentoltvasó (*Rózsafüzér*) felnagyított szemei közt elfekvő Jézust, a *Kilenc Múzsát*, a *Magyar forradalmak emléksobrát*. S látjuk megdicsőülni az '56-os lyukas zászlót, az '56-os tüntetés örök és világszerte ismert szimbólumát. Ismét láthatjuk a Nemzetihez készült kiváló, egészalakos színészalakjait, a bőrtáskát cipelő *Tímár József* örökre bevésődik emlékezetünkbe, *Soós Imre* üde fiatalsága, paraszti mentalitása szinte átút a formák elevenségén. S *Latabár Kálmán* bohócruhája sem taszító, hanem vonzó maszk, a nemzet bohóca előtt tisztelegve. Megragad *Bessenyei Ferenc* hevülete, *Básti Lajos* magához intő példája és *Gobbi Hilda* önmagába záródó magánya. Itt látható a *Tudomány* című szobor, amely egy amerikai egyetem kampuszának díszé. S a végén említéném a szép gesztust, amikor az *Áttörés* című, Sopronban található szoborcsoportot közösen alkották mesterével, mentorával, Melocco Miklóssal. A michelangelói „érintő ujjak” nemcsak találkoznak szoborként, hanem össze is érnek.

Az újabb Párkányi Raab-album jól szolgálja a szobrász életművének megismertetését, ismét beengedett grafikáinak igényes csarnokába, és a szobrok világát több szempontból tárta a nézők elé. S azt hiszem, a látott kollekció meggyőzően bizonyítja (ismét), a szobrászművész nemzedékének kiemelkedő alkotója, aki lenyűgöző művekkel szolgálja a hazát. Az a mondata beteljesült, amit a következőképpen fogalmazott: „Soha nem látott szobrokat akartam létrehozni.” Szerintem ez sikerült neki. Talán ennyi elég a maradandósághoz.

MMA
KIADÓ

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

**Magyar filmek, amiket látni kell,
amikről olvasni érdemes.**

**A könyv megvásárolható a könyvesboltokban
és a www.mmakiado.hu honlapon.**